ANKARA KALESİ HANLAR BÖLGESİNDEKİ PİLAVOĞLU HANININ SAĞLIKLAŞTIRILMASI

B. Serap SEVDİK

Hacettepe Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

63902

Lisansüstü Eğitim - Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin
İç Mimari ve Çevre Tasarımı Anasanat Dalı için öngürdüğü
YÜKSEK LİSANS TEZİ
olarak hazırlanmıştır.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Ankara
Ocak, 1997

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından İç Mimari ve Çevre Tasarımı Anasanat Dalı'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan : .....
Prof. Dr. Ayhan Azzem AYDINÖZ

Üye : .....
Yrd. Doç. Dr. Mustafa AKPOLAT (Danışman)

Üye : .....
Prof. Hüseyin BİLGİN

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.
..../..../1997

27 Mart 1997

.....
Prof. Dr. Hüsnü ARICI
Enstitü Müdürü

TEŞEKKÜR

Bu araştırmanın yönlenmesinde zaman ve mekan kavramı gözetmeden yardımcı olan danışmanım Sayın Yard. Doç. Dr. Mustafa Akpolat'a, çalışmamın her aşamasında sürekli motive ederek beni destekleyen bölüm başkanımız Sayın Prof. Dr. Ayhan Azzem Aydınöz'e ve Y. Mim. Serhad Akcan'a, çalışmalarım süresince her konuda bana destek olan, beni yalnız bırakmayan aileme ve özellikle Güneydoğu'da asker olan kardeşim Murat'a sonsuz teşekkürler.

B. Serap Sevdik

ÖZET

Ankara Hanlar Bölgesi'nde yeralan Pilavoğlu Hanı'nın sağlıklaştırılması konusunda yapılan bu çalışma ile, söz konusu yapının bugünkü sosyal, kültürel ve ekonomik durumunu ortaya koyarak çevre içindeki önemini vurgulamak ve aynı zamanda sonraki dönemlerde yapılabilecek bilimsel restorasyon çalışmalarına ışık tutmak amaçlanmıştır.

Bu amaç doğrultusunda yapıyla ilgili problemlerin ve ortaya çıkış nedenlerinin tespiti için; önce genel olarak hanların orijini araştırılmış, İlk Dönem Türk Hanları'ndan günümüze kadar, Tarihi Türk Hanları irdelenmiştir. Yine aynı bölümde, Ankara Hanlar Bölgesi'nin ortaya çıkışı, gelişmesi ve bugünkü durumunu ortaya koyabilmek için Ankara'nın konumu ve sosyo-ekonomik yapısı incelenmiştir.

Üçüncü bölümünde taşınmaz kültür varlığı olarak Han'ın ve çevresinin değerlendirilmesine ışık tutacak "Koruma Kavramı ve tarihsel gelişimi" ile "tarihi kent merkezlerinde koruma" konusu üzerinde durulmuştur.

Pilavoğlu Hanı'nın bir bütün olarak ele alındığı dördüncü bölümde; rölöve ve fotoğraflarla, yapının bugünkü durumu ve problemleri tespit edilmeye çalışılmış, bunların bir değerlendirmesi yapılarak Han'ın sağlıklaştırılmasına yönelik düşünce ve öneriler ışığında yeni kullanım önerisi getirilmiştir. Son bölümde ise amaç doğrultusunda ulaşılan sonuçlar bir bütün olarak ele alınmıştır.

ABSTRACT

The scope of this study is the rehabilitation of the Pilavoğlu Khan which is located at the "Ankara Khans Region". In this study, the aim was to emphasize the importance of the mentioned Khan within the environment by pointing out its present social, cultural and economic state and to guide scientific restoration works that could be done in the future.

In view of this aim, to determine the problems related to the Khan and the causes of the problems, firstly, the origins of the khans were briefly investigated, and the beginning from the first stage of Turkısh Khans up to today's historical Turkish Khans were researched. In the same chapter, to present the previousand current state of "Ankara Khans Region", the location and socio-economic structure of Ankara was examined.

In the third chapter, the historical evolution of "the concept of protection" was studied to facilitate the rehabilitation of the Khan itself and its surroundings as a traditional city center.

In the fourth chapter, the current state and the problems of the Khan was discussed by using measured drawings and photographs. In addition, in the light of these, a proposal for the refunctioning of the Khan was offered.

In the last chapter of this study, presented conclusions were dealt with as a whole.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

İÇ KAPAK .....

JÜRİ ÜYELERİ İMZA SAYFASI ii

TEŞEKKÜR iii

ÖZET iv

ABSTRACT v

İÇİNDEKİLER vi

RESİMLER ve ÇİZİMLER LİSTESİ ix

I. BÖLÜM

Giriş 1

II. BÖLÜM

Tarihçe 4

II.1. Tarihi Türk Hanları 4

II.1.1. Etimoloji ve İşlev 4

II.1.2. Hanların Tarihsel Gelişimi 6

II.1.2.1. İlk Dönem Türk Hanları 7

II.1.2.2. Müslüman Türk Devletlerinde Han 10

II.1.2.3. Osmanlı Dönemi Hanları 15

II.2. Ankara Hanlar Bölgesi 20
II.2.1. Ankara Kenti'nin Kuruluş ve Tarihi Gelişim Süreci 20
II.2.1.1. Ankara Kenti'nin Konumu 21
II.2.1.2. Ankara Kenti'nin Tarihsel Gelişimi 22
II.2.2. Ankara "Hanlar Bölgesi"nin Oluşması ve Buna Neden Olan Süreçler 30
II.2.2.1. Ankara Hanlar Bölgesinin Konumu 36
II.2.3. Ankara Hanlar Bölgesinin Gelişimi ve Değişimine Neden Olan Etmenler 37
II.2.4. Ankara Hanlar Bölgesinin Bugünkü Durumu 48

III. BÖLÜM

Taşınmaz Kültür Varlıklarının Korunması 51

III.1. Koruma Kavramı ve Tarihsel Gelişimi 52
III.1.1. Dünya'da Koruma Kavramının Tarihsel Gelişimi 53
III.1.2. Türkiye'de Koruma Kavramının Tarihsel Gelişimi 59

III.2. Tarihi Kent Merkezlerinde Koruma 65
III.2.1. Tarihi Çevre Kavramı 67
III.2.2. Tarihi Çevre Koruma Düşüncesinin Evrimi 68
III.2.3. Tarihi Kent Merkezlerinin Korunmasında Karşılaşılan Sorunlar ve Yapılması Gerekenler.. 71

IV.BÖLÜM

Pilavoğlu Hanı 74

IV.1. Pilavoğlu Hanı'nın Konumu ve Tarihçesi 74

IV.2. Pilavoğlu Hanı'nın Tanımı 75
IV.2.1. Avlu Kotu (±0.00 m Kotu) 77
IV.2.2. Otel Katı (+4.00 m Kotu) 81
IV.2.3. Kuzey Revağı (+3.00 m Kotu) 85
IV.2.4. Çatı 85

IV.3. Pilavoğlu Hanı'na Bitişik Dükkanlar 86
IV.3.1. Hanlar Sokak Üzerindeki Dükkanlar 86
IV.3.2. Sefa Sokak Üzerindeki Dükkanlar 87
IV.3.3. Koyunpazarı Sokak Üzerindeki Dükkanlar 88
IV.3.4. Atpazarı Sokak Üzerindeki Dükkanlar 93

IV.4. Değerlendirme 97

IV.5. Pilavoğlu Hanı'nın Sağlıklaştırılmasına Yönelik
Düşünce ve Öneriler 98
IV.5.1. Yeni Kullanım Önerisi 99

V. BÖLÜM

Sonuç 107

KAYNAKÇA 111

RESİMLER ve ÇİZİMLER 121

RESİMLER ve ÇİZİMLER LİSTESİ

Sayfa No

I- RESİMLER

1- Pilavoğlu Hanı, Çengel ve Çukur Han'ın Tanımladığı Atpazarı Meydanı'nın Kale'den Görünüşü, 1996 121

2- Pilavoğlu Hanı, Çengel ve Çukur Han'ın Tanımladığı Atpazarı Meydanı'nın Kale'den Görünüşü, (Bakırer, Madran 1984) 122

3- Pilavoğlu Hanı, Kale'den Görünüş, 1990 123

4- Pilavoğlu Hanı, Kale'den Görünüş, 1996 123

5- Pilavoğlu Hanı Çatı Düzeni, Kale'den Görünüş, 1996 124

6- Atpazarı Sokak Üzerinden Han'ın Hanlar Sokak Cephesine Bakış 125

7- Pilavoğlu Hanı'nın Sefa-Hanlar Sokak Köşesinden Görünüşü 126

8- Pilavoğlu Hanı'nın Sefa Sokak Görünüşü (Hanlar Sokak Yönüne Bakış) 127

9-10- Pilavoğlu Hanı'nın Sefa Sokak Görünüşü (Koyunpazarı Sokak Yönüne Bakış) 127-128

11- Pilavoğlu Hanı'nın Koyunpazarı-Sefa Sokak Köşesinden Kale'ye Bakış 128

12- Pilavoğlu Hanı'nın Koyunpazarı Sokak Görünüşü, 1996.. 129

13- Pilavoğlu Hanı'nın Koyunpazarı Sokak Görünüşü, 1994.. 130

14- Pilavoğlu Hanı'nın Atpazarı Sokak Görünüşü, 1996. (12, 12A, 10A, 10, 8A, 6B, 6, 4A Nolu Dükkanlar) 131

15- Pilavoğlu Hanı'nın Atpazarı Sokak Görünüşü, 1996. (6B, 6, 4A, 4, 2A Nolu Dükkanlar) 131

16-17- Pilavoğlu Hanı'nın Hanlar Sokak Üzerinde Yeralan ve Bugün Kullanılan Girişi 132
18- Pilavoğlu Hanı'nın Girişini Avluya Bağlayan Koridor Üzerinde Bulunan Büro-1'in Cephesi 133
19- Pilavoğlu Hanı'nın Girişini Avluya Bağlayan Koridor Üzerinde Bulunan Büro-2'nin Cephesi 133
20- Pilavoğlu Hanı'nın Güney Revağından Avluya Bakış 134
21- Pilavoğlu Hanı Avlusunun Kuzey Cephesi ve Avluyu +3.00 m Kuzey Revağına Bağlayan Ahşap Merdiven, 1990 135
22- Pilavoğlu Hanı Avlusu, Kuzey Cephesi (Öney 1971) ... 135
23- ±0.00 m Avlu Kotunu +3.00 m Kuzey Revağına Bağlayan Ahşap Merdiven 136
24- Avlunun Kuzey Cephesinde Bulunan 27 Nolu Mekanın İç Görünüşü 136
25- Avlunun Lambiri Kaplı Güney Cephesi ve Avluya Açılan 8 Nolu Mekan 137
26- Avlunun Güney-Batı Cephesinde Yeralan, +1.50m Kotunu +4.00 m Otel Katına Bağlayan Merdiven Sahanlığının Avludan Görünüşü 137
27-28- ±0.00 m Avlu Kotunu +1.50 m Kotuna Bağlayan Merdiven 138
29- +1.50 m Kotundaki 7 Nolu Mekana Ait Kapı 139
30- +4.00 m Otel Katındaki Güney Reavağının Bugünkü Durumu 139
31- +4.00 m Otel Katındaki, Han'ın Koyunpazarı Sokak Girişini Avluya Bağlayan Koridorun Üzerinde Bulunan Güney Koridoru ve Bu Koridorun Batı Ucunda Yeralan +4.74 m Kotundaki 14 Nolu Oda 140

32-	+4.00 m Otel Katı, Doğu Koridoru. Kuzey Yönüne Bakış	140
33-34-	+3.00 m Kotu, Kuzey Revağı. Doğu Yönüne Bakış	141
35-	+3.00 m Kotu, Kuzey Revağı. Batı Yönüne Bakış	142
36-	+4.00 m. Otel Katındaki 9 Nolu Odanın Sefa Sokak Görünüşü	143
37-	Han'ın Sefa Sokak Cephesine Ait Ahşap Duvar Konstrüksiyon	143
38-	Resim 9'da Görülen, Sefa Sokak 1 Nolu Dükkanda , Suntadan Yapılmış Ofis Mekanının Arkasında Kalan ve Han'ın Avlusuna Bağlandığı Söylenen Kapı	144
39-40-	Han'ın Koyunpazarı-Sefa Sokak Köşesinde Yer alan 60 Nolu Mekan	145
41-	60 Nolu Dükkanın Kemerli Kapı ve Pencerelerinin Bezemeli Kilit Taşları ve Taş Silme	146
42-	Koyunpazarı Sokak 62 Nolu Dükkanın Kemerli Girişinin Bugünkü Durumu	146
43-	Han'ın Koyunpazarı Sokak Üzerindeki Kemerli Giriş Kapısı (No:64)	147
44-	Koyunpazarı Sokak 64 Nolu Mekana Açılan 64/1 Nolu Odanın Kapısı	147
45-	64/1 Nolu Odanın, Eskiden Han'a Açılan, Bugün Niş Durumundaki Penceresi	148
46-	64/1 Nolu Odanın Güney Cephesinde Bulunan, Eskiden Sefa Sokağa Açılan Tepe Penceresi	148
47-	Koyunpazarı Sokak 64 Nolu Mekana Açılan 64/2 Nolu Odanın Kapısı	149
48-	64/2 Nolu Odanın Han'a Açılan Pencerelerinin ve Han'ın Koyunpazarı Sokak Girişini Avluya Bağlayan Koridoru İkiye Bölen .Ahşap Perdenin Han İçinden Görünüşü	149

49-	Koyunpazarı Sokak 66 Nolu Dükkan	150
50-	66 Nolu Dükkanın Çatısının, Han'ın Koyunpazarı Sokak Girişi Üzerinde Bulunan Cumba ve Girişin Üstünü Örten Saçak ile Bağlantısı	150
51-	Koyunpazarı Sokak 68 Nolu Dükkan	151
52-	Koyunpazarı Sokak 70 Nolu Dükkan	152
53-	Koyunpazarı Sokak 70 Nolu Dükkanın Deposu Olarak Kullanılan 70/A Nolu Mekan	152
54-	Koyunpazarı Sokak Üzerinde Bulunan, Kuruyemiş-Baharat Ticaretinin Yapıldığı 72 Nolu Dükkan	153
55-	Atpazarı Sokak 2 Nolu Dükkan ve Koyunpazarı Sokak 76 Numarada Bulunan Pideci İle Aynı Çatı Altında Yeralan, Hediyelik Eşya Alım-Satımının Yapıldığı Koyunpazarı Sokak 74 Nolu Dükkan	153
56-	Koyunpazarı Sokak 76 Nolu Dükkan, Görünüş	154
57-	Bugün Pideci Olarak Kullanılan 76 Nolu Dükkanın Sokakla Bağlantısı	154
58-	Atpazarı Sokak 2 Nolu Yapı, Mayıs 1996	155
59-	Atpazarı Sokak 2 Nolu Dükkanın Koyunpazarı Sokağa Bakan İç Cephesi	155
60-	Atpazarı Sokak 2 Nolu Dükkana Sonradan Eklenen, Çatı Arasına Çıkan Ahşap Merdiven	156
61-62-	Atpazarı ve Hanlar Sokağın Kesiştiği Köşede Yeralan, Atpazarı Sokak 12 Nolu Eski Türk Evi	157
63-	Atpazarı Meydanı'nında Yeralan Çengel ve Çukur Han'ın Kale'den Görünüşü, 1996	158
64-	Atpazarı Meydanı'nında Yeralan Çukur Han'ın Kale'den Görünüşü, (Bakırer, Madran 1984)	159
65-	Çukur Han Avlusu, Görünüş (Öney 1971)	159

66-67- Çengel Han Avlusu, Görünüş (Öney 1971) 160
68- Mahmut Paşa Bedesteni ve Kurşunlu Han'ın Kaleden Görünüşü, 1996 161
69- Mahmut Paşa Bedesteni, Giriş Cephesi (Öney 1971) 161
70- Mahmut Paşa Bedesteni, Batı Cephesi (Öney 1971)..... 162
71-72- Mahmut Paşa Bedesteni ve Kurşunlu Han, Genel Görünüş. (Öney 1971) 162-163
73- Kurşunlu Han Avlusu, Görünüş (Öney 1971) 163
74- Kıbrıs Han'ın Sefa Sokak Görünüşü (Bakırer, Madran 1984) 164
75- Kıbrıs Han'ın Sefa Sokak Görünüşü, (Öney 1971) 164
76- Yeni Han'ın Giriş Cephesi (Öney 1971) 165
77- Safran Hanı Avlusu, Görünüş (Öney 1971) 165
78- Eski Ankara'da Taşhan (Öney 1971) 166
79- Taş Han'ın Giriş Cephesi (Öney 1971) 166

Sayfa No

II- ÇİZİMLER

1- Kare Planlı Kervansaraylara Örnek ; Karahanlılar Dönemine Ait Manakeldi Kervansarayı Planı (Cezar 1977) 167

2- Manakeldi Kervansarayı Rekonstrüksiyonu (Cezar 1977). 167

3- Kare Planlı, 4 Eyvanlı Avlu Şeması Örneği ; Gazneliler Dönemine Ait Ribat-ı Mâhi Planı (Cezar 1977) 168

4- 4 Eyvanlı, Üstü Açık Merkezi Avlulu Tipe Örnek ; Anadolu Selçuklu Dönemine Ait Evdir Han Planı (Güran 1978) 168

5- Anadolu'da Ortaya Çıkan, Avlusuz ve Üstü Örtülü Tipe Örnek ; Şerefza (Şarapsa) Hanı Planı (Güran 1978: 177) ... 169

6- 1. ve 2. Tipin Uçuca Eklenmesiyle Oluşan Tipe Örnek; Sultan Hanı Planı (Güran 1978:177) 169

7- 1. ve 2. Tipin İçiçe Kaynaşmasıyla Oluşan Tipe Örnek; Alara Han Planı (Güran 1978:175) 170

8- Osmanlı Dönemi Şehir İçi Han Mimarisinde Arsa ve Yola Göre Biçimlenmeye Örnek; İstanbul Çuhacı Hanı (Güran 1978:220) 170

9- Osmanlı Dönemi Han Mimarisinde Cephede Dükkan Oluşumuna Örnek; Kara Mustafa Paşa Kervansarayı Perspektifi (Güran 1978:194) 171

10- Osmanlı Döneminde Asırlar Boyunca Uygulanan İstikrarlı Han Planının İlk Örneği; Bursa Emir Han Zemin Kat Planı (Güran 1978:180) 172

11- Bursa Emir Han Birinci Kat Planı (Güran 1978:180) 172

12- Mahmut Paşa Bedesteni ve Kurşunlu Han Zemin Kat Planı (Öney 1971) 173
13- Osmanlı Dönemi 2 Katlı Han Tipine Örnek; Çengel Han Zemin Kat Planı (Öney 1971) 173
14- Çengel Han 1. Kat Planı (Öney 1971) 174
15- Çengel Han B-B Kesit-Görünüşü (Öney 1971) 174
16- M.Ö.5. Yüzyıl ve Daha Öncesinde Pers Kral Yolu (Aktüre 1984:20) 175
17- M.Ö. 1. - M.S. 4. Yüzyıllarda, Roma İmparatorluğu Döneminde Anadolu'da Önemli Yollar (Aktüre 1984:23). 175
18- M.S.9-11. Yüzyıllarda, Bizans İmparatorluğu Döneminde Anadolu'da Önemli Yollar (Aktüre 1984:31) 176
19- 16.-18. Yüzyıllar Arasında Anadolu'da Başlıca Ticaret Yolları (Aktüre 1978:34) 176
20- 16.-17. Yüzyıllarda Ankara'da İşlev Dağılımı ve "Hanlar Bölgesi" (Aktüre 1978:119) 177
21- Atpazarı-Koyunpazarı Çevresinde "Hanlar Bölgesi"ni Oluşturan Mevcut ve Yerleri Belirlenen Hanlar (Bakırer, Madran 1984 :120) 178
22- 19. Yüzyıl ile 20. Yüzyıl Başlarında Ankara'da Merkezin İkili Yapısı (Aktüre 1978:126) 179
23- Pilavoğlu Hanı Çatı Planı 180
24- Pilavoğlu Hanı Rölöve 1-A ; Koyunpazarı-Sefa Sokak Üzerindeki, -2.00 m Kotunda bulunan Dükkanların Planları 181
25- R1-B Zemin Kat Planı (±0.00 m Avlu Kotu) 182
26- R1-C Birinci Kat Planı (+3.00 m Kotu ve +4.00 m Yatak Katı) 183

27- R1-D Atpazarı Sokak Üzerindeki Dükkanların Zemin Kat Planları 184
28- R1-E Atpazarı Sokak Üzerindeki Dükkanların 1. Kat-Çatı Katı ve Pilavoğlu Hanı'nın Çatı Katı Planları 185
29- Pilavoğlu Hanı Rölöve 2-A ; İşlevlerine Göre Mekanlar : Koyunpazarı-Sefa Sokak Üzerinde , -2.00 m Kotundaki Dükkanların Planları 186
30- R2-B Zemin Kat Planı (±0.00 m Avlu Kotu) 187
31- R2-C Birinci Kat Planı (+3.00 m Kotu ve +4.00 m Yatak Katı) 188
32- R2-D Atpazarı Sokak Üzerindeki Dükkanların Zemin Kat Planları 189
33- R2-E Atpazarı Sokak Üzerindeki Dükkanların 1. Kat-Çatı Katı ve Pilavoğlu Hanı'nın Çatı Katı Planları 190
34- Pilavoğlu Hanı A-A Kesit-Görünüşü 191
35- Pilavoğlu Hanı B-B Kesit-Görünüşü 191
36- Pilavoğlu Hanı C-C Kesit-Görünüşü 192
37- Pilavoğlu Hanı Koyunpazarı Sokak Görünüşü 193
38- Pilavoğlu Hanı Hanlar Sokak Görünüşü 193
39- Pilavoğlu Hanı Sefa Sokak Görünüşü 194
40- Pilavoğlu Hanı Atpazarı Sokak Görünüşü 194
41- Pilavoğlu Hanı Değerlendirme 1-A; Han'n özgün sınırları Zemin Kat Planı (±0.00 m Avlu Kotu) 195
42- D1-B Birinci Kat Planı (+3.00 m Kotu ve +4.00 m Yatak Katı) 196
43- D1-C Atpazarı Sokak Üzerindeki Dükkanların Zemin Kat Planları 197
44- Pilavoğlu Hanı Değerlendirme 2-A ; Pilavoğlu Hanı Avlu Önerisi. Yerleşim Planı 198

45-	D2-B Pilavoğlu Han'ı Avlusu Döşeme Kaplaması Planı ..	199
46-	D2-C Pilavoğlu Han'ı Avlusu Döşeme Kaplaması A Detayı	200
47-	D2-D Pilavoğlu Han'ı Avlusu A-A Kesit Görünüşü	201
48-	D2-E Pilavoğlu Han'ı Avlusu B-B Kesit Görünüşü	201
49-	D2-F Pilavoğlu Han'ı Avlusu C-C Kesit Görünüşü	202
50-	D2-G Pilavoğlu Han'ı D-D Avlusu Kesit Görünüşü	202
51-	D2-H Pilavoğlu Han'ı, Avlu Perspektifi	203
52-	D2-I Pilavoğlu Han'ı, Avlu Perspektifi	204

I.BÖLÜM

GİRİŞ

Gerçekten zengin olan bir kavim, ancak başkalarından çok şey almak ve aldıklarını ilerletmek suretiyle zenginleşir.

Jacob Burckhard

Tüm insanlığın ortak kültür mirası olan tarihsel kültür varlıklarının, toplumlara gününü, çağını doğru algılayarak, geleceğe sağlıklı ve doğru biçimde bakmasını sağlayan, geçmişle gelecek arasındaki sürekliliği gösteren, önemli değerler olduğu bilinen bir gerçektir. Çünkü Tarihi mirasın maddi verileri, toplumun kendisi hakkında bilinçlenmesinin araçları ve aynı zamanda insanoğlunun yaratıcı potansiyelinin evrensel görüntüleridir. Başka bir deyişle geçmişle, bugün ve yarın arasında kültürel bir bağdır. Bu anlamda çok büyük önem taşıyan ve yüzyılların kültür ürünü olan bu kültür varlıklarını gelecek nesillere aktarmak, günümüz toplumlarının vazgeçilmez görevleri arasındadır.

Günümüzde bilinçsizce tahrip edilip, onarım yapmak, daha da kötüsü yaşatmak adına yozlaştırılan eserlerin, toplumların sahip oldukları öz kültürlerin gelecek nesillere aktarılabilmesi; onların sağlıklaştırılmaları, kendi ayakları üzerinde durmalarını sağlamakla mümkün olacaktır.

Günlük insan ve toplum yaşantısı ile mekan biçimlenmesi arasındaki organik bağ, çevre düzenlemesi kavramını statik bir kavram olmaktan çıkartıp, dinamik bir niteliğe dönüştürmektedir. Başka bir deyişle bir sokağın görüntüsü

ve oluşumu zaman içinde olmaktadır. Bu oluşumun temel öğesi ise sosyo-kültürel özelliklerdir.

Tarihi kent merkezlerinin yoğun olarak çöküntüye uğramaları, bu sosyo-kültürel özelliklerin negatif yönde sürekli dönüşümünün sonucudur. Her dönüşüm sürecinde bölgeye gelen alt sosyo-kültürel grupların, gereksinimleri doğrultusunda fiziki çevreyi yeni işlevlere paralel olarak değiştirmeleri nedeni ile, sosyo-kültürel ve çevresel değerler kaybolmuştur. Bu nedenle; söz konusu alanların ve onların içerisinde yer alan yapıların ve kent strüktürünün korunması, düşüş eğiliminde olan sosyal yapının olumlu yönde yeniden dönüşümü ile karşılanabilecektir. Genel anlamda koruma - geliştirme - sağlıklaştırma başlığı altında ele alınan bu sorunun belki de en sağlıklı çözümü, eski yapıya yeni bir işlev vererek, hem yapıyı canlandırmak, yaşayan, nefes alan bir konuma getirmek, hem de kendi adına korunup geliştirilebilmesi için rantının artırılarak üst sosyal grupların bölgeye yeniden çekilmesini, dolayısıyla gerekli kültür alışverişini sağlamaktır.

Bu çalışmada ele alınan konu, Ankara Kalesi, Hanlar Bölgesinde bulunan Pilavoğlu Hanı'nın koruma -yenileme- sağlıklaştırma ilkelerinin tespiti ve çözüm önerisinin getirilmesidir. Yukarıda da değinildiği gibi, gelişim süreci içinde tarihi kent merkezleri giderek "alt kültür" grubu olarak tanımlanan, eğitimsiz halk kesimlerinin kullanımına terkedilmelerinin sonucunda, ilk oluşumlarındaki canlılık ve etkinliklerini yitirmektedirler. Bunun Ankara kent örneğinde en önemli sebebi, bölgenin zaman içerisinde kent merkezinin Sıhhiye-Kızılay aksına kayması ve eski merkezin asil sahipleri tarafından terk edilmesidir. Diğer taraftan kullanıcı kitlelerin ekonomik güçsüzlüğü, tarihi ve kültürel değerler konusundaki bilinçsizliği bu bölgelerin süratle çöküntü alanı haline dönüşmesine neden olmaktadır. Koruma politika

ve uyulamalarındaki hatalı davranışlar da bu olayı önemli ölçüde etkilemektedir.

Genel hatları ile verilen bu sorunlar çerçevesinde, bölgenin doku ve mimarisinin değerlendirilmesi, sosyo-ekonomik yapının, Pilavoğlu Hanı'nın gereksinimlerinin ve günümüzdeki kullanımının saptanabilmesi, konumuna göre uygun işlevin seçilebilmesi için, söz konusu bölgenin tarihi ve çevresel verileri araştırılmış ve bu bilgiler ışığında değerlendirmeye gidilmiştir.

Yapılan tespit çalışmaları sonunda yapıya yeni bir işlev önerisinin getirilmesiyle sonuçlanan bu çalışmada amaç; yapının bugünkü sosyal, kültürel ve ekonomik durumunu ortaya koyarak çevre içindeki önemini vurgulamak ve Pilavoğlu Hanı'yla ilgili yapılabilecek bilimsel restorasyon çalışmalarına ışık tutmaktır.

II. BÖLÜM

TARİHÇE

II.1. Tarihi Türk Hanları

Bugün, kaderine terkedilen, toplum yaşantısında önemli bir konuma sahip olan ve mimarisinde, sadelikle işlev kolaylığını birleştirmeyi başarmış Türk Han ve kervansarayları, 2 grupta ele alınıp, incelenebilir:

1. İlk ortaya çıkan tip, şehirlararası yollarda kurulan, şehirdışı hanlar,

2. Bölgelerin ticari gelişimine bağlı olarak kentlerde inşaa edilen şehir içi hanlar.

Bu yapılar; Orta Doğu ve Batı Asya'da sırasıyla "Ribat", "Kervansaray", "Han", gibi isimler almışlardır[1].

II.1.1. Etimoloji ve İşlev

Günümüzde Han ve Kervansaray deyimleri ortak bir amaç çerçevesinde olsalar da, aralarında önemli farklar vardır.

Genelde şehirlerarası yollarda, yol boyunca kervanlarla katedilebilecek bir günlük mesafelerde inşaa edilen hanlar, "kervansaray"; herhangi bir şehrin

---

(1) Batıda Cermenlerde Gasthoff , Anglo - Saksonlarda Inn , Latinlerde Hospitium (hospice) ve Auberge, Cenevizliler'de Fondaco ve Romenler'de Mansion adıyla anılır, şehirler arası yollarda can mal emniyetini sağlayan konak yerleri olarak aynı gayeye hizmet ederlerdi. Bugün otel ve moteller bir bakıma bunların yerini almışlardır (Güran 1978:1).

yol sistemine ve ticaret bölgelerinin kuruluşlarına göre yer alanlar ise "han" olarak anılmaktadır.

Farsça bir kelime olan Kervansaray, "Kar-ban saray"dan[1] türemiştir. Bunlar şehirlerarası yollarda genellikle bir gün içinde ulaşılabilecek şekilde 30 - 40 km. lik etaplarda yolcuların ve kervanların barınabilecekleri ünitelerdir. Bünyelerinde hamam, çarşı ve ahır gibi birimler barındırırlar.Issız yollar üzerindeki kervansaraylar, can ve mal güvenliğini sağlayabilmeleri, saldırılara karşı savunulabilmeleri ve daha uzun süre dayanabilmeleri için, yapı tarzları itibariyle kaleleri andırırlar (İlter 1969 : 5).

Han, kelime olarak Farsçadır. Ancak kelimenin orijinine yönelik çeşitli varsayımlar ileri sürülmektedir[2] . Hanlarda, mimari ve işlev yönünden Kervansaraylarda bulunan kimi özellikler kısmen ya da tamamen kaybolur. Sözgelimi, ahırlar bazı şehir hanlarında ölçekleri küçülmüş olarak devam ederken, kervanlar şehirlere ulaştıklarında azaldıkları için, mimari ve büyüklük yönünden de değişiklik gösterirler. Kale gibi korunaklı olma ve büyüklük ölçülerini kaybederler (Güran 1978:1).

Kelime anlamı "emin bir yerde konaklamak" olan "Ribat"lar, Han ve Kervansarayların ilk örnekleri ve orijini olarak kabul edilebilirler. Arapça "rıt" kökünden türemiştir. Başlangıçta dini ve askeri bir birim[3] olan ribatlar, sınır

---

(1) Kar-ban : İşi koruyan.

(2) Samih Rıfat , Çağatay Türkçesi'ndeki **Kon**'un, Ebûl Gazi Bahadır Han'ın Şecer-i Türk'ünde mesken, ikametgâh olarak gösterildiğini ileri sürmektedir. Farsça'da fonetik yönden (a)'nın ve (o)' nun birbirine çok karıştığını, bu nedenle **Han**'ın **Kon** gibi telaffuz edildiğini belirtir ve Farsça Han'ın, Türkçe Kon'dan doğduğunu söylemektedir. Diğer taraftan Ahmed Caferoğlu **Han**'ın **Hane** olarak Arapça olduğunu, Arami dilinden geçtiğini, dolayısıyla Türkçe olamayacağını savunurken; K. Erdmann'a göre **Han**'ın orijini Moğolca **Çan**'dır (Erksan 1956).

(3) Batıda yapım sistemi yönünden buna benzer örnekler olarak bazı korunaklı manastırlar gösterilebilirse de bunların askeri bir yönü yoktu .

boylarında stratejik yerlerde, savaşa hazır askeri kuvvetlerin ve binek hayvanlarının hazır bulundurulduğu korunaklı mevkilerdi (Cezar 1977:170).

İlk Ribatlar resmi vakıf kuruluşlarıdır. İlk örnek olarak, 795'de Abbasiler döneminde Tunus'da yaptırılan ribatı gösterebiliriz. Bu ilk ribatların planları Bizans kalelerini hatırlatır. Kareye yakın düzgün dikdörtgen avlulu plan, masif silindirik payandalarla kuvvetlendirilmiş duvarlar ve yükseklikleri 20 m.yi bulan köşe kuleleriyle, kale görünümlü yapılardır[1] (Yetkin 1965).

II.1.2. Hanların Tarihsel Gelişimi

Başlangıçta askeri amaçla kurulan ribatlar, zamanla içerik değiştirmişler[2], "Dervişlik Kurumu"nun gelişip yaygınlaşması ile bir şeyhin ve ona mensup olanların toplandığı yer haline gelmişlerdir. Böylece Mısır, Suriye ve Filistin'de ribat; dervişlere özgü zaviye (hânakâh[3]) ve yolcuları, kimsesizleri, hacıları barındıracak misafirhane anlamında kullanılmaya başlamış, artık sufilerin toplandıkları yer olmuştur.

Maveraünnehir ve İran'da ise ribat sözcüğü daha çok XI. yüzyıldan itibaren kervansaray ile eş anlamda kullanılmıştır. Türkistan ve İran'da bu anlam ve içerik değişikliği, Karahanlılar ve Selçuklular zamanında oluşmuştur.

---

(1) Bu kuleler hem gözcülük yapmak, hem de saldırılar karşısında yüksekliğin avantajlarını kullanmak açısından önem taşırlardı (Güran 1978:2).

(2) Selçuklular zamanında her ne kadar han ve kervansaray deyimi kullanılmış olsa da, bazı hanların kitabelerinde ribat adı geçmektedir (Cezar 1977:172).

(3) Arapça bir kelime olan **Hânakâh**; eskiden gezginlerin ve yoksul yolcuların barındıkları, misafirhane niteliğindeki tekkelere verilen addır. Farklı kaynaklarda Hânagâh veya Hankâh olarak da geçmektedir.

II.1.2.1. İlk Dönem Türk Hanları

İç Asya'da yerleşik yaşam ile göçebelik yüzyıllar boyu birlikte sürüp gitmiştir. Bu bakımdan, İç Asya'daki eski şehirlerde savunma sorunu, şehrin kuruluşu ile birlikte düşünülmüştür. Bu nedenle, yollar üzerindeki menzil yapılarında da aynı soruna çözüm aranması son derece doğaldır (Cezar 1977:172). Ancak bu noktada araştırılması gereken asıl konu; İç Asya'daki ticaret yolları üzerinde menzil binası, yani han yapılıp yapılmadığıdır. Cezar; Tarihi kaynaklarda rastlanan bazı bilgilerin bu soruya olumlu cevaplar verdiğini, arkeolojik incelemelerin ise tarihi kaynaklarda mevcut kısa bilgileri doğruladığını belirtmektedir.

Bu konuda Türklere fikir ve uygulama yönünden öncülük edenler, Çinlilerdir[1]. İç Asya'da geniş çapta incelemelerde bulunmuş olan Aurel Stein, kervan yolları üzerindeki eski Çin kalelerinin, kare planlı bir avlu duvarı ile çevrili olduklarını ve bu yapılarda gözetleme - ateş kulelerinin bulunduğunu belirtir. Kervan yollarında Türklerin meydana getirdiği tesislerde de aynı düşünce hakim olmuştur. Yapılan arkeolojik incelemeler ve restitüsyon resimleri de bu düşünceyi desteklemektedir (Cezar 1977: 173).

---

(1) 629 tarihinde Uygurlar'la Çinliler'in ttifak kurması üzerine , Çin başkentinden Uygur topraklarına uzanan yol üzerine 68 tane askeri han durumunda menzil yapısı yapılmış olduğu ile ilgili bilgi üzerinde önemle durmak gerekir. Büyük bir olasılıkla bu hanların bir kısmını Çinliler, bir kısmını da Türkler yapmışlardır. Bu da yollar üzerinde menzil yapıları oluşturmanın bu tarihten önce de varolabileceği sonucunu doğurmaktadır. Çünkü İç Asya'daki ünlü ticaret yolu ve bu arada oradaki sosyal düzen ve yaşam şartları bunu zorunlu kılmaktadır. İç Asya'daki şehirlerin bazılarının yol güzergahına rastlaması ve bunların etrafında bulunan koruyucu duvarların kervanların korunmasına yardımcı olmasına rağmen aslında kervanlar için özel tesislere ihtiyaç vardı.Yollar üzerindeki hanların en basit şekli ; belki de gözetleme kulesi ve onun yakınında veya bitişiğinde duvarlı bir avludan ibaretti (Cezar 1977:173).

Sonuç olarak İç Asya'daki eski şehirler ve etrafı duvarla çevrili askeri tesislerin, ticaret kervanları için yardımcı ve koruyucu olma işlevine sahip oldukları söylenebilir[1].

Türkistan'da, askeri mahiyetli Arap ribatının kervansaraya dönüşmesi, başka yerlerden farklı olarak, bölgenin özel koşulları ve buna ek olarak (Türklerin İslamlaşmasından önceki devreden başlıyarak), Karahanlı ve Selçukluların devlet yönetimi ve topluma hizmet anlayışları ile ilgilidir. Ayrıca buradaki eski yerleşme şekliyle ilgili özel koşul ve etkenler de önem taşımaktadır.

Arapların Türkistan'a geldiği dönemde, etrafı duvarla koruma altına alınmış, küçük ölçekli şehircikler durumundaki "şato" tipi yerleşmeler mevcuttu[2] . Bunlar ribatın askeri anlamına çok uygundu ve zamanla "hânakâh"a ve özellikle kervansaraya kolayca dönüşebilecek bir yapıya sahiplerdi.

Ancak, gerçek anlamda şehir sayılacak yeni yerleşme alanları doğarken, daha önce devamlı olarak oturulmak üzere yapılmış çiftlik yapıları olan şatoların bir kısmının terkedilmiş veya devamlı oturma yeri olmaktan çıkmış olduğu düşünülürse; şehir dışında kalan ve yol güzergahında bulunan şatoların bazılarının, kervan ve yolcuların kullanımına sunulması, hânakâh olarak

---

(1) Çalışmasında, Esin'in (1892) "Muyanlık" başlıklı çalışmasına da karşılaştırmalı olarak yer veren Cezar, kervansarayların , Esin'in ortaya koyduğu şekilde, Budizmin dini yapısı gibi bambaşka bir bina ve kurumun değişmeye uğramasından meydana gelemeyeceği , ticaret yollarında yapılanmasının daha eski bir öneme sahip olduğu , plan itibarıyla kendi bünyesi içinde gelişme göstermiş bulunduğu ve dönüşüm sorununun esas itibarıyla isim üzerinde toplandığı sonucuna varmıştır.

(2) Türkistan'daki feodal sistem gereği şato tipi yerleşmeler, iskana müsait alanlarda ve yol çevrelerinde oluşmuşlardı . Cezar'a göre savunmaya uygun olarak inşaa edildikleri için, Arapların ribattan anladıkları askeri görüşe uygun düşmesi nedeniyle, bunlara önce ribat gözüyle bakılmış ve bir kısmından bu amaçla faydalanılmış olması mümkündür (Cezar 1977:176).

kullanılmasından daha çok ihtimal taşımaktadır. İç Asya'daki iklim koşullarının çok sert olmasının yanısıra, şehirler çevresinde göçebe hayatının sürüp gitmesi, yolcuların şehirler dışında ve yol güzergahlarında, güven ve rahatlığını sağlayacak menzil binalarını gerekli kılmıştır. Daha önceden de belirtildiği gibi, yollar üzerinde han gibi menzil tesisleri oluşturmak, Arapların Maveraünnehir'e gelmeleri sırasında İç Asya'da zaten bilinen bir yoldu. Ancak yol güzergahlarındaki bu eski şatolar, yolcuların güvenlik ve dinlenme sorununun nerelerde çözümlenebileceği konusunda nirengi noktaları olsalar da, bu tür tesislerle amaca uygun ihtiyaçların karşılanması çok zordu. Menzil binalarının, yolcuların hayvanlarıyla birlikte bir iki günlüğüne güvenle dinlenebilecekleri biçimde olmaları gerekiyordu. Bu tür tesisler ise, ancak bu amaç için yapılmış kervansaraylar olabilirdi (Cezar 1977).

Askeri Arap ribatının hânakâh haline dönüşmesi de, aslında Orta Asya'daki Türklerin sosyal yönüne ters düşmez. Bilindiği gibi, dini ve sosyal içeriğe sahip olan Hânakâhlarda (zaviylerde), "hayır" yapma düşüncesi vardır. Bu da Budist Türklerin hayır yapma[1] geleneklerini destekler ve Budist manastırlarının dini ve sosyal yönü ile benzerlik gösterir. Kısacası, hayır yapma ve dini-sosyal amaçlı tesisler oluşturma, Müslüman Arapların İç Asya'ya gelmelerinden önce de bilinen, hatta kurumlaşmış bir konuydu. Başka bir deyişle, İslamiyetin dini ve sosyal amaçlı yapı ve kurumları için, İç Asya'da Türkler arasında uygun bir ortam vardı ve böyle bir ortamda hânakâh ribat kolaylıkla yer alabilirdi.

Tüm bunlardan anlaşılacağı gibi gerek hânakâh (zaviye), gerekse kervansaray olarak kullanılan ribat, gelir getirmeleri için inşaa edilmemiştir. Burada dini düşünceden hareketle, daha çok sosyal amaçlı bir "hayır"da

---

(1) Budist Türkler **hayır yapmak** amacıyla vakıflar meydana getirmişler , hayrat yapıları yaptırmışlardır.

bulunma asıl hedef olmuştur. Sonuç olarak tüm bunlar gözönüne alındığında, Müslüman Türklerde kervansaray ribatın neden gerçekten büyük bir gelişme gösterdiği, hatta kervansarayın hemen hemen neden Türklere özgü bir kurum durumuna geldiği açıklanmış olur. (Cezar 1977:177).

II.1.2.2. Müslüman Türk Devletlerinde Han

İlk Müslüman Türk devleti olan Karahanlılar, İç Asya'nın ticaret yollarının en önemli ve geniş bölümünde devletlerini kurunca (ki o sıralarda ribatlar askeri mahiyetlerini hemen hemen kaybetmişlerdi), eski Türk geleneklerinden de güç alarak, İslami bir anlayış içinde yeni düzenleme ve yaratmalara gitmişlerdir. Kervansaray ribat tarihteki yerini bu süreç içerisinde almıştır[1].

11. ve 12. yüzyıllarda Karahanlılar, Gazneliler ve Büyük Selçuklular, yollar üzerinde çok sayıda kervansaray yapmışlardır. Bu Kervansaraylarda geometrik bir düzen hakimdi ve genellikle simetrik bir plan şemasına sahiplerdi. Savunma ve emniyet nedeniyle dışa kapalılığı gözeten, orta avlulu merkezi plan sistemi esas alınmıştır. Genellikle 4 eyvanlıdırlar[2]. Bu yapılarda yeni bir üsluba gidilmiş, ileri fırlayan ve yükselen portaller, zengin süslemeler, köşelerde yuvarlak kuleler veya yuvarlak köşe payandaları ile zenginleştirilmişlerdir. Büyük çoğunlukla kare planlı olan yapılarda giriş tektir. Fakat birden çok giriş kapısı olanlara da rastlanmaktadır.

---

(1) Karahanlılar, Gazneliler, Büyük Selçuklular döneminde kervansaray yerine kullanılan ribat deyimi, bu etken ve nedenlerle ortaya çıkmıştır.

(2) Kare planlı kervansaraylarda genellikle avlu ve çevresindeki üstü kapalı saha hayvanlara ve hayvanların istirahatları sırasında sırtlarından indirilecek yüklere , daha iç kısımdaki odalar da insanlara ayrılmıştır.

Türklerden kalan ilk kervansaraylar Gazneliler ve Karahanlılar dömenine aittir. Bu kervansaraylar, harap izler halindedirler. 10. ve 11. yüzyıllarda Türkistan'da yapı malzemesi olarak kerpiç ve tuğla kullanılıyordu. Bu nedenle bir iki örnek hariç, kervansaraylarda genellikle bu malzemelerin kullanılmış olduğu düşünülebilir. Söz konusu malzemenin dayanıklılığının düşük olması nedeniyle de örneklerin büyük bir kısmı günümüze kadar gelememiştir.

En eski Türk-İslam Devletini Karahanlılar kurmuştur[1] . İslam öncesi bazı eserleri de İslamla birleştiren yine Karahanlılar olmuştur. Bunun doğal bir sonucu olarak en eski Türk-İslam Kervansarayı[2] , Karahanlılar dönemine ait, kare bir plana sahip olan Ribat-ı Melik'tir (Cezar 1977:185).

Karahanlılardan kalan kervansaraylar, daha sonraki Türk kervansaraylarını da etkilemiştir[3] .

Gazneliler de bir çok abidevi eserler meydana getirmişlerdir. Ancak bunların da çoğu zamanla kaybolmuştur. En eski örnek 1020 yılına tarihlenen Ribat-ı Mahi'dir (Çizim 3). Tus-Serahs yolu üzerinde bulunan ve Gazneli Mahmud tarafından yaptırılan bu yapı, Selçuklu kervansaraylarının öncüsü olmuştur. Eser yaklaşık 70.68X71.92 metrelik bir boyuta sahiptir. 4 eyvanlı

---

(1) Karahanlıların ,bozkır gelenekleri ve Türk töresini İslam kurallarıyla bağdaştıran ilk devlet yapısını oluşturdukları söylenebilir. Türk sanatı ve kültürünün İslam sanatı ve kültürüyle kaynaşması da yine bu döneme rastlar.

(2) 11. ve 12. yüzyıllardan kalma yapılar çok harap bir durumda olduğundan , çoğunun kitabesi yok olmuştur. Bu sebeple tarih belirlemek güçleşmektedir. Zamanı hakkında fraklı görüşlerden biri benimsenirse , Manakeldi Kervansayarı (Çizim 1,2), Ribat-ı Melik'ten çok daha eskilere dayanmaktadır.

(3) Bunun en güzel örneği, Merv-Amul yolu üzerindeki,11. yüzyılın ikinci yarısına ait olan Akçakale Kervansarayı'dır. Bu kervansaray , plan yönünden , bir Büyük Selçuklu yapısı olan, 1115 tarihli Ribat-ı Şerif'e; dış görünüş bakımından da Anadolu'daki Sultan Hanları'na benzer (Aslanapa 1972) .

avlu şeması ve eyvan kubbe birleşmesi, Karahanlı ve Selçuklular'dan da önce Gazneliler'de bu eserle gerçekleşmiştir (Aslanapa 1972).

Alp Arslan tarafından, Anadolu'nun fethiyle görevlendirilen Kutalmışoğlu Süleyman Şah, Melik Şah'ın hükümdarlığının ilk senelerinde Anadolu'yu Türk topraklarına katmış bulunuyordu. Melik Şah'ın, Süleyman Şah'ın Anadolu Hükümdarlığını tanıyan fermanı imzalamasıyla, 1077'de ilk Anadolu Türk Devleti kurulmuş oldu. Merkezleri de 1080'de İznik olmuştur[1]

1. Mesud'la Anadolu birliği tam olarak kurulmuş, böylece orta Asya ve Batı Türkistan'da Uygur, Karahanlı, Gazneli ve Büyük Selçuklular'la devam edip gelişen Türk sanatı, Anadolu'ya yayılma imkanı bulmuştur. Anadolu Selçuklu sanatı ve mimarisi bazı farklı özellikler göstermesine rağmen, genellikle Türk sanatına bağlı kalmış, Türkistan Türk Mimarisi ile Osmanlı mimarisi arasında önemli bir yer almıştır. Portaller, sivri kemer ve avlu düzeni yine geleneksel olarak bu dönemde de görülmüş, kervansarayların önemli mimari unsurları olmuştur.

Selçuklular kervansaray yapımına büyük önem vermişler, kısa zamanda ticaret yolları üzerinde çok sayıda kervansaray inşa etmişlerdir[2] (Şapolyo 1967:12-13).

Ticaret maksadı ile kurulmuş ve o dönemde daha ziyade "Han" adıyla anılan yapılarda, kervan ve yolcular, bir ücret karşılığı barındırılırlarken; Selçuklu Hükümdarları, devlet büyükleri ve zengin hayır sahipleri tarafından

---

(1) Burası daha sonra Haçlıların yardımıyla Bizanslılar tarafından geri alınınca, 1. Kılıç Arslan zamanında ikinci merkez Konya olmuştur (1096).

(2) Ünlü Selçuklu veziri Nizam-ül Mülk "Seyahatname" adlı eserinde hükümdarların başlıca görevlerinden birinin de , yolların önemli noktalarında ribatlar yapmak olduğunu söyler. Cezar 1977:171).

kurulup, hizmete açılan "Kervansaray"larda, üç gün süreyle ücret almaksızın misafir olarak kabul edilirlerdi. Kervanların bakımları buralarda ücretsiz olarak karşılanırken, baskın ve soygundan zarara uğrayanların kayıpları da devlet tarafından karşılanırdı. Anadolu Selçukluları'nda ribata pek rastlanmaz[1].

Bu dönem kervansaray planlarında, işlev ve sosyal görevleri gereği ahır, depo, hamam ve mescid gibi birimler de bulunmaktadır. Böylece doktorları, veterinerleri ve tamirci ustalarıyla bir sosyal topluluk meydana getiren bu yapılar, mimari yönden, genel plan düzeni ve çok rastlanan avlulu kuruluşlarıyla Büyük Selçuklu geleneğini devam ettirmişlerdir. Ancak, uygulamada - özellikle inşa tekniğinde - bazı değişiklikler göstermişlerdir (Güran 1970:6).

Bu değişiklikler gözönüne alındığında, Anadolu Selçukluları'nda başlıca 3 tip kervansaraydan sözedilebilir;

1. Türkistandaki Türk kervansarayları tarzında 4 eyvanlı, üstü açık merkezi avlulu tip. Bu tip'te kapalı mekanlar, kare veya dikdörtgen bir avlu etrafında sıralanırlar. Bu tip'e örnek olarak Evdir Han'ı gösterebiliriz (Çizim 4). Yapı, II. Kılıç Arslan tarafından yaptırılan Alay Han'dan sonra ikinci Sultan Handır. 4 eyvanlıdır. Tamamen kesme taştan yapılmıştır.

2. Sadece Anadolu'da ortaya çıkan avlusuz ve üstü örtülü hanlar. Şerefza Hanı (Şarapsa Han) (Çizim 5), Türkler'in ilk defa Anadolu'ya gelişlerinde kullanmaya başladıkları bir tarz olan avlusuz ve üstü örtülü

---

(1) Prof. Eyice, Emir Ertan'ın, hanımı için, Kayseri Surları dışında yaptırdığı ve Köşk Medrese diye anılan , fakat medreseye benzemeyen yapının , bir ribat olması ihtimalinin kuvvetli olduğunu belirtir. Ayrıca , Afşinde, I. İzzeddin Keykavus zamanında Emir Hasan tarafından yaptırılmış Eshab-ı Kehi ve Ribat ül Mübarek adıyla anılan , hanla cami arasında bir ribat daha vardır (Gürhan 1978:6).

tip örneği olarak gösterilebilir. Dikdörtgenden meydana gelen tonozlu tek bir koridor halindedir ve tek nefli yegane örnektir[1].

3. Bu gruptaki hanlar 1. ve 2. tipin birleşmesiyle oluşmuşlardır. Fakat bu iki tip iki farklı şekilde kaynaşmıştır. Bunlardan birinci grup, avlulu kısım ile örtülü kısım, ilk örneğini Türkistan'da Başane Kervansarayında gördüğümüz tarzda uçuca eklenerek oluşmuştur. Tipik örneği Konya-Aksaray Niğde yolundaki Sultan Han'dır (Çizim 6). Avlunun ortasında kare planlı bir mescidi ve ihtişamlı bir portali vardır. İkinci grup ise; avlulu kısımla kapalı kısımın içiçe kaynaşması ile ortaya çıkmıştır. Bu tipe Alara Han örnek olarak verilebilir (Çizim 7).

İnşaat tekniği konusuna gelince; taş, ilk devirlerin kerpiç ve tuğla mimarisine tercih edilmiştir. Anadolu Selçukluları'nın eski, tuğla yapı geleneğini diğer dini mimari eserlerinde kullanmış olmalarına rağmen, kervansaraylarında hiç kullanmamış olmaları dikkat çekicidir (Güran 1978).

Bu dönem Anadolu kervansaraylarından günümüze kadar kalmış olanların hepsi 13. yüzyıla aittir[2].

---

(1) Anadolu Selçukluları zamanında avlusuz ve birbirine paralel nefler halinde paye sütün ve kemerlerin ayırdığı hollerden ibaret kervansaraylarda nef sayısı 1 ile 5 arasında değişmektedir. Antalya-Burdur yolundaki İncir Han ve Susuz Han, Konya-Ankara yolundaki Horozlu Hanı böyle 5 nefli önemli örneklerdir.

(2) Yalnız Alay Han'ın 12. yüzyıldan kaldığı sanılmaktadır.

II.1.2.3. Osmanlı Dönemi Hanları

Anadolu Selçukluları'nın hüküm sürdükleri bölgelerde, Uzak Doğuya ve öellikle Hind, Çin ticaret yollarını, Anadolu şehirlerine bağlayan ana yollar üzerinde kurdukları mükemmel kervansaray sistemine, Osmanlılar da kervansaraylar ve birçok şehir hanları ilave etmiş ve bu düzeni çok geniş olan ülkelerinde emniyetle sürdürmüşlerdir. Komşu bölgelerde de (özellikle Mısır, Suriye ve Irak'da) plan düzeni ve mimari yönden Anadolu kervansaraylarına benzer eserler yayılmıştır. Özellikle 13. ve 14. yüzyıllarda, biri Diyarbakır - Musul - İran'dan orta Asya'ya uzanan, diğeri Fırat nehrini takiben Bağdad ve Basra'ya varan ticaret yollarının önem kazanması üzerine ve daha ileriki devirlerde, 16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar İstanbul ve Anadolu'dan Hac ziyareti için Hicaz'a gidecekler için Kuzey Suriye'de Anadolu kervansaraylarından ilham alınarak birçok kervansaray yapılmıştır.

Osmanlı Han mimarisinde plan ve mekan anlayışı, genel anlamda eski örneklere bağlıdır. Ancak incelendiğinde, bu plan ve mekan anlayışının ilk Türk han mimarisi başlangıcından Anadolu Selçuklu Han ve kervansaray mimarisinin sonuna kadar olan dönemde uygulananlardan farklı bir şekilde ele alındığı dikkat çeker. Çünkü Osmanlı dönemi özellikle şehir hanları mimarisinde bu kapalı kısımlar düzgün dikdörtgen biçimlerini kaybedip daha ziyade arsa ve yola göre biçimlenirler (Çizim 8).

Avluda da mutlaka düzgün şekiller arama endişesi kaybolurken, ihtiyaçlara en geniş ölçüde cevap verebilme çabası hakim olur. Böylece revaklı avlu gerisinde misafir ve yolcular için mekanlar yapılırken, insanların, hayvanlara ait barınma yerlerinden kesin bir mekan ayrılığı ile kopması ve nefler halinde veya ayrı bölümlerde ahırlara yer verilmesi çok önemli bir gelişme olarak ortaya çıkar. Bu tür örneklerde, meydana gelen iki ayrı

hacimden biri olan ahırlar, ocak ve mazgal pencerelerle aydınlatılmış ve havalandırılmışlardır. İnsanlar tarafından kullanılan mekanlar ise; üst katlarda dışa açılan bir pencere ile, avlu revaklarına açılan bir kapı ve pencere düzeniyle aydınlatılmıştır. Zemin kat mekanlarında, üst katlardaki kadar dışa açılma sözkonusu değildir . Sayıları çok az olan birkaç istisna dışında, dışarıya açılan pencere ve kapıları yoktur. Aydınlatma problemleri, iç kısımlarda revaklara açılan pencere ve kapılarla çözülmüştür (Çizim 14 - 15) (Güran 1978).

Osmanlı dönemi han mimarisinde yine kare veya kareye yakın, revaklı avlu şeması esas alınmakla beraber 2 katlı olarak inşa edilmiş eserler de ortaya çıkar (Çizim 9, 10) . Bilhassa 16. ve 17. yüzyıl eserlerinde böyle örnekler çoktur.

Bu kat sayısının daha da arttığı örnekler de vardır[1]. Osmanlı Han mimarisinde, kapalı bir mekan olarak bağımsız neflerden oluşan han ve kervansaraylar da inşa edilmiştir[2] .

Osmanlı dönemi han mimarisinde sadelik hakimdir. Han ve kervansaraylarda, kalelerin sahip olduğu işlev ve görünüşden uzaklaşılmıştır. Yapının dışarıyla bağlantısı artmış, bazı örneklerde cephelerde dükkanlar yer almaya başlamıştır (Çizim 9) Ticari yön gelişmeye başlamış, bazen ikinci kat sadece bedesten olarak inşa edilmiştir. Anadolu Selçuklu kervansarayları yerlerini, siyasi ortamla da ilgili olarak, Osmanlı han mimarisinde şehir ve

---

(1) Yine kare formlu ve revaklı bir avluya sahip olup , 4 kat olarakinşa edilmiş olan Merzifon Kara Mustafa Paşa Kervansarayı'nda (1681) (Çizim 9) bu katlar çeşitli işlevler için kullanılmıştır. Böylece bodrum ahırlara, zemin idari işlere katlar ise yolculara ayrılmıştır. Türk Han mimarisinin böyle 2 katlı revaklı kare avluya sahip ilk örneğini Karahanlı mimarisinde Ribatı Melik' de (1079) görmekteyiz.

(2) Bu yapılar , Anadolu Selçuklu Sultan Hanları'nın sahip olduğu plan şemasındaki kapalı nefli mekanın Osmanlı Han mimarisinde de devam ettiğini gösteren eserlerdir.

ticaret hayatının gereklerine uygun yapılara bırakmaya başlamıştır. Artık kervansarayların askeri rolü bitmiştir, ama yolcu ve kafileleri barındırma işlevi önemini kaybetmeden devam eder[1]. Ancak Evliya Çelebi ve batılı seyyahların verdiklere bilgilere göre bu kervansaray ve hanlar, herhangibir konfor taşımamakta, sadece yolculuklarda gerekli olan ihtiyaçları karşılamaktadırlar.

Şehirlerin sosyal ve ekonomik özelliklerine göre önem kazanarak gelişmeleri, şehir hanlarında da bazı farklar yaratmış, bazı hanlar ticaretin ve pazarların önemli merkezleri olmuştur. Artık sadece gece konaklanan üniteler olmaktan çıkıp, ticaret ve iş hayatının büroları olarak kullanılmışlardır. Pirinçci, Kürkçü hanı gibi aldıkları isimlerle hangi loncalara ait olduklarını anlamak mümkündür.

İlk Osmanlı şehir hanları Bursa ve civarındadır. Bilhassa Bursa ve Edirne'de başlayan fetih öncesi hanların özellikleri, gerek plan tipleri gerek inşaat tekniğiyle fazla bir değişiklik göstermeden, Fatih döneminde de devam eder. Osmanlıların Bursa'yı almalarından sonraki dönemde görülen, mimari zenginliği mekanda arama arzusu ve aşırı süslemeden kaçınma, han mimarisinde de olgun sonuçlara varmış, ortaya çıkan istikrarlı planlar adeta

---

(1) Evliya Çelebi , ünlü Seyahatnamesinde "Didebanlar (Kolcular) vakıftan kendiller yakıp kapu dibinde yatarlar , eğer nisfülleyhde (gece yarısında) dışarıdan misafir gelirse kapuyu açıp içeri alırlar , mazahar taam (hazır yemek) getirirler amma , cihan yıkılsa içerden dışra bir adam bırakmazlar , şartı vakıf böyledir. Ta cümle misafirin kalktıkta yine mihterhane dögülüp (davullar çalınıp) herkese malından haberdar olur. Hancılar , dellaler gibi ; -Ey ümmedi Muhammed cannız, anınız (şu, bu) donunuz albiseniz tamam mıdır? diye rica edip nida ederler, misafirlerin cümlesi tamamdır , Hak sahibi hayrata rahmet eyleye dediklerinde, bevvaplar (kapıcılar) vakfı şafii (sabah vakti) iki dervazeleri (kapı kanatlarını) küşade edip (açıp) yine kapu dibinde "Yollarda gafil gitmen, bisat (halı kilim) kayıp itmen , herkezi refik itmen (arkadaş etmeyin), yürüyüp Allah asan getire (kolay getire) deyu dua edip nasihatler ederler" diyerek bu sosyal müesseselerin işleyişini bize tanıtmaktadır (Çelebi 1970).

değişmeden 19. Yüzyıl sonuna kadar devam etmiştir[1]. Bu hanlarda zemin, önü revaklı ve penceresiz eşya mahzenlerinden oluşurken, üstlerde pencereli ve ocaklı odalar bulunmaktadır. Şehir tüccarları, bu hanların zemin katında deposunu tutar, üst odalarda da ticaret yaparlardı (Güran 1978).

Merkezi avlulu hanlarda, zemin kat depo ve servis kısımlarına ayrılmış, üst kat ise revaklı bir galeriye açılan ikamet odalarına tahsis edilmiştir. Her oda ocaklı olup zemini bir kilim veya, halıyla kaplıdır. Yatak, yolcuların kendilerine aittir. Örtü sistemi, beşiktonoz, çapraz tonoz veya kubbedir. Zemin ve üst kat bağlantısı, hayatlı Anadolu evlerinde olduğu gibi, galerideki bir merdivenle temin edilmiştir. Bu merdiven genellikle avluda veya giriş geçidinde bulunur. Avlu ortasında, camilerde olduğu gibi, bir çeşme ve kıbleyi gösteren taştan basit bir namazgah vardır[2].

Osmanlı devletinin ilk günlerinden itibaren, Bursa'dan başlıyarak gelişen ve Fatih dönemi sonuna kadar devam eden han mimarisinin genel karakteri şöyle özetlenebilir ;

Anadolu Selçuklu kervansaraylarında malzeme olarak taşın tercih edilmesi, Osmanlı hanlarında da devam etmiş, ancak taş duvarlar tuğla sıraları ile beraber ele alınmıştır. Harç olarak hafif horasan harcı tercih edilmiştir.

İlk dönem Osmanlı mimarisinde kubbelerde kiremitin kullanılmış olması, bu dönem hanlarında da örtü malzemesi olarak kiremit kullanılmış olduğu düşüncesini doğurmaktadır. Ancak bu örtüler zamanla değişikliğe

---

(1) Fatih Dönemi öncesi ilk Osmanlı şehir hanlarının Bursa örneklerinden Emir Han , Osmanlı Döneminde asırlar boyunca uygulanan istikrarlı han planının ilk örneğidir. Bu han , şehir içi ticaret hanlarının gerektirdiği tüm özellikleri taşır (Çizim 10,11).

(2) Anadolu Selçuklu kervansaraylarının avlusunda , herzaman bir mescid bulunurken , Osmanlı hanlarında bu durum kaybolmaya başlar, ancak şehir hanları bünyesinde tekrar ortaya çıkar.

uğramış, orijinal hallerini kaybetmişlerdir. Fatih dönemine gelindiğinde ise, hanların kubbe ve çatılarının kaplanmasında kurşunun tercih edildiği görülmektedir (Güran 1978:15).

Cephelerde taş duvar tekniği (daha çok, yer yer tuğla sıralı taş tekniği), han mimarisinin en dikkat çekici ögesidir. Bu malzemeler aynı zamanda eserlerin süslemesinde de kullanılmışlardır.

Örtü sisteminin taşıyıcı elemanları olarak yapı yükünü duvar ve payelere aktaran, değişik formlarda kemerler kullanmışlardır. En çok tercih edilen sivri kemerdir. Revaklarda daha ziyade kare kesitli taş payeler bazen de ahşap direkler görülür. Türk mimarisinde başlangıçından itibaren devam eden örtü sistemleri ise başlıca şu tarzlarda olmuştur:

- Tonoz
- Kubbe
- Ahşap çatı
- Düz toprak dam.

Türk mimarisinin her yapı türünde olduğu gibi, han mimarisinde de bu tarzlar devam etmiş, ancak Anadolu'da sadece ilk üç tarz kullanılmıştır. Bunlar arasında en çok tercih edileni ise tonoz olmuştur.

Türk han mimarisinde Osmanlılar'a kadar ahşap örtü sisteminin kullanıldığını gösteren bir örnek veya esere rastlanmamıştır. Çift meyilli ahşap çatı ile örtülü eserlerde, ahşap çatı sistemindeki bağlantılar ahşap kirişlerle çözümlenmiştir.

Sonuç olarak, tarihi gelişme zinciri içinde önceki örnekler yenileri etkilemiş, yeniler de öncekilerin etkilerini daha sonrakilere aktararak, Türk han mimari anlayışının ifadesini Osmanlı hanlarına kadar ulaştırmıştır. Ancak bu aktarım her bir dönem içinde siyasi, kültürel, ekonomik ve bölgesel şartlara bağlı olarak gelişmiştir. Sözgelimi bir-iki örnek dışında Osmanlı dönemi kervansarayları, Selçuklu dönemi kervansaraylarından; mekan düzenlemesi, oran, inşaat tekniği ve cephe mimarisi açısından çok farklıdır; hacimler daha küçük ve sade tutulmuş, kale görünüşlü anıtsal hava terkedilmiştir. Cephe mimarisindeki büyüklük, ihtişam arzusu, portallerin yüceliği kaybolmuş[1] , boyutlar insan ölçülerine daha çok yaklaşmıştır. Sadelik her konuda tercih edilmiştir.

II.2. Ankara Hanlar Bölgesi

II.2.1 "Ankara" Kentinin Kuruluş ve Tarihi Gelişim Süreci

Orta Anadolu'nun en eski kentlerinden biri olan Ankara, ilk çağdan günümüze dek önemli bir yönetim ve üretim merkezi olarak varlığını sürdürmüştür. Belirli bir plana bağlı olmaksızın gelişen kent, gelişimi süresince çeşitli kültürel, siyasal ve ekonomik olaylardan etkilenmiştir. (Aktüre 1984:1- 47).

---

(1) 16. ve 17. yüzyılda diğer mimari elemanlara paralel olarak gelişen cephede portal ya hafifçe dışarı çıkıntı yapmış, ya da daha sathi olarak yapılmıştır. Bu tarz anlayışın yanında, bazı eserlerde ski örneklere doğru bir dönüş görülmüştür. Ancak bu hiçbir zaman eskinin aynen tekrarı anlamında olmamış, devrinin anlayışı içinde bir kaynaştırma olarak ele alınmıştır.

II.2.1.1. Ankara Kenti'nin Konumu

Ankara, doğu - batı yönünde uzanan Engürü ovasının doğu yamaçlarında yer almaktadır[1] ve genel coğrafi konum olarak, Orta Anadolu'yu çevreleyen şehirler kuşağına dahil bulunmaktadır[2] . Konya, Karaman, Niğde, Kayseri, Afyon, Eskişehir ve Kütahya'nın yanısıra, tarihi Hattuşaş ve Gordion şehirlerinin de, bu eşik kuşağı içinde kaldığı kabul edilmektedir.

Şehirlerin yerleşmesine son derece elverişli olan bu eşik kuşağı, aynı zamanda, Anadolu'daki başlıca yollara güzergahlık etmiştir. Yolların buradan geçmesi ise, kuşağın yerleşmeye elverişliliğini arttırmıştır. Özellikle tarih boyunca Batı'yı Doğu'ya bağlayan ve Anadolu'yu kateden anayollar, Orta Anadolu bozkırının kuzeyinden ve güneyinden geçerek, sözedilen şehirler sisteminden faydalanmış ve bu şehirleri beslemiştir.

Batıda Beypazarı ve Polatlı yönünden gelen doğal yol güzergahları, doğuda Delice ırmağı veya Kırşehir üzerinden Kayseri'ye ulaşırlar. Tarih boyunca, bu doğal güzergahlar büyük değişmelere tanık olmalarına, Akçura'nın (1971:11) deyimiyle " Antik Yunan döneminde Ege'ye , Helenistik dönemden itibaren İstanbul'a yönelmelerine rağmen her zaman belli bir

---

(1) Ova, kuzeyde 1200-1500 m yüksekliğindeki Karyağdı Dağları ,güneyde Meşe ve Hacı Dağları , güneydoğuda ise Elmadağ'da 1800 m' ye varan dağlar ile sınırlanmaktadır. Hacılar ile Elmadağ arasındaki arazi hafifçe yükselmekte,sonra Gölbaşı'na doğru tekrar alçalmaktadır (Akçura1971)

(2) "Gerçekten , Anadolu'nun genel morfolojisi nedeniyle , İç Anadolu ile bu bölgeyi denizden ve diğer bölgelerden ayıran sıradağlar arasında iskana elverişli bir eşik kuşağı oluşmuştur. Dağlardaki su birikiminden fayladanarak bozkırın kuraklığından kurtulmak, sıcak yaz aylarında yüksekliklerin sunduğu serinlik, düşmandan korunma imkanı ve aynı zamanda dağların engebelik ve tarıma elverişsiz topoğrafyası dışında kalmak gibi nedenlerle bu kuşak, tarih boyunca şehirlerin kurulup gelişmesine imkan vermiştir." (Akçura 1971).

öneme sahip olmuşlardır"[1].

Ankara'dan kuzeye doğru ayrılan diğer iki doğal güzergahtan biri Çankırı, diğeri ise, Antik Flaviyopolis üzerinden geçer. Kuzeydoğuda ise Amasya'ya ve güneyde Çaltepe Höyüğü üzerinden Konya'ya bağlanan bir başka güzergah söz konusudur. Tüm bunlar gözününe alındığında, Ankara hem topografik veriler, hem de tarihteki devamlı durumu açısından önemli bir yol kavşağı olarak nitelendirilebilir.

Ankara'nın yer seçiminde ve tarih boyunca önemini korumasında bir diğer önemli etken, şehrin yerleştiği yöre, yani kalenin bulunduğu -ortalama 850 m. yükseklikteki ovadan 978 m'ye yükselen- çok uygun savunma imkanları sunan tepedir. Bilindiği gibi askeri işlev, şehirlerin kuruluş ve yer seçimlerini etkileyen önemli etkenlerden biridir. Ankara da bu özelliğiyle, İlk Çağlardan başlayarak, 19. yüzyıla kadar devamlı olarak "Kale"sini kullanmıştır.

II.2.1.2.Ankara Kenti'nin Tarihsel Gelişimi

Ankara, tarihi olaylara bağlı olarak, kimi zaman barış içinde yaşayan ve anıtlarla donatılan bir taşra merkezi, anayollar üzerinde önemli bir askeri garnizon, bir ticaret ve endüstri merkezi olarak önem kazanmış, önemli göç hareketlerine sahne olmuş, bazen de akınlara uğramış ve istilalarla tahrip edilmiştir (Akcan 1987: Akçura 1971).

---

(1) Bazı tarihçiler, "Kral Yolu" diye isimlendirilen ana bağlantının bu güzergahları izlediğini, dolayısıyle Ankara'dan geçen yolun, Konya'dan geçen ve Diyogonal diye isimlendirilen diğer bir bağlantıdan, tarihin bazı dönemlerinde daha büyük önem sunduğunu ileri sürerler (Akçura1971).

Kent, eski çağlardan beri bilinen, sürekli yaşanılan ve yapıt verilen bir yerleşim alanı olmuştur. Ulaşılabilen tüm kaynaklar incelendiğinde Ankara kentinde ya hiç ara verilmeden oturulduğu ya da kentin kısa bir aradan sonra yeniden oturulur hale getirildiği sonucuna varılmaktadır[1] . Bunda kentin, daha önce de belirtildiği gibi, İlk Çağ'dan başlayarak, Anadolu yarımadasını doğu batı doğrultusunda geçen, ordu yolu, posta yolu ve ticaret yolu niteliklerini taşıyan ana ulaşım bağlantılarından birinin üzerinde bulunmasının çok büyük bir etkisi vardır (Aktüre 1984 : 3).

Kimler tarafından ve ne zaman kurulduğu konusunda kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte Ankara kenti, tüm İlk Çağ kentlerinin varolması için gerekli en önemli üç unsura sahip bir bölgede konumlanmıştır. Bu üç unsurdan ilki, verimli bir tarım alanı olan ve kenti çevreleyen Çubuk Ovası'dır. İkincisi, gerekli suyun, kent yakınında bulunan kaynaklardan kolaylıkla sağlanabilmesi ve son olarak, kentin, düşman saldırılarına karşı korunma üstünlüğü sağlayabilecek, sarp yamaçlı tepeye kurulmuş olmasıdır.

Eski zamanlarda tüm şehirler için önemli bir savunma unsuru olan kalenin, Ankara kentinde ilk kez Hititler tarafından yapıldığı sanılmaktadır. Büyük Hitit İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra kent, Gordion'u merkez edinen Frigler'in (M.Ö. 12.- 6. yüzyıl) hakimiyeti altına girmiştir. Bu dönemde Frigler kalelerini, büyük bir olasılıkla, Hacı Bayram Camii'nin bulunduğu yüksek tepeye inşa etmişlerdir. Frigler'den sonra şehre egemen olan Lidyalılar döneminde de kent, ana ulaşım yolları üzerinde bulunan bir yerleşim merkeziydi (Özdemir 1986 : 21).

---

(1) Bu devamlılık, kentin adında da kendini göstermektedir. İkibin yılı aşkın çok uzun bir süre içindebir iki ses değişikliği dışında kent , İlk Çağ'daki adını sürdürmüştür. Farklı yüzyıllarda farklı kaynaklarda kentin adı olarak geçen Anküra, Ankira, Anycyr, Ancyra, Ankura, Ankuriya, Angır, Enguru , Engürü , Engüriye , Angara , Angorah , Angora ve nihayet 17. yüzyılda Osmanlı Devleti'nce resmen kabul edilen Ankara kelimeleri ses düzeni olarak birbirine çok yakındır ve kullanımda sürekliliği yansıtmaktadır (Aktüre 1984:3)

M.Ö. 6. yüzyılda İran'da bir imparatorluk kuran Persler, aynı yüzyılın ortalarında, doğu-batı ticaret yolunu güvence altına almak ve Akdeniz ticaretini ele geçirmek amacıyla, Anadolu'yu yönetimleri altına almışlardı. Bu dönemde Ankara'dan da geçen Kral Yolu, çok amaçlı bir yoldu. Bu yol, Çizim 16'da görüldüğü gibi, Mezopotamya'nın Susa kentinden başlayıp, Anadolu'yu doğudan batıya geçerek Sardis kentinde son bulmaktaydı. Kral Yolu, her iki şehir de kendi bölgelerinde başkent niteliğinde olduğu için, orduların, posta araçlarının ve ticaretle ilgili kervanların kullandığı bir yoldu. Bu işleyiş ikiyüz yıl kadar sürmüş, bu süreç içerisinde, söz konusu yol üzerinde konaklama için tesisler kurulmuştur. Aynı dönemde, Kral Yolu üzerinde bulunan Ankara kenti de önemli bir konaklama yeri ve ticaret kenti haline gelmiştir (Aktüre 1984).

Persler'in Anadolu'daki üstünlüğüne sonveren Büyük İskender olmuştur. Büyük İskender 4. yüzyılda, doğu ticaret yolunu Yunanlılara açmak ve yeni pazar olanakları yaratmak amacıyla, büyük doğu seferini gerçekleştirmiştir. fakat bu sefer sırasında eski Kral Yolu'ndan farklı bir yol izlemiştir[1] . Fakat bu durum Ankara'nın konumunu etkilememiş, Pers yönetiminde olduğu dönemlerdeki gibi ana ulaşım yolları üzerindeki stratejik konumunu korumuştur.

M.Ö. 3. yüzyılın sonlarından başlayarak, bir dış etken, Ankara kentinin özellikle bölgesel ilişkilerini ve kuruluşunu önemli ölçüde etkilemiştir. Bu tarihte, savaşçı bir kavim olan Galatlar, üç kabile halinde Anadolu'ya geçtiler. Savaşan ve Anadolu'yu yağmalayan, daha sonra da Kızılırmak ile Sakarya arasında kalan alana yerleşen üç Galat kavminden Tectosag'lar Ankara'yı merkez yaptılar. Şehre hakim olan Galatlar,kendilerine özgü bir şekilde, kaleyi

---

(1) Bu durum , M.Ö. 5. yüzyıl ve öncesinde Anadolu'nun en önemli ordu ve ticaret yolu konumundaki Kral Yolu'nun , 4. yüzyıl ortalarından sonra eski önemini yitirdiğini göstermektedir (Aktüre 1981) .

yeniden inşa etmişlerdir; Bu kavim, yerleşim yerlerini, etrafı dik yamaçlarla kuşatılmış, savunmaya elverişli tepeler ve kaya çıkıntıları üzerine kurar, buraları kabaca yontulmuş iri taş bloklardan oluşan dairesel ya da oval bir sur ile çevirirlerdi. Eski Ankara Kalesi de bu kale-kentlerin tüm özelliklerini taşımaktadır. Diğer bir deyişle tepe üzerine kurulmuş, etrafı surlarla çevrili kent, bölgenin yönetim merkezidir (Aktüre 1984).

Bölgede siyasal birliği yeniden kuranlar Romalılar oldu (M.Ö. 1. yüzyıl). Bölge Romalılara geçtikten sonra, bir süre daha Galat Prensleri tarafından yönetildi. Anadolu'da Roma yönetim örgütü kurulunca, bölge bütünüyle bir eyalet olarak Roma İmparatorluğu'na katılmıştır. Romalılar Ankara kentini bölgenin başkenti yapmışlar ve ona "Metropolis" (Anakent) derecesini vermişlerdir (Aktüre 1984:5).

Ankara'nın Galatia'nın başkenti olması ve aynı dönemde birinci derece ticaret yolu üzerinde bulunması (Çizim 17), İmparatorluk başkenti Roma ile sıkı bir ilişkiye girmesini, büyüyüp gelişmesini ve düzenli bir yönetime kavuşmasını sağlamıştır[1] . Kentin kazandığı bu yeni yapı, ekonomik yaşamı da canlandırmıştır (Aktüre 1981).

M.S. 2. Yüzyıl Roma İmparatorluğu ve onun eyalet merkezi konumundaki Ankara kentinin en parlak dönemi olmuştur. Bu dönemde kent, Kale'nin eteklerindeki düzlüğe yerleşmiş, alan olarak bir önceki yüzyıla göre bir kat daha büyümüş, etrafında koruma duvarı bulunmayan açık bir kent görünümündeydi.

---

(1) Roma dönemindeki yol sisteminin temel amacı , bütün eyaletleri İmparatorluk merkezi konumundaki Romaya bağlamaktı . Bu doğrultuda ulaşım sistemi , ana ticaret yolu ve çevresindeki alanları bu ana yola bağlayan ikinci derece yollardan oluşmaktaydı.

M.S. 3. Yüzyıl ortalarında, İmparatorlukta ortaya çıkan siyasal ve ekonomik çöküntüye paralel olarak Ankara da M.Ö. 2. yüzyıl başlarında sahip olduğu siyasi dengeyi kaybetmeye başlamıştır. Bunun en somut göstergesi, bu dönemde kentin açık kent olma niteliğini kaybedip, bir koruma duvarıyla çevrilmiş olmasıdır(1).

Tüm olumsuzluklara rağmen, Ankara kentinin üzerinde bulunduğu ana yol sistemi, M.S. 3. yüzyıl ve bu yüzyılı takip eden , bölgenin Selçukluların yönetimine girmesine kadar süren sekizyüz yıllık dönemde, ticari, sanayi ve askeri önemini korumuş, kentin bölge ölçeğinde birinci kademe bir yönetici merkez olarak işlevini sürdürmesini sağlamıştır(2) . Özellikle M.S. 3. yüzyıl boyunca İmparatorluğun doğu sınırında çıkan büyük savaşlar, ticari ve askeri işlevi olan bu yolun önemini artırmıştır. Bu dönemde kent, İmparatorluk ordularına kışlık barınak işlevi görmüş, ordulara gerekli erzak ve gereçleri sağlamış ve yeni seferler için askerin toplanma yeri olmuştur(3) . Bu süreç doğal olarak kentin ekonomik yapısını etkilemiş ve yerel ekonomiye katkıda bulunmuştur (Aktüre 1981).

3. Yüzyıl sonunda saldırılar ve istilalarla bozulan düzen yeniden sağlanmış, 4. yüzyıl başı ile 7. yüzyıl başı arasındaki üçyüz yıllık barış

---

(1) İmparatorluğun doğu sınırında güvenliğin sağlanamaması nedeniyle , daha önce kente ticaret yoluyla zenginlik ve üstünlük sağlayan karayolu , bu kez Pers ordularının Anadolu içlerine kadar sızmasına neden olmuştur. 10 yıl kadar süren savaş sırasında Ankara'da çok sayıda yapı düşman saldırıları sonunda yakılıp yıkılmış , kentsel servisler aksamış yiyecek darlığı ortaya çıkmış ve kent ekonomisi zarar görmüştür. Sonunda kent,düşman saldırılarından korunmak için , M.S. 270 yılında bir dış duvar ile çevrilmiştir.

(2) Özellikle, İstanbul başkent olunca, Ankara'dan geçen ve başkenti doğuya bağlayan yolun önemi bir kat daha arttı. 4. yüzyılda İmparatorluk sarayı Antakya'dayken , saray halkı , subaylar ,haberciler ve tüccarların kullandıkları yol ile Hıristiyanlar'ın "Hac yolu" Ankara üzerinden geçiyordu.

(3) Posta araçları ve mal taşıyan tüccarlar da ordu tarafından güvenliği sağlanan bu yollardan yararlanmaktaydılar. Bu işleyiş nedeniyle, sözkonusu yollar üzerinde belirli aralıklarla , yolcular için konaklama yerleri kurulmuştur.

döneminde, kentte yeni yapılar yapılıp, yıkılanlar onarılmış ve bakım görmüştür. Bu dönemde Ankara, oldukça zengin bir üst tabakanın oturduğu, zengin bir yaşam sürdüğü ve özellikle 5. yüzyıldan sonra, hıristiyanlığın yaygınlaştığı bir kentti.

7. Yüzyıl ortalarında İran Sasanilerinin Anadolu içlerine kadar gelerek Ankara'yı ele geçirmeleriyle, üçyüz yıl süren barış dönemi son bulmuştur. Saldırılar sırasında kent, 3. yüzyıl sonunda inşa edilen surları işlevini yitirdiği için, büyük zarar görmüştür. Bu olaydan sonra kent önemli bir dönüşüm geçirerek, düzlükten, tepedeki etrafı kalın surlarla çevrili,savunmaya daha elverişli olan kaleye çekilmiştir[1] . Böylece Roma döneminin "metropolis"i, Bizans döneminin "sınır kenti"ne dönüşmüştür.

Mekansal yapının değişim geçirdiği bu dönemde, Doğu ile Bizans arasındaki ticaret ilişkilerinin ve siyasal dengenin değişmesi sonucu Anadolu'daki yol sistemi de Çizim 17'de görülen Roma Dönemindeki yol sistemine göre önemli ölçüde değişmiştir (Çizim 18). Asya ticaret yollarının sona erdiği limanların denetimi, Mısır, Suriye ve Karadeniz'in egemenliği, 6. yüzyıldan itibaren ticaret alanındaki üstünlüklerini koruyan Bizanslıların elindeydi. Ancak 7. yüzyılda Arapların doğu ticaretinde büyük önem taşıyan bölgeleri ellerine geçirmeleriyle, İmparatorluğun doğu sınırı, doğuyla olan ticaret ilişkilerini güven altına almak amacıyla, sürekli savaşlara sahne olmuştur. Bu şartlar altında gelişen Bizans dönemi yol sistemi üzerinde belirli aralıklarla, farklı bölgelerden gelip İmparatorluk ordularına katılan asker grupları için, konaklama yerleri oluşturulmuştur (Aktüre 1984 : 10).

---

(1) Askeri fonkiyonun ifadesi olan Ankara Kalesi , şimdiki haline Bizanslılar ve Beylik Türkleri zamanında gelmiştir. Roma dönemine göre daha dar bir alanı kaplayan kentin çevresi, kalın bir dış sur ile çevrilmiş ve iç kalenin duvarları yükseltilmiştir (Akçura 1971:15).

Zaman içinde bu yol sisteminin niteliği, Bizans'ın doğu ile olan ticaret ilişkilerinin en üst düzeye ulaşması[1] nedeniyle değişmiş, 7. - 8. yüzyıllarda askeri önem taşırken, 9. - 10. yüzyıllarda ticari önem kazanmıştır. Bu değişime paralel olarak, önemli ticaret yollarından biri üzerinde bulunan Ankara da, 7. yüzyıl'dan itibaren askeri öneminin yanısıra, para ekonomisinin geliştiği önemli bir ticaret kenti olmuştur[2] (Aktüre 1984:10).

Böylece 7. yüzyıldan 10. yüzyıla kadarki dönemde Ankara kentinin, Anadolu'daki diğer Bizans dönemi kentleri gibi, para ekonomisi gelişmiş, örgütlü bir ekonomik yaşantısı olan önemli bir nüfuz merkezi olduğu söylenebilir.Bu dönemde kent planının ögeleri, kenti düşman saldırılarından koruyan surlar, pazaryeri işlevi gören agora ve kilisedir. Bunun yanısıra tahıl depoları, ambarlar ve hamamlar da işlevlerini sürdüren diğer birimlerdir.

Bizans döneminin sonlarına doğru kent, kısa bir süre için surların dışında da büyüme göstermiş, ancak 11. yüzyılın sonlarına doğru Selçuklu Türkleri'nin Anadolu'ya girmesi ve kent çevresini denetimleri altına almasıyla bu gelişme sona ermiştir. Bu dönemde, kültürel dönüşüm yönünden Hıristiyanlaşma sürecini tamamlayan kent, bu kez Türkleşme - İslamlaşma sürecini yaşamaya başlamıştır.

Anadolu, Selçuklular'ın yönetimine geçtikten sonra doğu-batı transit ticaretinde önemli bir rol oynamış, büyük bir sermaye birikimi sağlanmıştır.Ancak, bu dönemde Ankara ikinci derece yollar üzerinde kaldığı

---

(1) Ticaret , 6. yüzyıldan itibaren Bizans ekonomisinde önemli bir rol oynamaktaydı. Özellikle İmparatorluğun başkenti konumundaki İstanbul'da yaşayanların lüks tüketime dönük gereksinimleri doğuyla sıkı bir ekonomik ilişkinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

(2) Bu dönemde vergiler düzenli toplanmakta , gümrük kayıtları düzenli tutulmakta , bölgesel yönetimin işlerliğini sürdürmek için gerekli harcamalar bu kaynaktan , yerel yönetimlerce yapılmaktaydı. Gümrük depolarının varlığı kentin önemli bir ticaret kentine dönüştüğünü desteklemektedir.

için tam bir gelişme gösterememiştir. Buna karşın, Selçuklu Sultanları önemli bir sınır kenti olan Ankara'nın surlarını güçlü halde tutmaya çalışmışlar, İç kale surları ile Roma döneminde yapılan Dış kale surlarını tamir ettirmişlerdir. Yine bu dönemde, İç kalenin kuzey doğusuna "Akkale" bölümü ilave edilmiştir (Akcan 1987). Bunu takip eden yüzyıl boyunca da taht kavgaları nedeniyle gelişme gösteremeyen kent, bu karışık dönemde de, Bizans döneminde olduğu gibi, sağlam surlarla çevrili bir kale-kent kimliğini sürdürmüştür.

Ankara kenti 14. Yüzyıl başlarından Osmanlılar dönemine kadar, iki kez daha yönetim değiştirmiştir. Bu dönem içerisinde bir süre İlhanlılar'ın yönetiminde kalmış, daha sonra, Moğol saldırılarından kaçarak Anadoluya sığınan esnaf ve zanaatkarların, Moğollar ve Bizanslı tüccarlara karşı korunmak amacıyla, kurdukları Ahilik örgütlerinin yönetimine geçmiştir[1].

14. Yüzyıl'ın ikinci yarısında Osmanlı yönetimine geçen kent, surlar dışında da yerleşimlere sahne olmuş, özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun yükseliş dönemi olan 15. ve 16. yüzyıllarda, kalenin çevresindeki düzlükte güney-batı yönlerinde önemli bir gelişme göstererek, en geniş şeklini almıştır. Bu dönemde Ankara kenti, Çizim 19'da görüldüğü gibi, birinci derece yollardan birinin üzerinde bulunmaktadır.

16. Yüzyıl ortasında Ankara kentinin fiziksel görünümünü veren tek belge, 1555 yılında Dernschwam tarafından çizilen kent krokisidir. Bu belge bize, Osmanlı İmparatorluğu'nun yükseliş döneminin sonu olan 16. yüzyılda

---

(1) Ahiler , üretimin yanısıra , kentlerin düzeni ile de yakından ilişkilidirler . Ahilik , anonim gruplaşmalardan meydana gelen, karşılıklı bağımlılıkları bulunan, yalnız dinsel amaçlarla değil , daha çok sosyal amaçlarla etkinliklerini düzenleyen , zaman zaman büyük bir şiddetle yönetime ve aristokrasiye karşı gelen bir kuruluştu. Bu kuruluş üyeleri merkezi yönetimin zayıf olduğu dönemlerde güçlü , güçlü olduğu dönemlerde ise , gene var olmakla birlikte , geri plandakalmışlardır (Aktüre 1984:15).

Ankara kentinin, kalenin bulunduğu tepeyi çevreleyen düzlükte yerleşmiş, büyük, etrafında sur bulunmayan açık bir kent olduğunu göstermektedir.

Osmanlılar Ankara Kalesini Selçuklular dönemindeki haliyle kullanmışlar, sadece, zamanla meydana gelen tahribatlara karşı onarım yapmışlardır[1] .

Buraya kadar, kentin ticari profilini etkileyen etmenleri gözününe serebilmek amacıyla, Orta Anadolu'nun en eski kentlerinden biri olan Ankara'nın geçirdiği yönetimsel ve ticari evreler, genel olarak ele alınmıştır.

Bundan sonraki aşamada, gelişmelere bağlı olarak, zaman içersinde "Hanlar Bölgesi" olarak adlandırılan bölgede yoğunlaşan ticaretin, sözkonusu bölgeyi bu konuma ulaştırmak yönünden, nasıl ve hangi etmenlerle geliştiği ortaya konmaya çalışılacaktır.

II.2.2. Ankara "Hanlar Bölgesi"nin Oluşması ve Buna Neden Olan Süreçler

Önceki bölümlerde de değinildiği gibi, Roma İmparatorluğu döneminde, İmparatorluğun ticari ve askeri trafiğini taşıyan Doğu-Batı, Kuzey-Güney doğrultusunda yayılan ana yolların üzerinde bulunan Ankara kenti, zaman zaman bu yol sisteminin değişmesine bağlı olarak tali yolların üzerine kaymış olsa da, tarih içindeki önemini korumuş, zamanla askeri işlevinin yanısıra, ticari bir işlev de üstlenerek, bu alanda da önem kazanmıştır.

---

(1) Bizanslılar döneminde inşa edilen kısımlar İç Kal ve Dış Kal diye adlandırılmıştır (Ergenç 1981:50).

Bu işlev değişikliği Bizans döneminde gerçekleşmiştir. Bu dönemde kentin ticaret merkezinin ağırlığının, kale dibi ve çevresinde olduğu sanılmaktadır. Bu merkezin ağırlığının ise Atpazarı-Koyunpazarı-Samanpazarı kemeriyle doğuya kaydığı ve zamanla bu çevreye yerleşen Türklerle "Bizans Ankara"sı arasındaki ana bağlantıyı sağladığı düşünülmektedir (Bakırer; Madran 1984 : 108).

Bizans İmparatorluğu'nun dağılma döneminde eski önemini yitiren kent, Selçuklular döneminde yeniden önem kazanmıştır. Bu dönemde Ankara, Doğu-Batı, Kuzey-Güney arasındaki ticareti sağlayan ve merkezi Konya olan kervan yollarının kuzeye giden bir kolu üzerinde bulunuyordu. Selçuklular zamanında Ankara kentinin ticaretinin gelişmesine neden olan bir başka etken esnaf örgütlerinin önem kazanmasıdır.

13. yüzyıl başlarında Moğol hükümdarı Cengiz, döneminin Asya anakarasındaki en uygar Türk kentleri olan Buhara, Semerkant, Taşkent, Belh ve Merv'i yerle bir edip bütün Türkistan ve Harzem bölgesini egemenliği altına alınca, bu kentlerden kaçan esnaf ve zanaatkarların çoğu Anadolu Selçuklu ülkesine sığındılar. Bu durum büyük değişmelere neden oldu. O zamana kadar çoğu göçebe olan Türk toplumunda hızlı bir kentleşme hareketi görüldü. Bu yeni gelenlerin, hem yerli Bizans halkına, hem de kendilerini izleyen Moğollara karşı örgütlenme zorunluluğu ortaya çıktı. Bu örgütlenmenin adı "Ahilik"tir[1] . Ahi örgütleri tarımda ve zanaatlarda yerel önlemler geliştirmişler, bu gelişmelerin kentin ve bölgenin dışına çıkmamasına

---

(1) Ahi örgütlerinde esnaf ve zanaatkarlara iş yerlerinde yamak , çırak kalfa ve usta kademelenmesi içinde mesleğin incelikleri öğretilirken , akşamları toplandıkları ahi konuk ağırlama ve toplantı yerlerinde sosyal konularda eğitim yapılıyordu. İşte bu yöntemle yetiştirilen Türk esnaf ve zanaatkarları hem aralarında güçlü bir dayanışma ve yardımlaşma kurmuş , hem değerli Bizans zanaatkarları ile yarışabilecek yetenekleri kazanmış oldular.

özen göstermişlerdir[1] .

Anadolu'da etkinlikleri en fazla Ankara, Denizli, Kayseri, Konya ve Sivas yöresinde görülen Ahi örgütleri başlangıçta debbağ, saraç ve kunduracıları kapsayan bir örgütken sonraları 24 üretim kolunu kapsayacak kadar genişlemiştir[2] . Böylece Ahiliğin Anadolu'da, dolayısıyla Ankara'da gelişip, örgütlenmesi sonucu ;

1- Türklerin göçebe yaşamdan yerleşik düzene geçiş süreci hızlanmıştır.

2- 13. Yüzyılın ikinci yarısına kadar büyük çoğunlukla Türk olmayan yerli halkın elinde ve tekelinde bulunan üretim ve ticaret eylemlerine Türkler de katılmaya başlamıştır.

3- Aralarında sağladıkları karşılıklı dayanışma nedeniyle Türk esnaf ve zanaatkarları ayrıcalıklı bir duruma geçmişler ve kent ekonomisinde söz sahibi olmuşlardır.

4- Ahilerin kurduğu esnaf ve zanaatkar birliklerinin koydukları ana kurallar daha sonraları Osmanlı Döneminde, bu alanda hazırlanan nizamnamelerin ve tüzüklerin temelini oluşturmuştur (Aktüre 1984).

Bu dönemde kentsel üretim kollarından debbağların ve kunduracıların piri olan Ahi Evran, Ankara ahi örgütünün önde gelen kişilerinden biriydi.

---

(1) Bazı yazarlara göre , toprağın göreli olarak kurak ve verimsiz olduğu Ankara çevresinde bağcılığın ve tahıl üretiminin yoğunluğunu bu yerel önlemlerin sonucudur (Aktüre 1984).

(2) Çiftçiler , debbağlar , hallaçlar , yorgancılar , pabuççular , kerestecile , nalbantlar, sandıkçılar , haytaplar , dokumacılar , bezzazlar , ipekçiler , şekerciler , demirciler , leblebiciler, aktarlar , nalıncılar, çulhacılar, destegahçılar, berberler, ekmekçiler, göncüler, bıçakcılar ve kuyumcular.

Bugünkü Bentderesi semti ise eskiden "debbağlar" mahallesiydi. Debbağların 'arasta' adıyla anılan bir pazar yerleri vardı.Alışverişler burada yapılırdı. Kent, Osmanlı yönetimine geçmeden önce de dericilik konusunda yoğun olarak üretim yapılmaktaydı. Aynı dönemde dericiliğin yanı sıra sof dokumacılığı da gelişmiş, "Ankara sofu" dünyaca tanınır hale gelmiştir[1].

Ankara ahilerinden Ahi Şerafeddin'in babası ve amcası olan Ahi kardeşlerden Hüsameddin ve Hasaneddin tarafından 1290 yılında yaptırılan ve eski Atpazarı Yokuşu üzerinde bulunan Arslanhane ve Ahi Şerafeddin Camisi'nin, konumu, büyüklüğü ve mimari özellikleri açısından, uzun süre kentin "Ulu Cami"si işlevini gördüğü sanılmaktadır. Kalenin güneyindeki Hisar Kapısı'nın hemen dışındaki düzlüğün de "pazar yeri" işlevi gördüğü düşünülürse, daha sonraki yıllarda bu pazar yeri çevresinde yapılan hanlarla birlikte kentte ticaretin geliştiği ve kentin, 14. yüzyıl başından itibaren, "sınır kenti" işlevinin değişip "ticaret kenti " işlevini kazandığı saptanmış olacaktır. Bununla birlikte; 14. yüzyıl Anadolu'daki siyasal, ekonomik ilişkilerin ve bunun sonucu olarak da yol sisteminin önemli ölçüde değiştiği bir dönem olmasına rağmen ikinci derece yolların üzerinde bulunan Ankara kentinde ticaret, henüz Sivas, Konya, Kayseri gibi , Anadolu'nun 14. yüzyıl büyük ticaret kentlerinin sahip olduğu düzeye ulaşamamıştır (Bakırer; Madran 1984).

Kentin tekrar surların dışına çıkması, 14. yüzyıl sonu ile 15. yüzyıl sonu arasında geçen yaklaşık yüz yıllık dönemde gerçekleşmiştir. Bu dönemde Ankara kentinin mekansal yapısına ilişkin bilinenler sadece kalenin dışındaki yamaçta ve onu izleyen düzlükte çok sayıda cami ve mescitin yapılmış olmasıdır.

---

(1) Sof, Selçuklular döneminde Ankara'da dokunan bir tür kumaş. Sof dokumalarının hammaddesi, "Ankara Keçisi" olarak da bilinen Tiftik Keçisi'dir. Tiftik Keçileri'nin Selçuklular döneminde Tibet yaylalarından getirilerek Anadolu'da üretildiği , sof dokumacılığının da bu dönemden başlayarak geliştiği söylenmektedir (Şimşir 1988).

Osmanlı İmparatorluğu'nun yükseliş dönemi olan 15. ve 16. yüzyıllarda kent nüfusunun hızlı bir artış göstermesi, kentin ekonomik gelişmesinin bir göstergesidir. Bu, Osmanlı yönetiminin aldığı önlemlerle bölgeler arası ticaret güvenliğini sağlamalarının ve buna bağlı olarak da kentlerde üretim için pazar olanaklarının gelişmesinin doğal bir sonucudur. Bu dönemde I. derece ticaret yollarından biri yeniden Ankara üzerine kaymıştır (Çizim 19).

Aynı dönemde kentin üretim yapısının çok gelişmiş olduğu görülmektedir. Örneğin Ankara'daki sof üretimi, artık kentin önemli bir ihraç malı haline gelmiştir. Sofçuluğun yanısıra bu dönemde kentte işlenmiş mal üretimine ve ticaretine ilişkin eylem türleri de büyük bir çeşitlilik kazanmıştır. 13. ve 14. Yüzyıllarda Anadolu kentlerinde toplam 24 olarak saptanan esnaf kolu sayısı, 16. yüzyıl sonlarında Ankara'da 44 olarak saptanmıştır. Bu esnaf kollarından sofçuluk dışında kalan hemen hepsinin ticaret ilişkileri, kent halkı ve yakın çevresinin gereksinimleri ile sınırlıydı. Bunların içinde kazancılar, kaftancılar, pabuçcular gibi ham ve yarı işlenmiş malları tüccardan alıp tekrar işleyerek yine kendi dükkanında tüketiciye pazarlayanlar olduğu gibi, berberler, dellallar, tellaklar, cerrah ve tabipler gibi doğrudan hizmet pazarlayanlar da bulunmaktaydı[1].

16. Yüzyıl Ankarası'nda bir malı ilk satıcıdan son alıcıya geçiren kademeler arasında toptancı tüccarlar, kapan hanı[2] sahipleri ve işletenleri gibi,

---

(1) Diğer yandan ,1522 tarihli Tapu-Tahrir Defterindeki kayıtlara göre düzenlenen Ankara kentinde bulunan mahallelerin isimleri incelendiğinde , Debbagan (debbağlar) , Sabuni (Sabuncular), Buryacılar (hasırcılar), Helvacılar, Kirişçiler gibi mahalli isimler , aynı işkolunda çalışan esnafın birarada bulunduğu mahalleleri anımsatmaktadır (Aktüre 1992:36).

(2) Eğer bir han tek bir cins malın toptan satışını, ya da dağıtımını tekelinde bulunduruyorsa,bu han o malın kapalı pazar yeri olma ayrıcalığını tekeline geçirdiği için , bu handa toplanıp perakendecilere ve üretim yapan esnafa satılan ticaret maddesi başka yerde pazarlanamaz ve toptan satışı yapılamazdı. Bu tür hanlara "kapan hanı" denmekte ve Anadolu'da Selçuklu döneminden beri rastlanmaktadır. Ancak "kapan hanları" işlevsel ve mimari özelliklerini Osmanlı Döneminde, özellikle Fatih döneminden başlayarak kazanmışlardır.

en az onlar kadar önemli farklı yapılar bulunmaktaydı. Toptancı tüccarlar; hanlarda depo ve oda kiralayıp, malı kendisi getirerek, veya getirenlerden devralarak, esnafa dağıtan kişilerdi. Esnaflar ise, işlenmiş veya işlenmemiş ürünleri, üreticiden veya toptancıdan alıp işledikten sonra, belli bir kâr ile dükkanında satmaktaydı. Yani üretici ve toptancı ile tüketici arasında aracı konumundaydı ve "lonca" adı verilen meslek kuruluşları halinde örgütlenmişlerdi.

Bunun sonucu olarak da, özellikle 16. yüzyılda kentsel nüfusun ve buna bağlı olarak tüketim - alışveriş potansiyelinin artması, kentlerdeki ticaretin canlı hale gelmesi ile önemli tüketim maddelerinin elden ele devrinde birtakım denetim güçlükleri ortaya çıkmış, dolayısıyla "Han İçi" alışveriş önem kazanmıştır. Bu dönemde canlı hayvan ile ot, saman, odun gibi fiyatça düşük mallar kentlerde açık pazarlarda satılmış, diğer mallar ise "Han İçi" alışverişe konu olmuştur. Başka bir deyişle, 13. ve 14. yüzyıllarda kervansarayların ve açık pazarların işlevlerini, 15. yüzyılın 2. yarısından sonra ve özellikle 16. yüzyılda, kent içi hanlar devralmıştır.

Osmanlı dömeminde açık pazarların en büyük ve canlı olanları kentlere yakın kasabalarda kurulmaktaydı. Bunun nedeni, bu dönemde ticaret kentlerinde inşa edilen büyük hanlardan her birinin, bir veya birkaç malın dağıtım yeri olma ayrıcalığını elde etmiş olmasıdır. Diğer yandan hanlar, diğer ticaret yapıları gibi, cami vb. vakıf yapılarına gelir sağlamak üzere yaptırıldığından merkezi yönetimce desteklenmişlerdir[1].

(1) Kapital sahipleri ise büyük paralar harcayarak, 100 hatta daha çok odalı büyük hanlar yaptırmışlar, gerek han sahipleri gerekse bu hanları işletenler yüksek rantlar elde etmişlerdir.

II.2.2.1. Ankara Hanlar Bölgesinin Konumu

16. ve 17. yüzyılda hanların, kentin genel morfolojik yapısı içinde, Kale'nin güneyinde, Atpazarı çevresinde odaklaştığı görülmektedir. Bu dönemde Ankara kentindeki işlev dağılımı Çizim 20'de belirtilmiştir.

Yukarıda sözü edilen koşullarda oluşan "Hanlar Bölgesi"nin konumu, mevcut veriler ve tarihsel belgelere göre 2 ana bölümde ele alınıp, incelenebilir. Birinci bölge, Ankara Kalesi'nin güney yüzünde, Atpazarı - Samanpazarı aksı üzerinde ve çevresinde yer alır. İkinci bölge ise Posta Caddesi ile Anafartalar Caddesi'nin kesiştiği, Yeni Hal'in bulunduğu bölgedir.

I. Bölge: Bu bölge , Atpazarı, Koyunpazarı ve Samanpazarı meydanları ile bu meydanları birleştiren, Koyunpazarı Sokak'tan oluşmaktadır. Kuzeyde yer alan Atpazarı Meydanı, bu meydanın kuzeyinde Kale'nin 2. sur duvarları (bugün dış sur durumundadır), güneyde Yeni Han arsası, Çukur Han, Çengel Han ve Pilavoğlu Hanı ile çevrilidir. Atpazarı Meydanı'ndan batıya giden Abacılar Yokuşu, Kurşunlu Han ve Mahmut Paşa Bedesteni'nin önünden geçerek Kale Önü yoluna birleşir. Birinci Bölge'nin bu kesimi Osmanlı dönemi Ankara ticaret merkezinde, mevcut büyük programlı han yapılarının en yoğun olduğu yerdir (Çizim 21). Kuşkusuz bu hanlardan oluşan ticaret merkezinin en önemli yapısı, kentin en önemli ihraç malı olan sofların toplanarak depolandığı ve tüccara satıldığı yer olan Mahmut Paşa Bedesteni'dir (Resim 68).

Atpazarı Meydanı, Koyunpazarı Sokağı ve Ahi Şerafettin Sokakları ile iki ayrı koldan, Güney'de yer alan Koyunpazarı Meydanına bağlanmaktadır. Koyunpazarı Sokağı ile buna açılan Sefa Sokak ve Pirinç Sokak'da, genellikle 19. yüzyıl özellikleri taşıyan konut ve ticari yapılar bulunmaktadır.

Koyunpazarı Meydanı ise, Koyunpazarı Sokağı ile güneyde bulunan Samanpazarı Meydanına bağlanmaktadır.

I. Bölge'de yukarıda isimleri sıralanan yapılar dışında, Çukur Han'ın güneybatısında bulunan ve Pirinç Sokağı'ndan ulaşılan Safran Hanı, büyük programlı yapılar arasında yer alır. Pilavoğlu Hanı'nın güney ve batısındaki Kıbrıs Han, Yenihan, Rençber Hanı, Yenisaray Hanı ile, Koyunpazarı Sokağı üzerindeki yapılar, değişik yapı özellikleri gösteren, küçük programlı hanlardır.

II. Bölge; Posta Caddesinin, Anafartalar Caddesine birleştiği yerde, Yeni Hal'in güneyinde yer alan Sulu Han, bu yörede mevcut tek yapı olarak kalmıştır[1].

Bu iki ana bölgeyi Koyunpazarı Meydanı'ndan kuzeybatıya doğru uzanan Saraçlar Sokağı, Çıkrıkçılar Yokuşu ve Anafartalar Caddesi birbirine bağlanmaktadır. I. ve II. bölge ile çevresi Ankara kentinin en eski ve yoğun ticari merkezlerinden biri olma niteliğini halen korumaktadır.

II.2.3. Ankara Hanlar Bölgesinin Gelişimi ve Değişimine Neden Olan Etmenler

16. yüzyıldan sonra yapılan diğer hanlar ile birlikte, "Hanlar Bölgesi" 19. yüzyılın ortasına kadar kentin ticaret yaşamının ağırlık merkezi olmuştur. Ankara gibi ticaret kentlerinde bulunan bedesten ve hanlar, sadece kentin

---

(1) Şimdiki Hal'ın bulunduğu yerde eskiden "Balık Pazarı", "Keresteciler" ve "Çilingirler" denilen yöreler ile tarihi bir hamam bulunuyordu. 1931'de büyük Tahtakale yangınında bu mahalle ortadan kalkmış ve yerinde bugünkü hal , Yenihamam ve apartmanlar yapılmıştır (Gülekli 1948:128)

değil, kentin ekonomik ilişkide bulunduğu, yakın çevresine ait ürünleri de pazarlamaktadırlar.

Bu konuyla ilgili olarak o tarihlerdeki belgeler, 17. yüzyıl ortalarında sof üretiminde artış olduğunu göstermektedir[1].

Bunun yanısıra, 16. ve 17. yüzyıllarda Ankara, çevre kent ve kasabalarda işlenen sof ve derilerin "eminlik" merkeziydi. İşlenmiş eşya Ankara'da damgalanır ve vergisi alınırdı. İstanbul ve diğer kentlerden gelen tüccarların dışında çok sayıda Avrupalı tüccar da Ankara'ya gelerek sof ticareti yapmaktaydı[2] . Tüccarın artan işyeri ve kalacak yer gereksinimi, "Hanlar Bölgesi"nde inşa edilen yeni hanlarla karşılanmıştır.

Vakıf kayıtlarına göre, bu ticaret merkezinde yeni hanların yapımına 18. yüzyıl'da da devam edilmiştir. Daha çok Atpazarı ve Koyunpazarı çevresinde inşa edilen bu hanlar genellikle 16. ve 17. yüzyıl hanlarından daha dayanıksız malzemeden yapılmış oldukları için çoğu günümüze kadar gelememiş, yangın ve benzeri nedenlerle işlev dışı kalmışlardır (Aktüre 1992:43). Vakfedildikleri tarihlere göre 17. yüzyılın ikinci yarısı ile 18. yüzyılda Ankara ticaret merkezinde yer alan hanlar ve tarihleri aşağıda gösterilmektedir:

---

(1) Örneğin Ankara çevresinde 1655 yılında tiftik işleyen 1255 tezgah vardı ve bu bölgeden yılda 20.000 top kumaş ihraç ediliyordu. 1590 Tarihli bir belgede ise o yıllardaki tezgah sayısı 621 olarak verilmiştir.

(2) Ankara Şeriye Sicilleri'ndeki kayıtlardan gelen yabancı tüccarlardan çoğunun Venedikliler, Lehliler ve 1604'ten sonra da, İngilizler olduğu görülmektedir. Bunlar uzun süre kentte kalarak kullanıma hazır hale gelmiş sofları kendi ülkelerine götürüyorlardı.

HANIN ADI	VAKFEDİLDİĞİ TARİH
Muslu Han	H. 1075 (1664)
Kurşunlu Han	H. 1143 (1730)
Ağazade Hanı	H. 1159 (1746)
Muslu Paşa Hanı	H. 1172 (1758)
Pirinç Han	18. Yüzyıl
Çengel Han	18. Yüzyıl
Çukur Han	18. Yüzyıl

Tablo 1 17. yüzyılın ikinci yarısı ile 18. yüzyılda, Ankara ticaret merkezinde yer alan hanlar (Aktüre 1992).

19. yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde yerli üretim önemli bir gerileme sürecine girmiştir. Bunun başlıca nedenlerinden biri olarak, 18. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak endüstrileşen Avrupa ülkelerinin talebi sonucunda, endüstri hammaddesinin dış pazarlara kaymasıyla, yerel endüstrinin hammade darlığı içine düşmesi gösterilebilir. Zaman boyutunda, üretimi baltalayan etmen ise Avrupa'da endüstrileşmenin başladığı ülkelerde daha ucuza maledilen işlenmiş malların, ticaret anlaşmalarının sağladığı kolaylık ve rahatlıkla, sınırları aşarak Osmanlı pazarlarına girmesi ve yerel üreticilerin bunlarla rekabet edememisidir. Bununla birlikte Ankara, Anadolu'da, iç taraflarda kaldığı için bu değişimden çok fazla etkilenmemiş, yerli mallar piyasaya hakim olmaya devam etmiştir. Bu dönemde özellikle sof üretimi kentin ana gelir kaynağı olmaya devam etmiştir. Bu işleyiş içinde Mahmut Paşa Bedesteni ve tüccara hizmet veren diğer hanlar işlevlerini sürdürmüşlerdir.

Kentin ekonomik yapısına ait ulaşılan sayısal verilere göre 19. Yüzyıl Ankara'sı , özellikle 18. yüzyıla göre, çok daha zengin bir konumdadır. 2 Ekim 1827 tarihli, Ankara Şeriye Sicili Kaydına göre 19. yüzyılın ilk çeyreğinde

kentte esnaf ve zanaatkarların örgütlendiği iş kolu sayısı 72'ye çıkmış bulunmaktadır. Aynı dönemde kentte bulunan toplam han sayısı 20 olarak verilmiştir (Aktüre 1992 : 44) [1].

Hanın Adı	Oda Sayısı	Han başına ödenen ihtisap vergisi (Para)
1. Kurşunlu Han	22	220
2. Urgancı Hanı	30	300
3. Zagferan Hanı (Safran Hanı)	37	222
4. Çengel Han	26	208
5. Kapan Hanı	Bilinmiyor	6
6. Karaman Hanı	"	3
7. Abacılar Hanı	"	3
8. Hacıböcek Hanı	"	3
9. Sarı Kadıoğlu Hanı	"	4
10. Kalecik Hanı	"	3
11. Allem Kallem Hanı	"	2
12. Ağazade Hanı	"	3
13. Keçeciler Hanı	"	2
14. Pirinç Hanı	"	4
15. Muslu Paşa Hanı	"	3
16. Tahtakal'a Hanı	"	2
17.Nalbant İbrahim Ağa Hanı	"	2
18. Tahtacı Hanı	"	2
19. Kaderzade Hanı	"	4
20. Sulu Han	"	4

Tablo 2 19. Yüzyılda, ödedikleri vergilere göre hanlar (Aktüre 1992)

(1) Listede gösterilen hanlardan Kapan Hanı , Sulu Han , Safran Hanı 16. yüzyıl sonunda Ankara Şer'iye Sicilinde de adı geçen hanlardır. Diğerlerinin ise , 16. yüzyıldan sonra yapıldığı anlaşılıyor. Başka bir deyişle kentin ticaret merkezinde eskilerine göre daha küçük ve önemsiz yapılar olmakla birlikte yeni hanların yapımına devam edilmiş olmalıdır.

Tablo 2'de gösterilen vergi değerlerine göre kentin o dönemdeki en büyük ve pahalı hanları Kurşunlu Han, Urgancılar Hanı, Zağferen (Safran) Hanı ve Çengel Han'dır. Bunlardan Urgancılar Hanı'nın yeri bilinmiyor. Diğer üçünün yerleri Çizim 21 'de gösterilmiştir .

1827 tarihli bu belge, bu tarihte kentte bulunan dükkan sayısını da (hanların dışında) yaklaşık olarak vermektedir. Yaptıkları işler açısından belirli bir mekana bağlı olmayan esnaf grubu çıkarıldığında, esnaf sayısından yola çıkarak kentte o tarihte 1500'den fazla dükkan türü işyeri bulunduğu söylenebilir. Yine aynı kaynakta verilen sayısal bilgilere göre,ticaretin gelişmiş yapısına karşın sof üretimi bu tarihte gerilemeye başlamıştır. 1590 yılında 621 olan dokuma tezganı sayısı 1847 yılında 546'ya düşmüştür. Tezgah sayısındaki düşüş yüzyıl sonuna kadar devam etmiş ve 19. yüzyıl sonunda kent ve civarındaki tezgah sayısı 1-2'ye kadar inmiştir (Aktüre 1992).

Ekonomik yapıda görülen bu değişim süreci kent mekanına da yansımıştır. 16. ve 17. Yüzyıllarda kent merkezinin ve ticaret eylemlerinin odak noktası olan Mahmut Paşa Bedesteni, 19. yüzyıl sonuna doğru işlevini bütünüyle yitirmiştir. 1881 Yılındaki büyük yangından sonra Bedesten, Cumhuriyet dönemine kadar onarılamamış, sof üretiminin çökmesi, sofların depolandığı ve satışının yapıldığı yer olan Bedesteni işlev göremez hale getirmiştir (Gülekli 1949: 85). Buna karşılık hanlar ve esnaf çarşıları, 19. yüzyıl sonunda hala işler durumdadırlar. 16. ve 17. yüzyıllarda olduğu gibi, kente gelen tüccarlara işyeri olarak oda oda kiraya verilmiş olmasalar da birçoğu depo olarak veya otel gibi işlev görmüşlerdir (Resim 66-83).

Tablo 3'de görüldüğü gibi 1895-1902 yılları arasında kentte inşa edilen tek han, bugünkü Sümerbank Genel Müdürlüğü binasının yerinde bulunan ve

Cumhuriyetin ilk yıllarında da işlevini otel olarak sürdüren, Taşhandır[1] . 19. yüzyıl sonunda, küçük esnafın işyeri olan dükkan sayısında önemli bir artış olmadığı görülmektedir. Buna karşın endüstrileşmiş Avrupa ülkelerinden gelen işlenmiş malların satıldığı ve depolandığı, "mağaza" adı verilen dükkan- depo türü ticari yapılarda önemli bir artış olmuştur. 1895'te aynı süre içinde kentte batılı anlamda 19 tane de "kahvehane" açılmıştır. Her iki tür ticari kullanım "Hanlar bölgesi"nde odaklaşan, geleneksel merkez yapısının ögeleri değildi. Bunların kent içindeki konumları da farklılık göstermektedir. Yeni ticari kullanımlar, Çizim 22'de görüldüğü gibi 19. yüzyılın ikinci yarısında Balıkpazarı Caddesi (Bugünkü Anafartalar caddesi) üzerinden Karaoğlan Çarşısına ve batıda Taşhan'a kadar uzanan "yeni ticaret merkezi" olgusunu ortaya çıkarmıştır.

Ticari Yapı Türü	1895 Yılına Ait Döküm	1902 Yılına Ait Döküm
Han	32	33
Dükkan	2.173	2.188
Mağaza	50	260
Kahvehane	-	19

Tablo 3 19. yüzyıl sonu, 20. yüzyıl başında Ankara kentinde ticari işlevleri olan yapıların sayısal dökümünü veren iki belgeye göre elde edilen sonuçlar (Aktüre 1992).

(1) Taşhan'ın yapılış tarihi kesin olarak bilinmemektdir. Gülekli (1949) ,Ankara'da yaklaşık 30 han bulunduğunu , bunlardan Pirinç Hanı'nın yerine okul yapıldığı için yıkıldığını , ayakta duranlarınise Kurşunlu Han , Yeni Han , Safran Hanı ,Suluhan (Hasah Paşa Hanı), Çengel Han , Çukur Han, Bakır Han,Tuz Hanı, Pembe Han, Kapan Hanı, Pilav Hanı, Taşhan olduğunu yazıyor.

Merkezin yeni gelişen kesiminin iki çekim noktası vardı. Bunlardan birincisi 19. yüzyılın ikinci yarısında devlet yönetimindeki değişim süreci sonunda ortaya çıkan "yönetim merkezi" dir ve Çizim 22'de görüldüğü gibi yeni merkezin bir bölümünü oluşturmaktaır. 19. yüzyıl sonlarında oluşmaya başlayan yönetim merkezi Hükümet Konağı'dır. Böylece 19. yüzyılın ikinci yarısında başlayan devlet yönetiminin değişim süreci içinde,diğer Anadolu kentlerinde olduğu gibi, Ankara'da da "Yönetim merkezi" olgusu ortaya çıkmış ve yeni gelişen ticaret merkezinin çekim noktasını oluşturmuştur.

Yeni gelişen merkezin ikinci çekim noktası ise 1893 yılında kente ulaşan demiryoludur. Demiryolu ile bölge pazar ekonomisine açılmıştır. Demiryolunun işletmeye açılmasıyla bu kez bölge dışına yapılan tahıl, meyva, yaş sebze ve kesimlik hayvan ihracatı sof, tiftik ipliği, ve tiftik ticaretinin yerini almış, pazar ekonomisine açılmıştır. 19. yüzyılda tarım ve işlenmiş mal üretimi teknoloisinde önemli bir değişme olmadığı için bazı dalgalanmalar göstermekle birlikte nüfusta önemli bir artış olmamıştır. Bu da 1895 - 1902 arası dönemde kentte 200'den fazla büyük mağazanın açılmasının bölge dışı ilişkilerin sonucu olduğunu desteklemektedir.

19. Yüzyılın sonlarında Ankara'nın ticaret hayatında başlıca iki kesim ortaya çıkmıştır. Bunlardan birincisi, bölgenin ürünlerini, düşük vergiler ödeyerek, dış pazarlara satan ve bu yoldan zengin olan Rum tüccarlar ile, bu ürünleri köylüden toplayan, küçük ölçekte toptan-parekende ticaretle uğraşan Ermeniler, diğeri ise kentteki zanaatlarla ve perakende ticaretle uğraşan küçük esnaf ve zanaatkarlardır. Bunların çoğunluğunu müslüman Türkler oluşturmaktaydı. Bu farklı sosyo-ekonomik grupların işyerlerinin mekandaki yer seçimi, merkezin ikili yapısını oluşturmuştur. Hanlar ve esnaf çarşıları, Çizim 22'de görüldüğü gibi, 16. ve 17. yüzyıldaki konumlarında (Çizim 20), I. Bölge'de Atpazarı çevresinde, eski lonca düzeninden kalma işleyiş içinde

işlevlerini sürdürürlerken, 19. yüzyılın ikinci yarısında kentte yeni açılan dükkanlar ve işyerleri eski merkezin batısında, Karaoğlan Çarşısı çevresinde, İstanbul ve İzmir kapıları yönünde eski merkezin uzantısı olan yeni ticaret bölgesini oluşturmuşlardır (Aktüre 1992).

20. yüzyıl başlarında da bu görünümünü bir süre koruyan Ankara, Milli Mücadele'nin merkezi durumuna gelince önemli bir dönüşüm süreci yaşamaya başlamıştır. Kurtuluş Savaşı'nda merkez karargahı işlevini kazanan kentte, yönetim işlevinin sürdürüldüğü birimler kentin ağırlık merkezini oluşturmuştur. 1920'lerde doğudan Atpazarı çevresindeki "Hanlar Bölgesi"nden batıda İstasyon'a uzanan kent merkezinin odak noktası bugünkü Ulus Kavşağı çevresinde yer alan ilk Meclis Binası, karşısındaki bahçe ve kavşağın öteki ucunda yer alan Taşhan'dı. 1923'te başkent olduğu zaman ekonomik ve fiziksel açıdan gelişmiş bir kasaba görünümünde olan kentin ekonomik yapısındaki durağanlık merkezin fiziksel yapısına da yansımıştır. Hanlar bölgesi ve çevresinde yer alan esnaf çarşıları işlevlerini sürdürürken, kale çevresindeki konut bölgesi Samanpazarı üzerinden Hamamönü ve Cebeci'ye tren yolu boyunca inmeye başlamıştır. Diğer yandan Atatürk'ün Çankaya'da oluşturmaya başladığı Merkez, Cumhuriyetin ilanından sonra yabancı elçiliklerin ve devlet yöneticilerinin bu çevrede toplanması ile güneye doğru yayılıp, Cebeci-Çankaya eksenleri Yenişehir'de birleşmiştir.

1930'lardan sonra, Cumhuriyet sonrası dönemdeki hızlı gelişmenin ağırlık merkezini, güneyde Yenişehir-Bakanlık-Çankaya aksı boyunca gelişen "Yönetim Merkezi" işlevleri oluşturmuştur. Cumhuriyet dönemi Ankara'sında ticaret merkezi de yönetim merkezine bağlı olarak aynı mekanda gelişmiştir.

Bu dönüşüm süreci içinde kentin eski ticaret merkezi işlevini gören "Hanlar Bölgesi" önemini yitirmiş, bazı hanlar imar uygulamaları sırasında

yıkılmıştır (Tablo 4). Mekansal dönüşüm süreci içinde eskiden hanlar bölgesinin en önemli yapısı olan Mahmut Paşa Bedesteni ve bitişiğindeki Kurşunlu Han da işlevsel yapı değişimine uğramıştır. Bedesten onarılarak Müze haline getirilirken, bitişiğindeki Kurşunlu Han da Müze'nin yönetim binası olarak yeni bir işlev kazanmıştır.

Adı	Mevcut Olup Olmadığı	Tarihi	Kaynak
Kurşunlu Han	Mevcut	1420'li yıllarda Fatih Sultan Mehmet'in Veziri Rum Mehmet Paşa tarafından yaptırılmış - tır.1730(1143,Vakfiye)	Ö.Ergenç R.Özdemir
Hasanpaşa Hanı (Sulu Han)	Mevcut	1508 (914) - 1511 (917) tarihleri arasında yaptırıldığısanılmaktadı 1685 (1096,Vakfiye)	Şer'iye Sicili Ö.Ergenç G.Öncy
Zağferan Hanı (Safran Hanı)	Mevcut	1512 (917, Vakfiye)	Şer'iyeSicili N.C. Gülekli R.Özdemir
Çengel Han	Mevcut	Kitabesinden, 1522 - 1523 yıllarında yaptırıldığı anlaşılmaktadır.	R.Özdemir
Bakırhan	Yok (Yeri belli değil)	1590'da var	Şer'iye Sicili
Tuz Hanı	Yok (Yeri belli değil)	1590'da var	Şer'iye Sicili
Kaban (Kapan) Hanı	Yok (Atpazarı batısında Kale'ye yakın olan Keyyalin[1] mahallesi)	1590'da var	Şer'iye Sicili H. Ongan

(1) XIX. Yüzyılın İlk Yarısında ANKARA (Özdemir 1986:28).

Adı	Mevcut Olup Olmadığı	Tarihi	Kaynak
Pembe Hanı	Yok (Atpazarı Meydanındaydı)	1590'da var	Şer'iye Sicili R.Özdemir
Aydın Hanı	Yok (Yeri belli değil)	1590'da var	Şer'iye Sicili
Yeni Han	Yok (Çukur Han'ın kuzeybatısın-daydı. 1940'larda yalnızca bir duvarı ayaktaydı.)	16. Yüzyıl 1728 (?)	A. Galanti N.C. Gülekli
Kırmızıoğlu Hanı	Yok (Atpazarı Meydanında, Kesikbaş Türbesi'nin kuzeybatısındaydı.)		Yöresel Bilgi
Han	Yok (Kırmızıoğlu Hanı batısı)		Yöresel Bilgi
Hayret Hanı	Yok (Kesikbaş Türbesi'nin doğusundaydı. 1940'larda yıkılmış, yerine belediye dükkanları yapılmıştır.)		Yöresel Bilgi
Han	Yok (Bala Han'ın batısında, ona bitişik bir yapıydı. 1930'larda yıkıldı.)		Yöresel Bilgi
Rençber Hanı	Mevcut		
Kıbrıs Hanı	Mevcut		
Arslan Hane Hanı	Yok		R. Özdemir
İmaret Hanı	Yok		R. Özdemir
Tahtacı Hanı	Yok		R. Özdemir
Urgancılar Hanı	Yok (Atpazarı civarında Abacılar Çarşısı'daydı.)	16. Yüzyıl sonrası	H. Ongan R.Özdemir

Adı	Mevcut Olup Olmadığı	Tarihi	Kaynak
Tennurcu (Temurcu) Hanı	Yok		R. Özdemir
İnadiye Hanı	Yok		R. Özdemir
Keçeciler HHanı	Yok	16. Yüzyıl sonrası	H. Ongan
Hacıböcek Hanı	Yok (Yeri belli değil)	16. Yüzyıl sonrası	H. Ongan
Kederzade Hanı	Yok	16. Yüzyıl sonrası	H. Ongan
Kalecik Hanı	Yok	16. Yüzyıl sonrası	Şer'iye Sicili
Nalbant İbrahim Ağa Hanı	Yok	16. Yüzyıl sonrası	H. Ongan
Abacılar	Yok (Atpazarı civarında Abacılar Çarşısı'ndaydı.)	16. Yüzyıl sonrası	Şer'iye Sicili H. Ongan R. Özdemir
Sarıkadıoğlu Hanı	Yok (Yeri belli değil)	16. Yüzyıl sonrası	H. Ongan
Pilavoğlu Hanı	Mevcut	16. - 17. Yüzyıl	
Muslu Paşa Hanı	Yok	1665 (1075, Vakfiye)	Şer'iye Sicili G. Öney
Pirinç Hanı	Mevcut (Çukur ve Çengel Han'ın güneybatısında, bugünkü ilkokulun yerindeydi. 1935' lerde belediye tarafından kamulaştırılarak yıkılmış, sonra bugünki yerine inşa edilmiştir.)	1739 (1151, Vakfiye)	R. Özdemir
Karaman Hanı	Yok (Atpazarı)	1770 - 1780 yılları arasında yaptırılmıştır.	R.Özdemir
Allem Kallem Hanı	Yok (Ağazade Hanı'nın güneyindeydi. 1930'larda yıkıldı.)	16. Yüzyıl sonrası	H. Ongan
Çukur Han	Mevcut	18. Yüzyıl	

Adı	Mevcut Olup Olmadığı	Tarihi	Kaynak
Ağazade Hanı	Yok (Ulucanlar Caddesi ile Koyunpazarı Meydanı'nın kesiştiği yerdeydi. 1940'larda yıkıldı.)	1746 (1159, Vakfiye)	Yöresel bilgi H. Ongan R. Özdemir
Tahtakale Hanı (Tahtacı Hanı)	Yok (Bugünkü Yeni Hal binasının bulunduğu yerdeydi 1931 yangınında yandı.)	1816 (1231, Vakfiye)	R.Özdemir
Yıldız Hanı	Mevcut	19. Yüzyıl sonu	
Yeni Saray Hanı	Mevcut	19. Yüzyıl sonu	
Bala Hanı	Mevcut	19. Yüzyıl sonu	
Taş Han	Mevcut	1895-1902 Tarihleri arasında inşa edilmiştir.	

Tablo 4 : Bilinen tüm Ankara Hanları'nın listesi [1]

II.2.4. Ankara Hanlar Bölgesinin Bugünkü Durumu

Osmanlı dönemi Ankara'sının ticaret merkezi olan "Hanlar Bölgesi"nden günümüze kadar varlıklarını sürdürebilen hanlar, genellikle eski işlevlerini de sürdüregelmişlerdir. Örneğin Çukur Han, Çengel Han ve Pilavoğlu Hanı bugün de, ticaret alanı çok daralmış olmakla birlikte, yapağı, tiftik ve ham deri toptan satışlarının yapıldığı ve bunların depolandığı hanlardır. Pilavoğlu hanının bir bölümü oda oda kiraya verilmekte, aynı zamanda depo, çevresindeki niteliksiz eklentilerle de toptan ve parekende satış

(1) Liste;Öney (1972),Ergenç (1973),Bakırer,Madran (1984),Özdemir (1986) ve Aktüre (1992)'nin çalışmalarından derlenerek oluşturulmuştur.

işlevlerini sürdürmektedir. Ankara'da bugün bu işlerle uğraşanların tüccarların belki de tamamı bu hanların içinde varlıklarını sürdürmektedirler[1].

Yakın tarihte onarılarak tekrar kullanıma açılan Sulu Han dışında, Ankara hanlarının tamamı harap bir durumdadır. Bunun temel nedeni onarım için gerekli koşulların, karmaşık mülkiyet yapısı nedeniyle sağlanamamış olmasıdır. Bugün hanların tamamı özel mülkiyettedir. Yapıldıkları dönemden günümüze kadar geçen zaman içinde mülkiyetin veraset yoluyla parçalanması sonucunda, bugün herbir hanın birden fazla sahibi bulunmaktadır. Bunların bir araya getirilmesi, gelecek için bir karar üretilmesi, onarım için gerekli paranın toplanması hukuksal açıdan neredeyse çözümlenemez bir haldedir.

Diğer yandan gerek hanların içinde bulunan dükkan ve depoların, gerekse hanların çevresindeki dükkanların kiraları , Ulus Merkezindeki diğer yerlere göre oldukça düşüktür[2] . Daha önce de değinildiği gibi, Ankara'nın önemli bir ticaret merkezi olmasının yanısıra, dış satımlarının temelini oluşturan tiftik, yün, yapağı, ham deri türünden ürünlerin yeni kuşaklara tanıtılabileceği birkaç dükkan da burada yer almaktadır. Bu özellikleri ile 'Hanlar Bölgesi' bugün metropolitan ölçekteki Ankara'nın yaşamına renk ve çeşitlilik katan bir kent parçası, sürdürdükleri işlevler nedeniyle ancak burada barınabilen bir grup küçük esnafın da işyeri olan, bir merkez parçasıdır. Buradaki küçük esnafın bugüne dek varlıklarını sürdürebilmiş olmalarının temel nedeni merkez işlevleri için gelişmenin ağırlık noktasının Ulus'tan, Kızılay çevresine sıçramasına rağmen, geleneksel

---

(1) Yapağı , tiftik ve ham deri toptan satışlarının dışında , toptan bakliyat satışı yapan esnaf yeni oluşan toptan alışveriş merkezi "Gimat'a kaymaktadır.

(2) Bunun başlıca nedeni mülkiyet durumunda belirsizlikler ve hanlar bölgesinin bina ve yaşam çevresi olarak sunduğu düşük düzeydeki koşullardır. Kiraların az olması ise merkezdeki yüksek kira düzeyine ayak uyduramayan küçük esnafı buraya çekmektedir. Bu esnaf grubu çoğunlukla geleneksel türde ticaret işlevlerini sürdürmektedir. Örneğin urgancılar, boncukçular ,yemeniciler, at arabaları için gerekli koşum takımları satanlar v.b.

özelliklerini kısmen de olsa koruyan 'Hanlar Bölgesi'nin varlığını sürdürebilmiş olmasıdır.

Bu bölümde İlkçağ'dan günümüze kadar, Ankara'nın geçirdiği yönetimsel ve ticari dönüşümler, hanların oluşum, gelişim süreçleri ve nihayet Ankara "Hanlar Bölgesi'nin ortaya çıkışı ve değişimine neden olan süreçlerle beraber, bugünkü durumu incelenmiştir.

Tüm bu bilgiler ışığında Ankara "Hanlar Bölgesi"nde yer alan Pilavoğlu Hanı'nın tarihi, bugünkü durumu ve sağlıklaştırılması konusunda yapılması gerekenler daha doğru bir biçimde ele alınabilecektir.

III. BÖLÜM

TAŞINMAZ KÜLTÜR VARLIKLARININ KORUNMASI

Yerleşik düzene geçiş ile birlikte insan topluluklarının ekonomik, kültürel ve sosyal durumlarının kentsel yapı ve mekanlara, toplum ihtiyaçlarına göre değişen bir süreklilik içinde yansıması, bu yapı ve mekan gruplarına Kültür Varlıkları denilmesini gerektirir[1].

Binlerce yıllık uygarlık tarihi içinde insanın doğrudan veya doğa ile birlikte yarattığı ve bugün bizim "Kültürel ve Doğal Miras" olarak adlandırdığımız bu değerlerin korunması, çağımızda insanlığın ortak sorunu olarak kabul edilen ve üzerinde önemle durulan bir olgudur. Bu olgu, tüm dünyada amaçları, yöntemleri ve uygulamaları ile giderek büyümekte ve gelişmektedir. "Koruma" sözcüğü, "geliştirme" ve "değerlendirme" sözcükleriyle bütünleştirilmiş, bu konuda uzmanlık alanları ortaya çıkmış, ölçütler saptanmış, yasal düzenlemeler ve örgütler oluşturulmuştur.

Doğal ve Kültürel değerler bakımından çok az ülkenin sahip olabildiği zenginlik ve çeşitliliğe sahip olan ülkemizde de, bu mirasın korunması, değerlendirilmesi ve geliştirilmesi konusu yasalarımızda yer almış, konu ile

---

(1) Kültür Varlıkları kapsamındaki kavramların sözlük tanımları şöyle belirlenebilir : Anıt:, büyük ve önemli bir olayı , gelecek kuşaklara tarih boyunca anlatmak için meydana getirilen , göze çarpacak büyüklükte , simge niteliğinde yapıdır . Tarihi Anıt: Gerek sanat gerekse insanlık tarihi bakımından önemli olan ve bu konulardaki araştırmalar ve incelemelere yarıyan eserlere denir. Tarihi Anıt , "Eski Eserler Kanun Tasarısı"nda,"önemli tarihi olaylara sahne olan ve mimari bir özelliği veya sanat değeri bulunan her çeşit taşınmaz yapı" olarak tanımlanmaktadır.

ilgili kurumlar oluşturulmuş, koruma, giderek daha çok sayıda kurum, kuruluş ve kişiyi ilgilendiren bir husus haline gelmiştir[1].

III.1. Koruma Kavramı ve Tarihsel Gelişimi

Sözlük anlamı, "bir varlığı tehlike ve dış etkilere karşı güvence altına almak" olarak belirlenen koruma kavramı, uygulandığı kültür varlığına ve amacına göre çeşitlilik gösterir.

Koruma, geçmişin hatırda tutulması için tarihsel belgelerin, insanlığın yararlanması için kaynakların ve sanat eserlerinin içinde bulunulan çevrenin (durumun) istenmeyen değişimlere karşı güvence altına alınması, kültürel kavramların, geleneklerin, düşüncelerin sürdürülmesi konularında olabilir.

Özellikle Endüstri Devrimi'nden sonra yeni malzeme ve tekniklerin gelişmesi insan yaşamını ve yarattığı çevresini çok önemli bir şekilde etlkilemiştir. Eskinin insan ve ihtiyaçlarıyla bütünleşen, avlu, sokak, mahalle, meydan gibi çevreyi oluşturan birimleri, günümüzde eski önemini yitirmiştir. Bunda, artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde bir kentsel planlamanın yapılamamasının dolayısıyla insan ilişkilerinde meydana gelen kopukluğun çok büyük bir rolü vardır. Bu yüzden sanayileşmiş toplumlar, geçmişe duydukları özlemle, anıtsal nitelik taşıyan eski eserleri koruma yönünde çalışmalar başlatmışlardır.

---

(1) Koruma planlamasında ilk aşama Tespit ve Tescil Bildirisi ; Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurultayı Ankara 14-16 Mart 1990.

III.1.1. Dünya'da Koruma Kavramının Tarihsel Gelişimi

Hemen her dönemde gereksinimlerinin yanısıra kültürel birikimlerini yansıttıkları eserler yaratan insanlar, bunları koruma konusunda duyarsız kalmışlardır.

Bu bilince ilk önce varan Romalılar, ünlü Roma Hukuku'na eski eserlerin korunması ile ilgili olarak bazı maddeler yerleştirmişlerdir. Roma eğemenliğini takip eden karanlık Ortaçağ ile çok şeyini kaybeden insanlık, bu güzel başlangıcı devam ettirememiş, uzun bir süre eski eserler adeta sahipsiz kalmıştır. Karanlık devirleri takip eden Yeniçağda ilk uyanan Danimarka, İsveç ve İtalya olmuş, 1624 yılında Papalık kararı ile eski eser ihracı yasaklanırken, Danimarka ve İsveç, saray, kale ve harabeleri koruma tedbirleri getirmişlerdir. Bu üç öncü devleti, takriben yüz sene ara ile Portekiz ve Fransa izlemiş, daha geç olarak Almanya, Macaristan İngiltere, Mısır, Eski eserler Hukukunu geliştirmişlerdir (Çeçener 1973:18-23).

Avrupa ülkelerinde, özellikle anıtsal eserlerin korunması için ilk hukuki tedbirler, 18. yüzyıl ile 19. yüzyıl içinde alınmaya başlanmış ve bu konuda ön çalışmaları yapacak kuruluşlar oluşturulmuştur. 19. yüzyıl içinde, koruma çalışmalarında en önemli sorunlar olan tespit, tescil, sınıflandırma işlemleri, koruma amacı ile kamulaştırma, özel mülkiyetin sınırlandırılabilmesi gibi konularda temel ilkeler saptanmıştır.

1789 Fransız Devrimi'nden sonra halk soylulara, krallığa ve kiliseye karşı biriken nefretini, bu kurumları simgeleyen saray, şato, kale, kilise gibi anıtları yıkarak yatıştırmıştı. Devrim sonrasında harap olan anıtlar, uzun süre bakımsız kalmışlardır.

Eski eserlerin aristokrasinin simgeleri olarak yıkılmasına karşı duyulan tepki, 1830'dan sonra, kapsamlı ve sistemli koruma çalışmalarının başlamasını sağlamıştır. Sanayi Devrimi'nin tanımladığı yaşantı ve fiziki çevreden kaçıp tarihe sığınan düşünce akımlarının da beslediği bir tarih sevgisi ve bilinci içinde, eski eserler onarılmaya başlandı. Daha çok Ortaçağın feodal ve dini kökenli yapılarının ele alındığı bu yüzyılda farklı onarım kuram ve uygulamaları günümüz onarım biliminin temelini atacak zengin tartışmalara yol açmıştır.

Sözkonusu tartışmalara neden olan onarım kuramlarının ilki "üslup birliğine varma" ilkesi olarak anılan **Stilistik Rekompozisyon** kuramıdır. Her yapının veya bölümünün sadece görünüş olarak değil, strüktür olarak da ait olduğu dönemin üslubunda restore edilmesini kabul eden bu kuram, daha önce onarım yapan mimarların kişisel görüşlerine göre gelişigüzel bir biçimde yönlenen onarımları bir düzene sokmak amacıyla, VIOLET le DUC (1814-1879) tarafından geliştirilmiştir. Anıtları restoratörlerin insafına bırakan ve birçok özgün ayrıntının yok olmasına neden olan bu akım 19. yüzyılda geniş kabul görmüş, birçok Avrupa ülkesinde izleyicileri olmuştur (Ahunbay 1996 : 9-12).

Bu kuramı takiben John RUSKIN (1819-1900) öncülüğünde, üslup birliğine ulaşma ilkesine anti-tez olarak, "sanat yapıtının dokunulmazlığı" ilkesini savunan **Romantik Görüş** ortaya atılmıştır. Anti-Restorasyon Akımı olarak da adlandırılan, şiirsel bir ideal düzeyinde kalan Romantik Akım'ın pasif savunma ve kaderciliğine karşı, 1880-1890 yılları arasında, iki yeni kuram gelişmiştir. Bunlardan biri Tarihi Restorasyon, diğeri Çağdaş Restorasyon Kuramı'dır.

İtalyan Luca BELTRAMI (1854-1933) tarafından ileri sürülüp uygulanan **Tarihi Restorasyon Kuramı**, anıtların tarihi belgelerden (arşiv belgeleri, tarih kitapları, pullar, resimler vb.) sağlanacak somut verilere dayanılarak restore edilmesini öneriyordu. Nesnel, gerçek verilere dayandırıldığı için kabul edilebilir gibi görünen bu teze yöneltilen eleştiriler, belgelerin yeterliliği ve güvenilirliği konusunda yoğunlaşıyordu.

Restorasyon konusunda daha önce ileri sürülen ve herbiri farklı bir bakış açısının kısmi görüşünü getiren Üslup Birliği, Romantik Görüş ve Tarihi Restorasyon kuramlarını **Çağdaş Restorasyon** anlayışı içinde uzlaştırıp birleştiren, İtalyan Camillo BOİTO (1836-1914) olmuştur. Boito 1883'te çağdaş onarım kurallarının öncüsü olarak kabul edilen birtakım ilkeler belirlemiştir (Ahunbay 1996:18).

Boito'nun belirlediği ilkeleri geliştirerek uluslararası düzeyde yayılmasını ve kabul görmesini sağlayan, Gustavo GİOVANNİ (1873-1947) olmuştur. GİOVANNİ'ye kadar yapılar, çevrelerinden kopuk olarak, tek başlarına ele alınmış ve korunmuşlardır. GİOVANNİ, restorasyonların daha bilimsel yapılmasını ve anıtların çevre dokularıyla birlikte korunmaları görüşünü savunmuştur.

Görüldüğü gibi, koruma çalışmaları önceleri tek yapı ölçeğinde yürütülürken; ilgi, 19. yüzyılın ikinci yarısında geleneksel, tarihi, estetik değeri olan çevrelere yönelmiştir. Bu ilginin temelini, sanayi devrimini izleyen hızlı şehirleşme sonucu, tarihi çevrelerin yok olması ve eskiyi reddeden planlama tutumları oluşturmuştur.

Diğer taraftan, 1. Dünya Savaşı'ndan önce, tarihi çevrelerin korunması planlama kararlarıyla sağlanırken; Savaşın getirdiği yıkımlar, milli kültür

kalıntılarına karşı duyarlılığı artırmış, kültür varlıklarını gelecek kuşaklara ulaştırmak sorumluluğunun gelişmesine neden olmuştur.

Zaman içinde, herbir ülkenin kendi bünyesinde yürüttüğü eski eserlerin korunması ve onarımı çalışmalarının uluslararası boyutta bir sisteme oturmaması nedeniyle oluşan karmaşa, bu yapıların korunması ve onarılması ile ilgili ilkeler üzerinde bir karara varılması ve bunları uluslararası bir temele oturtma zorunluluğunu doğurmuştur. Böylece her ülke, kendi kültür ve gelenekleri çerçevesinde bu planı uygulamak zorunluluğunu yüklenmiştir.

Tüm bu gelişmeler, 1931'de Atina'da toplanan "Tarihi Anıtların Korunması İle İlgili Mimar ve Teknisyenlerin I. Ulusalararası Konferansı"nda uzmanlar tarafından tartışılmış, belgeleme ve ulusalararası işbirliğinin önemi üzerinde durularak, her ülkenin kendi anıt belgeliğini oluşturması ve koruma konusunda ulusalararası bilgi ve deneyim alışverişi yapılması önerilmiştir.

II. Dünya Savaşı'ından sonra ise; savaş sonrası oluşan şehirler, çevre koruma anlayışında daha genel ve kapsamlı tutumları gerektirmiştir.Bu dönemde, kendi başlarına anıt olmayan, fakat bir arada tarihi, geleneksel, görsel değerleri taşıyan kasabaların, şehirlerin bir arada korunması gereği ortaya çıkmıştır.

Bu gelişme sonucunda dönemin ihtiyaçlarını karşılamayan 1931 Atina Tüzüğü ilkelerinin ve 1932'de İtalya'da kabul edilen Carta del Restauro'nun (Restorasyon Tüzüğü) yeniden gözden geçirilmesi ve yeni bir belge halinde sınırlarının genişletilmesi gereği doğmuştur.

Bu doğrultuda, 25-31 Mayıs 1964 tarihleri arasında Venedik'te toplanan "İkinci Uluslararsı Tarihi Anıtlar Mimar ve Teknisyenleri

Kongresi"nde **Venedik Tüzüğü** adıyla anılan, eski yapıların korunması ve onarılmasıyla ilgili birtakım kararlar alınmıştır.

16 maddeden oluşan bu tüzükle; bakım, onarım, sağlamlaştırma gibi teknik sorunlar dışında, korunacak alanların şehir bünyesi ile ilişkisi, yeni işlevler, koruma alanı içinde ve dışında yeni gelişmeler ve benzeri sorunları da kapsayan, geniş çaplı bir ilgi alanı oluşmuştur.

Venedik Tüzüğü'ne göre ; Anıtların korunmasında ve onarılmasındaki amaç, onları bir sanat eseri olduğu kadar, bir tarihi belge olarak da korumaktır, anıta maledilmiş farklı dönemlerin geçerli katkıları saygı görmelidir. (Ahunbay 1996: 150).

Günümüzde koruma mevzuatı,Venedik Tüzüğü'ne göre, yalnız tarihi, anıtsal değerleri değil, mimari, geleneksel, görsel değerler taşıyan tüm çevreleri kapsayacak biçimde geliştirilmiştir. Buna göre, sözkonusu çevreler günlük yaşantı ile bütünleştirilmeye, eğer mümkünse yeni işlevlerle yaşatılmaya çalışılmaktadır.

Tarihi anıt ve çevrelerin korunmasıyla ilgili çağdaş düşünceleri biraraya getiren Venedik Tüzüğü'nün uygulamaya konulması sırasında karşılaşılan sorunlar, 1970'lerin ortasına gelinmeden Tüzük üzerinde bir tartışma açılması için zemin oluşturmuştur. Avrupalılar tüzüğün hızla gelişen toplumun dinamizmine ve gereksinimlerine uyum sağlaması gerektiğini ileri sürerken, bazı ülkeler de kendi toplum ve kültür yapılarına uygun bölgesel tüzükler hazırlamayı öneriyorlardı. Tartışmalar sonunda, günümüzde Venedik Tüzüğü'nün çerçevesini aşan durumların varolduğu kabul edilmiş fakat tüzüğe dokunulmamıştır.

Tarihi çevre koruma konusundaki sorunları çözme çalışmalarına çok önce başlayan Avrupa ülkelerinde, tarihi yerleşmelerin korunması rastlantılara bırakılmamakta, koruma iyi bir planlamanın yanısıra merkezi ve yerel yönetimin sağladığı fonlar, mülk sahipleri ve gönüllülerin katkı ve çabalarıyla gerçekleşmektedir.

1975 yılında Avrupa Konseyi tarafından "Geçmişimiz İçin Gelecek" sloganı ile başlatılan Avrupa Mimari Miras Yılı kampanyası sonunda yayınlanan Amsterdam Bildirgesi'nde mimari mirasın korunması kentsel ve bölgesel planlamanın hedeflerinden biri olarak belirlenmiştir. Bu bildirgeyle de, hedefin Bütünleşik koruma olduğu belirtilmiş ve ekonomik, sosyal, yönetimsel ve yasal yönleri gözetilen bir koruma modeli olarak tanımlanan bu yaklaşım, ilgili tüm ülkelerce tartışmasız kabul edilmiş ve olanaklar ölçüsünde uygulama çalışmalarına geçilmiştir.

Avustralya ICOMOS Ulusal Komitesi, kendi ülkesinde geçerli olmak ve gerektiğinde yenilenmek, uyarlanmak koşuluyla 1981'de Burra Charter'ı geliştirirken, İslam ülkelerindeki mimari mirasın korunması ile ilgili olarak 1982'de Pakistan'da yapılan "Geleneksel Mimarinin Belgelenmesi ve Korunması" konulu seminer sonunda, müslüman ülkelerdeki onarım etkinliklerini yönlendirecek bir İslam Kartası denemesine girişilmiştir.

Diğer taraftan, UNESCO (The United Nations Organization for Education, Science and Culture), ICOMOS (International Council on Monuments and Sites) ve Avrupa Konseyi gibi uluslararası kuruluşlar, sık sık yapılan toplantılarda koruma ilkeleri, geleneksel malzemenin korunması, tarihi yapı ve çevrelerin çağdaş yaşam içindeki yerleri, kültürel kimliğe katkıları gibi konularda tartışma ortamları yaratarak, günün koşullarına uygun kararların alınmasına yardımcı olmaktadırlar. Bu kurullarda alınan ve basın aracılığıyla

geniş kitlelere duyurulan tavsiye kararlarıyla, kamuoyu bu konuda aydınlatılmaya ve uyanık tutulmaya çalışılmaktadır (Ahunbay 1996:20).

III.1.2. Türkiye'de Koruma Kavramının Tarihsel Gelişimi

Türkiye'de koruma bilincinin başlangıç tarihi olarak, Tophane Müşiri Fethi Ahmet Paşa'nın Aya İrini kilisesinde eski sancakları ve topları koruma altına aldığı 1848 yılı kabul edilir (Çeçener: Danışman 1973).

Osmanlılar, İslam öncesi uygarlıklarla bir tarihi ilişki kurmak iddiasında bulunmuyorlardı. Türk milliyetçilik hareketleri ise, ancak 19. yüzyıl sonlarında doğmaya başlamıştır. Özellikle de Osmanlıların Sanayi Devrimi dışında kalmış olması nedeniyle, şehirlerimizi sanayinin baskılarından korumak gibi bir sorun da sözkonusu değildi. Bundan yararlanan batılılar ülkedeki eserlere doğrudan doğruya sahip çıktılar. Korumak bahanesiyle Bergama, Halikarnassus v.b. antik kentlerdeki kalıntıları yağma edip, Londra, Berlin ve benzeri müzelerine taşıdılar.

1848, 1858, 1864 tarihli Bina ve Yollar Nizamname ve kanunları da, batının etkisi ile hazırlandıklarından, Osmanlı şehrinin dokusuna karşı ilgi ve saygıdan yoksundu.

Türkiye'de kültür varlıklarının korunmasıyla ilgili ilk yasal düzenleme 13 Şubat 1868'de[1] yürürlüğe giren Asar-ı Atika Nizamnamesi'dir. Bu yasa yabancı araşırmacıların yapacakları arkeolojik kazıları izne bağlıyor ve kazılarda elde edilen buluntuları yurt dışına çıkarılmasını yasaklıyordu (Ahunbay 1996:136).

---

(1) Bazı kaynaklarda bu tarih 1869 olarak geçmektedir (Ahunbay 1996:136 ve Mimarlık Dergisi (1984/3-4:8)

Döneminin önemli kültür ve sanat adamı Osman Hamdi Bey'in girişimleriyle, 1874 yılında II. Asar-ı Atika Nizamnamesi[1] çıkartılmıştır. Bu nizamname, I. nizamnameden daha ayrıntılı ve tutarlı olmakla beraber, taşınmaz eserlerin düzenlenmesinde yine yetersiz kalmıştır[2] . Osman Hamdi Bey'in çalışmalarıyla 1884 yılında yürürlüğe giren III. Asar-ı Atika Nizamnamesi ise, eski eser kavramının belirlenmesi ve korunması konusuna kararlı bir tutum getirmiştir.

Bugünkü eski eserler mevzuatının temelini oluşturan IV. Asar-ı Atika Nizamnamesi 23 Nisan 1906'da yürürlüğe girmiş ve 1973 yılına kadar yürürlükte kalmıştır.

1910'lu yıllara kadar yasa çıkarmanın koruma için yeterli olduğu kanısı hakimdi. Ancak, bu uygulamanın yetersizliğinin anlaşılmasının ardından, 1910'lu yıllarda, uzman kişilerden oluşan ilk Eski Eserler Encümeni kurulmuştur. Ancak faydalı çalışmalar yapmasına rağmen, kısa bir süre sonra, bu komisyonun görevine son verilmiştir (Çeçener, Danışman 1973). Bununla birlikte, 1912 tarihli Muhafaza-i Abidat Kanunu ve 13 Mart 1930 tarihli "Esvar ve Kala-i Atikadan belediyelere, vilayete terk olunacak yerler hakkında kanun" Cumhuriyet Dönemi'nde de kullanılmıştır (Ahunbay 1996:136).

---

(1) Bu nizamnamenin bir hükmü şöyledir: "Hükümete ait olan arazi ve emlak ile efrad ve cemaatı muhtelifenin uhdesindeki elak ve arazide mevcudiyeti bilinen veyahut atiyen keşif edilecek olanher nevi abidat ve asarıatikai menkule ve gayrimenkulenin cümlesi Hükümeti Osmaniyenin malıdır.".Böylece sadece taşınamayan değil, taşınır olan eski eserler de devletin malı sayılmıştır.

(2) Eski Eserlerin korunması fikrinin gelişmeye başladığı 19. yüzyılda , bu korumanın ilkelerini saptamak , çalışmaları izlemek ve denetlemek için bir örgüte ihtiyaç duyulmuş , 1881 yılında kurulan Sanayi-i Nefise Mektebi (Güzel Sanatlar Okulu) yönetiminde , okul bünyesinde birMeclis-i Ali (Yüce Meclis) oluşturulması , bu Yüce Meclisin eski binaların tamiratı ve bu tamiratın yapılış tarzını gereken kimselere göstermesi ve hatırlatması öngörülmüştür.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarına gelindiğinde, Osmanlılarla ilişkileri koparmak isteği hakimdi. Yeni kurulan bir devlet yeni temellere dayanmak istiyordu. Fakat bu eğilim, aynı zamanda, Osmanlılardan kalma mimari mirasın hor görülmesi tehlikesini de beraberinde getiriyordu. Öte yandan Cumhuriyet, yeni bir ulus yaratma çabasıydı. Bu yeni ulus, tarihi kökenlerini Osmanlılara ve İslama dayamak istemiyor, Orta Asya'nın eski uygarlıkları ile, büyük göçlerle bölgemizde kurulan eski devletlerle ilişkiler araştırılıyordu.

Cumhuriyetin ilk devresi, Batı'nın ülkemizin politik ve iktisadi hayatına en az karıştığı yıllardır. Buna karşılık batı uygarlığına duyulan hayranlık bu devirde giderek artmıştır. Yukarı sosyal gruplar ve bunu takiben daha geniş bir kitle "alafranga" hayat biçimini taklide başlamış, fiziki çevreyi batıya benzetmek eğilimi güçlenmiş, böylece tarihi mahallelerin ve evlerin korunma olanakları kendiliğinden yok olmuştur[1].

1940'lı yıllara doğru ikinci "İstanbul Eski Eserler Encümeni" kurulmuştur. Bu Encümen kuruluşunun herhangi bir yasaya bağlı olmaması restoratör mimarları eski eserleri koruma konusunda zor durumda bırakmıştır ve 1951 yılında, 5805 sayılı yasa ile, yurt içinde korunması gerekli mimari ve tarihi anıtları koruma (bakım, onarım, restorasyon) işlerinde uyulacak ilkeleri ve bunlarla ilgili konularda görüş bildirmek üzere Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu[2] oluşturulmuştur. Başta Devlet kuruluşları olmak üzere herkese bu kurul kararlarına uyma zorunluluğu getirilmiştir (Ahunbay 1996:136).

---

(1) Türk evinin ve Türk mahallesinin, Türk Mimarlar tarafından keşfedilmesi 1930'lardadır.

(2) Anıtlar Yüksek Kurulunda,arkeologlar,sanat tarihçileri, tarihçiler, mimarların yanı sıra , MüzelerGenel Müdürü ve Vakıflar Genel Müdürü yer almış, Bayındırlık Bakanlığına bir üye ile katılma hakkı tanınmıştır.

Anıtlar Yüksek Kurulunun yetkileri başlıca iki yasal kaynağa dayanmaktadır: Eski Eserler Mevzuatından gelen yetkiler ve İmar mevzuatından gelen yetkiler. Eski eserler Mevzuatından gelen yetkiler, koruma ilkelerinin saptanması, tespit, tescil[1] , tek yapı koruma kararları ve sit sahalarındaki yapılanma şartlarıdır.

Tarihi çevre korumasının sağlanabilmesi, ülke çapında saptama (tespit) belgeleme (tescil) çalışmalarının sağlıklı bir şekilde yapılmasına bağlıdır.

Kültür Bakanlığının olmadığı dönemlerde, eski eser tespit işleri Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yürütülmüştür. Yapılan tespit işlemleri, Asar-ı Atika Nizamnamesinde açık bir hüküm bulunmaması nedeni ile, Anıtlar Yüsek Kurulunun kuruluşuna kadar, hukukun sağlam koruması altına alınamamıştır. Bu nedenle 1951 yılından önce, tescilin yasal bir dayanağı da yoktu.

Tescil ise, tespit işlemine göre daha karmaşık, uzmanlık ve deneyim gerektiren bir işlemdir. Eski eser tescili Anıtlar Yüksek Kurulunun karar aldığı andır (Çeçener, Danışman 1973).

Anıtlar Yüksek Kurulunun İmar Mevzuatından gelen yetkileri, 1957-1973 yılları arasında sadece tescilli eski eserlerin yakınında yapılacak inşaatlara ait olmuştur[2].

---

(1) Tespit kelimesinin sözlük anlamı saptama; tescil kelimesinin ise,herhangi bir şeyin resmileşmesi için gerekli deftere kaydetme, kütüğe geçirme olarak belirtilebilir.

(2) 1957 yılında yürürlüğe giren 6785 sayılı İmar Yasasının 25. maddesine dayanılarak yürürlüğe konan İmar Nizamnamesinin 39. maddesi ile , anıtlar Yüksek Kurulu , taşınmaz eski eserlerin yakınındaki en az 10 metrelik inşaat yasağı sınırını azaltmaya veya çoğaltmaya yetkili kılınmıştır.

1972 yılında, imar yasasında yapılan değişiklikle ilk kez SİT kavramı yasal olarak ortaya atılmasının ardından, 25 Nisan 1973'te 1710 sayılı Eski Eserler Yasası yürürlüğe girmiştir. Bu yasa ile "Kentsel Sit" kavramı yanında, Arkeolojik Sit, Tarihi Sit, Doğal Sit ve Anıt Ağaç kavramları da kapsam içine alınmıştır. İlgili tüm kararlar Anıtlar Yüksek Kurulunun yetkisine bırakılmıştır (Çeçenler, Danışman 1973)

Dönemin koruma örgütü, Anıtlar Yüksek Kurulunca, kurulun kaldırıldığı 1983 yılına dek, yüze yakın kentsel sit kararı alınmış ve bu süre içinde Antalya, Gaziantep, Safranbolu, Tekirdağ gibi bazı örnekler için ayrıntılı koruma rapor ve planları hazırlanmıştır[1].

21 Temmuz 1983'de çıkarılan ve halen yürürlükte olan 2863 sayılı yasa ile "Eski Eser" deyimi yerine, UNESCO tarafından benimsenen "Kültür Varlıkları"[2] terimi kullanılmaya başlanmıştır. 1710 sayılı yasadan farklı olarak, koruma ölçütlerine kesin bir zaman sınırı getiren bu yasanın çıkartılmasından sonra, tescilli yörelerin durumları yeniden gözden geçirilmiş ve yasanın öngördüğü süre içinde, çok sayıda eski eser tescil dışı bırakılarak, hemen her örneğin koruma alan sınırı daraltılmıştır.

Osmanlı döneminde Vakıflar ve Müzeler örgütü yönetiminde gerçekleştirilen koruma etkinlikleri Cumhuriyet döneminde Milli Eğitim, daha sonra Kültür ve Turizm ve son olarak da Kültür Bakanlığı çatısı altında kurumlaşmıştır. Önceleri Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü içinde örgütlenen korumu organları bugün Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile

---

(1) 1980 yılından 1983'e kadar geçen 3 yıllık sürede yeni bir eski eser yasası beklentisi ile, tarihi çevre tescillerine oldukça uzun bir ara verilmiştir.

(2) Bu yasaya göre **Kültür Varlıkları** terimi;"Tarih öncesi ve tarihi devirlere ait bilim , kültür, dinve güzel sanatlarla ilgili bulunan, yer üstünde , yer altında ve su altındaki bütün taşınır ve taşınmaz varlıklar" olarak tanımlanmıştır (Madde 3/a) (Ahunbay 1996:136).

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü başlıkları Altında iki daire tarafından yürütülmektedir.

Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü Kültür Bakanlığı'nın müzelerin ve ören yerlerinin yönetimi, kazı izinlerinin verilmesi ve denetimi ile ilgili birimidir. Kültür Bakanlığı'nın sorumluluğunda olan kültür varlıklarının bakım, onarım etkinlikleri ve uygulamaların denetimleri bu birime bağlı **Rölöve ve Anıtlar Teknik Müdürlüğü** tarafından yürütülmektedir. Gelişmiş ülkerin, koruma uygulamalarını bilimsel yöntemlerle yapabilmek için araştırma laboratuvarları oluşturmalarının ardından, Türkiye'de de aynı amaçla Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne bağlı olarak 1984 yılında **Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuvarı** kurulmuş ve bir yıl sonra İstanbul'da çalışmalarına başlamıştır.

Kültür Bakanlığı'na bağlı ikinci genel müdürlük olan **Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü,** Bakanlığın koruma projeleriyle ilgili işlemlerin yürütülmesinden ve Yüksek Kurul ile Bölge Kurulları'nın eşgüdüm içinde çalışmasından sorumludur.

2863 sayılı yasa ile, Gayrimenkul Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu kaldırılmış ve yerini **Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu** ve **Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Bölge Kurulları** almıştır (Ahunbay 1996:138).

III.2. Tarihi Kent Merkezlerinde Koruma

İçinde yaşadığımız kentlerde, toplum gereksinimlerine bağlı olarak değişim istekleri doğar ve gelişir. Koruma; bu değişimin denetlenip, tarihi karaktere zarar vermeyecek bir şekilde kontrol altında tutulmasını sağlamaktır. Kentsel anlamda koruma kavramı, Kentbilim Terimleri Sözlüğü'nde,

> "Kentlerin belli kesimlerinde yer alan tarihsel ve mimari değerleri yüksek yapıtlarla anıtların ve doğal güzelliklerin, kentte bugün yaşayanlar gibi, gelecekkuşaklarında yararlanması için her türlü yıkıcı, saldırgan ve zararlı davranışlar karşısında güvence altına alınması"

olarak tanımlanmaktadır. Kentsel anlamdaki koruma, dinamik bir olgudur ve mekansal, ekonomik, toplumsal boyutları bulunmaktadır. Tüm kültür varlıklarının korunma nedenleri, onların sahip oldukları özellikler ve değerlerle yakından bağlantılıdır. Sözkonusu bu değereler, kültürel, duygusal ve kullanım değerleri olmak üzere üç grupta toplanabilir;

1- Kültürel Değerler:

Canlı bir müze özelliği gösteren tarihsel çevre, tarihsel anıtlar ve eski yapıtlar, eski medeniyetlerin yaşayan kanıtları, uluslararası kültürün sembolleri sayılır ve bu yönleri ile özellikle yeni nesiller için eğitim ve kültür değeri oluştururlar.

Eski kent ve mahalleri incelemek, bugünü anlamaya, kendimizi tanımaya ve tanımlamaya yardımcı bir araçtır. Geçmiş uygarlıkların sosyal ve ekonomik yapısı, yaşam felsefesi, estetik duyarlılığı ile ilgili birçok ayrıntı bu çevrelerde saklıdır. Bunların yanısıra, tarihi çevreler, hayranlık uyandıran genel görünümleri, çeşitli üslup ve biçimleri barındıran zengin düzenlemeleri,

hoş şaşırtmalara olanak veren kıvrımlı sokakları, özenli işçilikleri ile toplumların yaratıcılığının bir göstergesidir. Tüm bu özgün veriler, günümüze ulaşamayan ve hakkında çok az yazılı bilgi bulunan yaşam biçimlerinin anlaşılmasına, düşgücüyle canlandırılmasına katkıda bulunmaktadırlar (Ahunbay 1996:116).

Toplumun tarihsel sürekliliğini koruyan, ait oldukları dönemin estetik ve mimari anlayışını yansıtan kültürel varlıklar, kültürel değer kapsamı içinde belgesel değer, tarihsel değer, arkeolojik değer, estetik değer, mimari değer, kentsel görünüm değeri, doğal görünüm değeri taşırlar ve bu kültürel değerlerden bugünün insanının olduğu kadar gelecek nesillerin de yararlanması gerekir.

2- Duygusal Değerler:

Günümüzden çok önceki dönemlere ilişkin bir eser karşısında duyduğumuz merak, büyük bir mimari eser karşısındaki hayranlığımız, kendi kültürümüze ilişkin eserlere yabancılar tarafından gösterilen ilgi sonucu hissettiğimiz övünç ve ait olma duygusu bu eserleri koruma felsefesinin temelini oluşturan manevi değerlerdir.

Ahubay'ın (1996:116) da söylediği gibi, insan ölçüsüne göre düzenlenmiş mekanlarıyla tarihi çevrelerin sosyal ilişkileri olumlu yönde etkileyen ve bireyler arasındaki birlik duygusunun pekiştirilmesine yardımcı olan bir ortamları vardır. Böyle bir çevrede bulunmak kişiyi mutlu eder.

3- Kullanım Değerleri:

Korunacak tarihsel çevre, tarihsel anıtlar ve eski yapılar, tarihsel, kültürel ve duygusal değerlerinin yanısıra, işlevsel, ekonomik, sosyal ve siyasal yönden, önemli düzeyde kullanım değerlerine de sahiptirler. Geçmişte belirli bir işlevi olan yapı, günümüzde de aynı veya benzer bir işlevle kullanılabilir ve işlevsel değeri çağdaş koşullara göre düzenlenebilir. Korunacak tüm kaynaklar gibi bu kaynakların da optimum düzeyde değerlendirilmesi büyük önem taşımaktadır.

III.2.1. Tarihi Çevre Kavramı

Her toplumun farklı dönemlerde yarattığı kent mekanları, o toplumun kültürel yapısının maddesel[1] kalıntısını oluşturur ve çeşitli aşamalar ile son zamandaki görüntüsü değişik çağların izlerini taşır. Bu izler toplumsal, ekonomik ve kültürel yapı özelliklerini simgeleştirir ve tarihi çevreyi oluşturur.

Tarihi çevre denildiğinde daha çok kentsel sitler kastedilmekle birlikte, kırsal, tarihi ve arkeolojik sitler de bu kapsam içinde değerlendirilmektedir.

Tarih, geçmişte kalmış, durağan bir kavram değildir. İnsan yaşamı, dolayısıyla onun yarattığı çevrenin organik sürekliliği ile direkt ilişki içindedir. Bu durumda tarihi çevre, kavram olarak zaman sürekliliğinin sonuçlarından biridir[2].

---

(1) Tarihsel mirasın maddi verileri toplumun kendisi hakkında bilinçlenmesinin araçlarıdır.Tarihsel mirasın bağlayıcı ya da birleştirici özellikleri , insanları yan yana getirmekte , ulusal dokunun oluşmasına katkıda bulunmaktadır (Kuban 1975).

(2) Aslında zaman , sürekliliği olan bir kavramdır. Sınırdan söz edilemez . Ancak "tarih" kavramına giren geride kalan zamanların değerlendirmesini yapabilmek için , sonradan , bazı sınırlamalar getirilmesi gerekliliği doğmuştur. Mevcut çevre içinde , " tarihi çevre " kavramı da bu sınırlamalardan biridir.

III.2.2. Tarihi Çevre Koruma Düşüncesinin Evrimi

Sanat değeri taşıyan anıtsal yapıların korunmasından kent koruma düşüncesine geçiş, yerleşme dokusunu oluşturan ögelerin biçimsel ve tarihi değerlerinin anlaşılmasından sonra olmuştur. Avrupa'da 19. yüzyıl sonunda önceleri önemli anıtlara fon oluşturan kentsel dokuların korunması ile başlayan tarihi çevre koruma uygulamaları, uluslararası düzeyde ilk defa 1931 yılında Uluslararası Müzeler Örgütü tarafından, Atina'da düzenlenen "Tarihi Anıtların Korunması İle İlgili Mimar ve Teknisyenlerin I. Uluslararası Konferansı"nda "Tarihi anıtların estetik değerlerinin arttırılması" maddesi kapsamında ele alınarak;

> "Yapılar yapılırken yerleşmelerin kişiliğine ve dış görüntülerine, özellikle evreleri özel itina isteyen tarihi anıtların etrafına saygı gösterilmesi önerilir. Hatta bazı yapı kümeleri ve bazı özellikleri olan güzel görünüşlü manzaraların oluşumu korunmalıdır."

denilmiştir[1] (Erder 1975:278-279).

Avrupa'da kentsel ve kırsal alanların korunması çabaları, 1945 yılından sonra hız kazanmıştır. Bu konudaki düşünsel zeminin oluşması ise 1960'lı yılların ortalarına rastlamaktadır. Mayıs 1964'te Venedik'te toplanan II. Uluslararası Tarihi Anıtlar Mimar ve Teknisyenleri Kongresi'nde bu konuyla ilgili olarak alınan kararlarla, olumlu yönde somut adımlar atılmıştır. Toplantı sonuçlarını içeren Venedik Tüzüğü'nün 1. maddesinde "tarihi anıt" kavramının kentsel ve kırsal yerleşmeleri kapsayacak biçimde tanımlanması, tarihi çevre koruma alanında büyük bir atılımdır. Aynı tüzüğün 6. maddesinde korunacak anıtların çevrelerinin korunması ile ilgili olumlu bir ilke daha yer almaktadır :

---

(1) Dikkat edildiğinde, buradaki kaygının daha çok önemli tarihi anıtlara fon oluşturan tarihi çevrelerin korunmasına ilişkin olduğu; tarihi yerleşmelerin kendi özellikleri nedeniyle korunmaları düşüncesinin ise henüz gelişmediği görülmektedir (Ahunbay 1996:116).

> "Anıtın korunması, ölçeği dışına taşmamak koşuluyla, çevresininde bakımını içine almalıdır. Eğer geleneksel ortam varsa, olduğu gibi bırakılmalıdır. Kütle ve renk ilişkilerini değiştirecek hiçbir yeni eklentiye, yok etmeye ya da değiştirmeye izin verilmemelidir."

Birçok ülke yasal düzenlemelerini Venedik Tüzüğü kararları doğrultusunda değiştirerek, tarihi çevre koruma konusunun yasal çerçevesini oluştururken, Türkiye'de, o dönemde koruma uygulamalarını yönlendiren bilimsel kuruluş olan Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK) tarafından benimsenmekle birlikte, tüzük ilkelerini hemen ve tam olarak uygulamaya koymak mümkün olamamıştır. Çünkü o dönemde yürürlükte olan yasa ile sadece tarih ve sanat değeri taşıyan önemli anıtlar, yalı ve konaklar saptanıp tescil edilebiliyor; yerleşme dokusunun çoğunluğunu oluşturan mütevazi yapılar ise koruma kapsamı dışında kalıyordu. Mevcut yasayla tarihi bir mahalleyi, sokağı korumak olanaksızdı[1] .

Türkiye'de tarihi çevreyi bir bütün olarak koruyabilmek için gerekli yasal çerçeve ancak 1970'lerde oluşturulabilmiştir. Üniversitelerdeki öğretim üyelerinin yayınları, GEEAYK'nun kararları, UNESCO, ICOMOS, Avrupa Konseyi gibi kuruluşların kampanyaları ile Avrupa'daki gelişmelerin Türk kamuoyuna aktarılması ve dolayısıyla tarihi çevre koruma bilincinin artmasının doğal bir sonucu olarak, 1973 yılında 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu çıkarılmıştır. Türkiye'de tarihi çevrelerin bir bütün olarak tescil edilip yasal koruma altına alınmaları ancak bu tarihten sonra gerçekleşebilmiştir[2] .

---

(1) Yasal düzenlemedeki bu önemli eksiklik nedeniyle ülkemizde kırsal ve kentsel sit niteliğindeki tarihi çevrelerin korunması çok gecikmiş, gerekli önlemler alınamadığı için ,tarihi kentlerimiz koruma amacına yönelik olmayan imar planlarıyla tahrip edilmiştir (Ahunbay 1996:119).

(2) Yeni yasanın sağladığı olanaklarla dönemin Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu olan Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK) Antalya, Antakya, Bursa, Kula, Edirne, Konya, Kütahya, Muğla, Tarsus, Urfa gibi tarihi kentlerimizin korunabilmesine olanak veren sit alanı kararlarını alabilmiştir (Ahunbay 1996:120).

Ancak böyle bir konuda sadece yasal koruma ile başarıya ulaşmak mümkün değildir.

1970'lerde tarihsel değerleri tüm ulusların ortak malı sayan, korumanın büyük ölçüde yerel yönetimlerin katkısı ve halkın desteği ile gerçekleşeceğine inanan Avrupa Konseyi "Uluslararası Mimari Miras'ı Koruma Kampanyası[(1)]" ile konuyu geniş halk kitlelerine iletmeye çalışmış, düzenlediği toplantılarla korumanın, ekonomik sosyal ve yasal sorunlarına çözümler aramıştır. Bu toplantılar sonucunda çeşitli baskılar altındaki tarihsel alanların yaşatılmasında, kent dokusunun tarihsel, arkeolojik, mimari inceleme ile birlikte ekonomik ve sosyal araştırmaların verilerini de değerlendiren planlama, koruma yaklaşımı benimsenmiş ve hedefin bütünleşmiş koruma olduğu belirtilerek, bu yaklaşımın gerçekleşmesi için gerek duyulan arçlar tanımlanmaya çalışılmıştır.

Aynı yaklaşım 1976 yılında Nairobi'de yapılan UNESCO toplantısında gündeme getirilerek tartışılmış ve toplantı sonunda alınan "Tarihi Anıtların Korunması ve Çağdaş Rolleri Konusunda Tavsiyeler" konulu kararlar üye ülkeler tarafından benimsenmiştir (Ahunbay 1996:121).

Günümüze kadar gelen bu kent, ülke ve uluslararası ölçekteki koruma çalışmalarında amaç, tarihsel çevrelerin günlük hayata katılmasıdır. Korunacak her yörede kendine özgü ortam canlandırılmakta, çeşitli karakteristik öğeler

---

(1) 1969'da Brüksel'de yapılan Avrupa Konferansı Sorumlu Bakanlar Toplantısı'nda özellikle Avrupa ülkelerinin koruma politikalarının yaklaşımları belirlenmeye çalışıldı. 960'lı yıllar boyunca hazırlanan 5 sempozyumda çeşitli ülke deneyimleri ve uzmanlarınca yapılan tartışmalar sonucu Brüksel toplantısının amacı "Geçmişimiz için gelecek" sloganı ile belirlendi ve koruma kavramını " mimari miras " deyimi ile çevresiyle uyumlu ilişkiler içinde ve kent planlama politikaları ile bütünleşmiş bir kavram olarak kabulüne karar verildi. Brüksel Konferansı sonuçları ışığında 1975 yılı Avrupa Mimari Miras Yılı olarak ilan edilmiştir.(Özcan 1988: 34-36).

incelenip değerlendirilmekte, tarihi dokunun yalnız fiziksel değil, sosyal ve geleneksel yapısı da korunmaktadır.

III.2.3. Tarihi Kent Merkezlerinin Korunmasında Karşılaşılan Sorunlar ve Yapılması Gerekenler

Tarihi kent merkezlerinde karşılaşılan sorunları üç grupta değerlendirmek mümkün;

1- Görsel olarak en kolay algılanabilen **fiziksel yıpranmadır**. Bakım-onarım çalışmaları ile giderilebilir gibi düşünülse de, işlevsel yıpranma nedeniyle gerçekleşmesi olanaksızdır.

2- **İşlevsel Yıpranma :** Fiziksel yıpranmaya oranla, ölçülebilir kriterler konamayan bu tür yıpranma, kullanıcının sosyo-kültürel yapısı ve yargısı çerçevesinde şekillenmektedir.

3- Bu grupta yer alan yıpranma; genelde çevrenin, özelde yapının, yeniden yorumlanıp, kullanıcılar tarafından yeniden yapılanması ile oluşan yıpranmadır. Bu tür yıpranmayı zaman içinde çıkan yangın ve yıkımlar da oldukça etkilemektedir.

Tüm bu yıpranmaların temelinde bölgenin alt kültür/gelir gruplarına terkedilmesi yatmaktadır. Sonuç olarak yeniden yapılanma sürecinde özgün kültürel unsurlar giderek yok olmakta, bölgeler süratle çöküntü alanına dönüşmektedir.

Diğer taraftan, işlevsel gelişmeler veya ortaya çıkan yeni gereksinimler çeşitli sorunlara neden olabilmektedir. Çünkü yaşadığımız çağda koşullar,

değer yargıları ve daha pekçok şey hızla değişmekte, toplumsal yapı yeni biçim ve düzenlemelere yönelmektedir. Zaman boyutu içinde işlevler değişirken yapılar aynı kalabilmektedir[1].

Bu nedenle koruma planlamaları ve uygulamaları, koruma- kullanma-geliştirme üçlüsünü içermelidir. Çünkü tarihi değerleri koruma ancak onları kullanarak, dolayısıyla, kültürel sürekliliği sağlayarak mümkündür. Böylece, ekonomik, tarihsel, kültürel anlamda işlevlendirerek koruma yoluyla, geçmişten günümüze kadar ulaşan yapıların, bir anlamda, israfı da önlenmiş olacaktır.

Burada sözü edilen **Ekonomik işlev**, önce genelde, günümüz turizm - ticaret yapısının ve karşılıklı etkileşimlerinin korunacak yöredeki özellikleri, ihtiyaçları araştırılarak, sonra özelde, korunacak yapının kendisi ve tarih içindeki konumu incelenerek tespit edilebilir.

Tarihsel işlev deyimi, söz konusu tarihi kentsel dokunun tarihsel gelişimini aktarma ve eski sosyo-ekonomik yapıyı simgeleyen ipuçlarını barındırma olgusunu içermektedir.

Kültürel işlev ise geçmişten günümüze kadar gelen ve toplumsal kültürümüzü oluşturan, korunacak yapının, kültürel anlamda, tarih içindeki yeri, yaşam biçimi ve geleneklerin yapı üzerindeki biçimsel etkileri gibi, tüm ögeleri kapsamaktadır.

Tüm bunların yanısıra bölge sakinlerinin ve yöreye özgü zenaatların yaşatılması da kültürel işlevlendirmede göz önüne alınmalı, korumanın

---

(1) Örneğin çağın teknolojisi, bankacılık alanındaki olağanüstü gelişmeler ve yeni alanlar bir banka binasının işlevsel eskimesi sonucunu doğurabilmektedir. Diğer taraftan saray, kervansaray, medrese vb. yapılar da benzeri nedenlerle işlevini tamamen yitiren yapılardır.

hedeflerinden biri olmalıdır. Zira özgün karakterini koruyabilen tarihi yerleşmeler halk sanatının yerinde görülerek incelenmesi, tanınması yönünden oldukça öğreticidirler ve bakırcılık, gümüş işlemeciliği, saraçlık, dokumacılıkgibi sanatların tarihi kentlerimizde, geleneksel ortam içinde yaşatılması, endüstri çağı insanı için oldukça ilgi çekicidir.

Özetle, "Yeniden işlevlendirme" olarak tanımlayabileceğimiz bu korumada amaç; sözkonusu yapıya işlevsel bir içerik kazandırarak, topluma faydalı bir hale getirmek ve toplumun ondan yararlanmasını sağlamaktır.

IV. BÖLÜM

PİLAVOĞLU HANI

IV.1. Pilavoğlu Hanı'nın Konumu ve Tarihçesi

Ankara, Hanlar Bölgesi I. Yörede, Atpazarı mevkiinde bulunan Pilavoğlu Hanı, Çengel Han, Çukur Han, Kalenin 2. sur duvarları ve şu an mevcut olmayan Kırmızıoğlu Han'ı arasındaki yapıyla Atpazarı Meydanını tanımlar (Çizim 21; Resim 1). Osmanlı Döneminde topografik duruma uygun olarak yapılan bir diğer tanımlamaya göre de "Yukarı Yüz"de yer almaktadır.

Han, batıda, Hanlar Bölgesi'ni turizm ve ticaret yönünden besleyen ve Ankara Kalesi'ne bağlayan Koyunpazarı Sokak; doğuda, Hanlar Sokak; kuzeyde ise Can Sokağı Kale önüne bağlayan Atpazar Sokak ile çevrelenmiştir.

Koyunpazarı Sokak, yaya ağırlıklı ve ticari nitelikli temel aks olmakla beraber, Sefa Sokak ve Atpazarı Sokak, yoğun depolama ve toptan ticaret alanlarını oluşturmaktadır.

Topografik açıdan değerlendirildiğinde, Han'ın bulunduğu ada, güneyden kuzeye; doğudan batıya doğru giderek artan bir eğime sahiptir.

Yapılış tarihi kesin olarak bilinmeyen Han'ın, 16. veya 17. yüzyılda yapıldığı tahmin edilmektedir (Öney 1971, Akcan 1987). Osmanlı imparatorluğu'nun yükseliş dönemi olan 15. ve 16. yüzyıllardaki hızlı nüfus

artışı ve aynı dönemde kentin üretim yapısının gelişmesi[1] nedeniyle 16. yüzyıl ve bunu takiben 17. yüzyıl içinde, özellikle Hanlar Bölgesi I. bölgede pek çok hanın yapılmış olması bu tahmini desteklemektedir.

Çeşitli kaynaklarda "Ankara'nın önemsiz hanlarındandır", diye sözedilen "Han"ın kimin tarafından yaptırıldığı da bilinmemektedir (Öney 1971:140, Akcan 1987). 2 Ekim 1827 tarihi "Ankara Şeriye Sicil Kaydı"nda da adı geçmemektedir[2] . 1996'da yapılan araştırmaya göre Vakıflar Genel Müdürlüğünde kaydı bulunmayan yapı, 14.10.1972 tarih ve 6691 sayılı kararla; 12.4.1980 tarih ve 2167 sayılı kararla Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu; 10.7.1986 tarih ve 2458 kararla da Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu tarafından tescil edilmiştir.

Tarih boyunca eklemeler ve yenilemelerle mimari hüviyetini kaybetmiş olan han, bugün Koçer ailesinin mülkiyetindedir ve Hüseyin Koçer tarafından yönetilmektedir.

IV.2. Pilavoğlu Hanı'nın Tanımı

Selçuklu Hanlarından farklı olarak, Osmanlı döneminde, özellikle şehir hanları mimarisinde, düzgün dikdörtgen formlarını kaybeden hanlar, daha ziyade arsa ve yola göre biçimlenmişlerdir. Bu özellik bir Osmanlı Dönemi hanı olarak Pilavoğlu Hanı'nda da görülmektedir.

---

(1) Ankara'daki sof üretiminin, kentin önemli bir ihraç malı haline gelmesi, bunun yanısıra aynı dönemde işlenmiş mal üretimine ve ticaretine ilişkin eylem türlerinin çeşitlilik kazanması v.b.

(2) 1827 tarihli bu belgede, o dönemde ödedikleri vergi miktarına göre hanların bir listesi çıkarılmıştır. Sayfa 40'daki **Tablo 2**'ye göre kentte bulunan toplam han sayısı, 20 olarak belirtilmiştir.

Üzerinde bulunduğu ada, güneyden kuzeye yaklaşık 5.20 m, doğudan batıya yaklaşık 0.30 m, giderek artan bir eğime sahip olduğu için, Han ve eklentileri kuzeyde, Atpazarı yönünde tek katlı, güneyde Sefa Sokak yönünde 3 katlı olarak konumlanmıştır[1] (Resim 7,15). Yapının, biri Koyunpazarı, diğeri Hanlar Sokak üzerinden olmak üzere 2 girişi bulunmaktadır Resim 16, 43). Ancak bugün Koyunpazarı Sokak üzerinde bulunan ana giriş kullanılmamaktadır.

Temel duvarları geniş taş örgülüdür. Bazı cephelerde yapının duvarları birinci kat seviyesine kadar taş olarak devam ederken diğerleri ahşap karkas arası kerpiç veya tuğla ile örülüdür. Geniş taş ve kerpiç kısımlar yer yer ahşap kuşak ve hatıllarla kuvvetlendirilmiştir.

Osmanlı Dönemi han mimarisinin genel karakterine uygun olarak, kareye yakın, revaklı avlu şemasına sahip olan han; içeride avluya açılan odalardan, dışarıda ise dışa açılan dükkanlardan oluşmaktadır. Gerek Hüseyin Koçer, gerekse bugünkü kullanıcıların ifadelerine göre, 16. - 17. yüzyıldan günümüze kadar Han'ın alt katı ticaret ve depolama, üst katı ise otel olarak işlevini devam ettirmektedir. Han bünyesinde süregelen ticaret ham deri ticaretidir. Han'ın bitişiğinde yer alan ve dışa açılan dükkanlarda ise gıda, hediyelik eşya v.b. alınıp, satılmaktadır. Ayrıca biri Koyunpazarı Sokak, diğeri Hanlar Sokak üzerinde bulunan iki ayrı bölüm ise pideci ve kahvehane olarak işlevini sürdürmektedir.

Yaklaşık 1800 m²' lik bir oturuma sahip olan Pilavoğlu Hanı ve çevresindeki dükkanların daha net bir şekilde tanımlanabilmesi için, tüm mekanlar mevcut numaralı mekanlarla bağlantılı olarak yeniden

---

(1) Sefa Sokak üzerindeki (şu anda girişleri bu sokaktan olan ve herbiri bağımsız dükkanlar halindeki) alt kat, depo vazifesi görmekteydi.

numaralandırılmıştır (Çizim 25,26). Ayrıca, kot farkı nedeniyle oluşan ara katların, avlu katı ± 0.00 m. baz alınarak, kotlarla ifade edilmesi tercih edilmiştir.

IV.2.1. Avlu Kotu (± 0.00 m)

Bugün Han'a doğudan, Hanlar Sokak üzerinden girilmekte ve avluya dehliz gibi bir koridorla ulaşılmaktadır (Resim 16-17). Bu koridorun sağında ve solunda alüminyum doğramalı bürolar oluşturulmuştur[1] . Koridorun sol duvarı, Büro 1'in bulunduğu bölümde fayansla kaplıdır (Resim 18). Diğer kısımlar, kimi yerde plastik, kimi yerde yağlı boya ile boyalıdır. Han girişini avluya birleştiren, zemini beton olan bu koridorun tavanı, kademeli olarak sunta ile kapatılmıştır.

Girişin solunda kalan ve Hüseyin Koçer'in kullandığı Büro1, revağın kapatılması ile elde edilmiştir. İçiçe iki odadan oluşan bu mekanın koridora açılan alüminyum, Hanlar Sokağa açılan ahşap doğramalı pencereleri bulunmaktadır. Mekanın beton zemini plastik yer döşemesi ile kaplanmıştır. Duvarları boyalı, tavanı sunta ile kaplıdır.

Girişin sağında kalan ve bugün kullanılmayan Büro2 (Resim 19) ise, girişi dışardan olan ahırın, koridor tarafından duvarının yıkılıp, yeni bir mekan haline getirilmesi ile elde edilmiştir. Bu mekanın da zemini beton, duvarları boyalı, tavanı sunta ile kaplıdır.

Hanın bu koridora ve avluya açılan tüm odaları bugün ham deri alım-satımının yapıldığı ve depolandığı hacimler durumundadır. Bunlardan koridora

---

(1) Girişteki koridorun solundaki büro mekanı Büro 1 , sağındaki büro mekanı ise Büro 2 olarak adlandırılmıştır.

açılan ve girişe göre koridorun solunda kalan 9 ile 10 nolu mekanlar güney revağının kapatılmasıyla elde edilmiştir[1]. 10 nolu mekanın koridora açılan bir penceresi bulunmaktadır. Zemini beton, duvarları badanalı, tavanı ise ahşap kirişlemelidir. Bu mekandan taş bir merdivenle + 0.68 m. kotundaki birbiri içine açılan 10A ve 10B nolu odalara ulaşılmaktadır (Çizim 25). Eşya deposu olarak kullanılan bu odaların Sefa Sokağa açılan birer pencereleri bulunmaktadır. 10A nolu odanın eskiden güney revağına, bugün 10 nolu mekana açılan penceresi örülmüştür. Bugün oda içinden kullanılan bir niş durumundadır. 10A ve 10B nolu heriki odanın da zemini beton, tavan ve duvarları badanalıdır.

9 nolu depo mekanı ile buradan ulaşılan + 0.68 m. kotundaki 9A nolu odaya ham deri depolandığı için girilememiştir. Ancak, 9 nolu mekanın zemininin beton, tavanının ahşap kirişlemeli, kuzey, güney ve doğu duvarlarının badanalı olduğu tespit edilmiştir. Avluya bakan batı duvarı ahşap lambiri malzemesi ile oluşturulan mekanın, koridora açılan iki adet penceresi bulunmaktadır. 9A nolu oda ise Sefa Sokağa açılan bir pencereye sahiptir.

Avlu, eklenti birimlerle özgünlüğünü yitirmiştir (Çizim 41). Han sakinleri, avluda daha önce bir havuz ve iç bahçe bulunduğunu ifade etmişlerdir. Avlunun herbir cephesinde farklı malzemeler kullanılmıştır. Güney cephesi ahşap lambri, doğu, batı ve kuzey cepheleri ise ahşap karkas sistemle oluşturulmuş olup, sıvalıdır. Bununla birlikte güney cephesinde kullanılan lambri, kısmi olarak, doğu ve batı cephelerine de taşınmıştır. Avluda yer alan kapı, pencere, merdiven vb. mimari elemanların herbiri farklı boyutlardadır (Resim 20,25,26).

---

(1) 9 ve 10 nolu mekanlarda gözlenen ahşap taşıyıcı dikmeler ve avlu cephesinde ahşap lambri malzemesi ile oluşturulan bölme, bu hacimlerin revağın kapatılmasıyla oluşturulduğu savını desteklemektedir.

Avlunun batı cephesinde, doğudaki giriş ile hemen hemen aynı eksende yer alan diğer bir koridor ise, yapının Koyunpazarı Sokak üzerindeki asıl girişine doğru uzanmaktadır. Bu koridor bugün, Koyunpazarı Sokak girişe yakın bölümünden, ahşap bir bölmeyle kapatılmıştır (Çizim 25). Sözkonusu koridorun han içinden kullanılan bölümüne açılan dört oda bulunmaktadır. Bunlardan 17 ve 19 nolu odalar koridorun kuzeyinde, 3 ve 5 nolu odalar ise koridorun güneyinde yeralmaktadır. 17 nolu oda ile tam karşısında, bulunan 5 nolu oda, avlunun içine doğru, sonradan eklenmiştir. Bu yapılanma 17 nolu odanın kuzeyinde 2. bir girinti oluşturmuştur (Resim 20,23).

3 ve 19 nolu odaların zeminleri taş, tavanları ahşap kirişlemeli, duvarları ise badanalıdır. Her iki odanın da sözkonusu koridora açılan birer penceresi bulunmaktadır. Ancak 19 nolu odanın koridor üzerindeki girişi bugün kullanılmamaktadır. Bu mekana giriş, 17 nolu odanın kuzeyinde oluşan girintiden sağlanmaktadır. 5 ve 17 nolu odaların zeminleri ise beton, tavan ve duvarları badanalıdır. 5 nolu odanın koridora açılan 3, avluya açılan 1 adet, demir parmaklıklı penceresi bulunmaktadır. 17 nolu odanın ise iki penceresi olup, herikisi de avluya açılmaktadır.

19, 21, 21A, 21C, 23A, 25A, 27A, 27B ve 27C nolu odalar hanın özgün planında avlunun batı ve kuzey revağına açılan mekanlar konumundayken bugün, bunlardan 21C, 23A, 25A, 27A, 27B ve 27C nolu odaların önünde, hanın kuzey revağının kapatılmasıyla elde dilen yeni mekanlar oluşturulmuştur[1]. Bunlar bugün 21B, 23, 25 ve 27 numaralı mekanlar olarak tanımlanmaktadırlar. 27 nolu oda hariç herbirinin avluya bakan birer penceresi ve kapısı bulunmaktadır. 27 nolu oda diğerlerinden farklı olarak, 2 adet pencereye sahiptir. Bu odalardan herbirinin kapı ve pencereleri Resim 20'de görüldüğü gibi birbirlerinden farklı boyutlarda olup, zeminleri beton, duvarları

(1) Bunlardan 19, 21, 21A nolu mekanlara girilememiştir.

sıvalı, tavanları ise ahşap kirişlemelidir. Bu mekanlarda ayrıca, bugünkü kullanıcılar tarafından, ahşap konstrüksiyonlu, cam ve suntadan yapılmış ek hacimler oluşturulmuştur. Bu hacimler deri alım-satımının yapıldığı ofis mekanları olarak kullanılmaktadır.

Sözkonusu mekanlardan 21B nolu odaya açılan 21C ile 27 nolu odaya açılan 27B ve 27C nolu mekanların birer pencere ve kapıları bulunmaktadır. Yine 27 nolu odaya açılan 27A nolu mekan ile 23 nolu odaya açılan 23A nolu mekanın pencereleri iptal edilmiş olup, bugün yalnızca birer kapıya sahiptir. Son derece havasız ve rutubetli olan bu hacimlerin duvarları ve zeminleri taş, tavanları ahşap kirişlemelidir (Resim 24).

Sonradan yapılan eklentiler sebebiyle üst kat revakları da kaybolmuştur. Avluya, ahşap perde ile kısmi olarak kapatılan, ahşap dikmeli kuzey revağına çıkan bir merdiven eklenmiştir. Bu ekin tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 25 yıl önce yapıldığı sanılmaktadır. Bu ahşap merdiven de bugünkü haliyle oldukça harap bir görünüm sergilemektedir (Resim 21-23).

Avlunun doğu cephesine, girişi Hanlar Sokak üzerinden olan eski ahır mekanının batı duvarına sonradan inşaa edilmiş olan 29 nolu mekana girilememiştir (Çizim 25). Ham deri ticaretinin yapıldığı bu mekan, avludan iki taş basamakla ulaşılan çift kanatlı bir kapıya ve biri bu kapının solunda, diğer ikisi ise sağında olmak üzere, yaklaşık 1'e 2 oranında, demir parmaklıklı ve ahşap kepenkli 3 adet pencereye sahiptir (Resim 20).

Avlunun güney revağının kapatılmasıyla elde edilen ve avludan 2 basamaklı taş bir merdivenle ulaşılan 8 nolu mekan, bugün ham deri ticaretinin yapıldığı ofis mekanı olarak kullanılmaktadır. Duvarları ve tavanı badanalı, zemini ahşap olan bu birimin, biri avluya açılan kapısının solunda, diğeri

sağında ve birdiğeri üzerinde olmak üzere farklı boyutlarda 3 adet penceresi bulunmaktadır (Resim 25).

Avlunun güneybatı köşesinde, +4.00 m. kotuna çıkan ikinci bir merdiven daha bulunmaktadır. Bu dökme mozaik ile kaplanmış merdiven de sonradan eklenmiştir (Resim 27-28). Merdivenin özgün yeri tam olarak tespit edilememekle birlikte, mevcut merdivenin altında aşağıya depolara (bugün Sefa Sokak'tan ulaşılan dükkanlara) inen bir merdiven izine rastlanmıştır.

Sözkonusu merdivenin +1.50 m kotundaki sahanlığında 6 ve 7 nolu mekanlar bulunmaktadır (Çizim 25,36) (Resim 27,29). Şu an kullanım dışı olan bu mekanlardan 7 nolusu, güney revağının ahşap bölme ile kapatılması sonucu oluşmuştur. Bu mekandan, hana ait özgün odaya geçilmektedir. Oda, ahşap bölme ile kapatılıp yeni bir mekan elde edilmeden önceki haliyle, han sahibi tarafından gömme balkon olarak nitelendirilen, muhtemel revağa açılan kapı ve bir pencereye sahip. Sonradan kapatılan pencere, bugün niş durumundadır.

Sefa Sokağa açılan ikinci bir penceresi (72x100cm) daha bulunan odanın zemini taş kaplı, duvarları sıvalıdır. Uzun bir süredir kullanılmadığı için harap bir görünümdedir.

IV.2.2. Otel Katı (+ 4.00 m. Kotu)

Bu kotta da büyük ölçüde değişmişlik söz konusudur. Güney revağı koridora dönüştürülmüş, bir kapıyla hanın diğer birimlerinden ayrılmıştır (Resim 30). Bu koridor, hanın doğu bölümünde yer alan, büyük, kolonlu, salon gibi bir mekanla birleşmektedir. Otel olarak işlevlendirilen bu bölümde

koridora açılan 7 oda, büyük mekana açılan 7 oda, 1 ofis, 1 servis odası ve bir ıslak hacim mekanı yer almaktadır (Çizim 26).

3 - 5 yataklı olan odaların zemini dökme mozaik üzerine muşamba kaplıdır. Duvarları renkli kireç badana olan mekanların tavanı yağlıboyalı kontraplak ile kaplıdır. Güneye, Sefa Sokağa, bakan odaların herbirinde 2'şer pencere (91x125 cm) bulunmaktadır. Odalar bakımsız ve sağlıksız bir durumdadır. Koridora açılan oda kapıları (88-95 x 186-190) zaman içinde değiştirilmiştir. Koridorun, büyük salonla birleştiği yerde bir ofis mekanı bulunmaktadır. Sonradan eklenmiş olan bu oda, zeminden 90 cm'ye kadar fayansla kaplı, üst bölümleri ahşap konstrüksiyon ve renkli buzlu camdan oluşan bir bölmeyle elde edilmiştir (Resim 30). Sözkonusu odanın, hanın avlusuna bakan bir penceresi bulunmaktadır.

Karşılıklı olarak, büyük kolonlu salona açılan odalardan 8, 9, 11, 12 ve 14 no'lu olanları yaklaşık aynı boyutlardadır. Bu odalar, koridora açılan diğer odalarla aynı mekansal ve fiziksel özelliklere sahipler[1] . Yine büyük kolonlu salona açılan, ama doğuda, Hanlar Sokağına bakan odalar özgünlüklerini korumuşlardır. Bu cephede kalın duvarlar, 1. kata kadar çıkmıştır ve pencere (62x100 cm) üstlerinde nişler bulunmaktadır. Yalnız 10 ve 13 nolu odalar diğerlerine göre daha büyüktür. Her iki odada da birer taşıyıcı kolon ve 2'şer pencere bulunmaktadır.

Odaların açıldığı büyük salonun döşemesi dökme mozaik olup, mevcut kolonların hizasında 10 cm kadar yükseltilmiştir. Servis mekanı olarak kullanılan oda ise, koridorla büyük kolonlu salonu birbirinden ayırmaktadır.

---

(1) Ancak, ±0.00 kotundaki mekanların sonradan eklendiği düşüncesi, avluya bakan bu odaların da ek olduğu düşüncesini kuvvetlendirmektedir. Ayrıca, Osmanlı Dönemi Hanları plan şeması, farklı boyutlardaki pencere vb. elemanlar da bu düşünceyi desteklemektedir (Güran 1978).

Koridorun bitiminde yer alan tuvaletlerin dışarıya, Hanlar Sokağa açılan bir tepe penceresi vardır. Son derece sağlıksız olan bu ıslak hacim mekanının lavaboları mekan dışında, ıslak hacim mekanının batı duvarı üzerine sıralanmıştır (Çizim 26).

Büyük kolonlu salonun kuzeyinde yer alan bir başka kapıdan, bugün kullanım dışı olan çatı arasına çıkan ahşap merdivenin bulunduğu mekana ulaşılmaktadır.

Avlunun batısında yer alan, + 4.00 m. kotundaki merdiven sahanlığına açılan 7 ve 8 nolu odalar da sonradan eklenmiştir[1] . Bu iki odadan 7 nolusu merdiven sahanlığından, ahşap konstrüksiyon ve renkli buzlu camdan oluşan bir bölmeyle ayrılmıştır. Hanın avlusuna bakan, 2'si açılan, 5 bölmeli bir penceresi bulunmaktadır. 8 nolu oda ise merdivenlere bakan iki adet, demir parmaklıklı pencereye sahiptir.

Hanın batısında kalan diğer odalar sonradan, sahanlık ve sahanlığa açılan 7, 8 nolu iki odadan, ahşap, kapılı bir bölme ile ayrılmıştır.

Bu bölmenin arkasında, 2 ayrı koridor üzerinde, hanın özgün odaları yer almaktadır. Bu koridorlardan biri, ±0.00 m. Avlu Kotu'unda yer alan, hanın batısına uzanan koridorun üzerinde bulunmaktadır ve bu koridora 6 oda açılmaktadır. Bunlardan 9 no'lu odanın, Sefa sokağa bakan 2 penceresi vardır. Girilemediği için mekansal ve fiziksel özellikleri hakkında bilgi edinilememiştir[2].

---

(1) Bu , sözkonusu birimlerde kullanılan malzeme ve Osmanlı Dönemi Han mimarisi plan şemasına uygun olmayan yerleşimleri nedeniyle kolayca ayırtedilebilmektedir (Çizim 26). Her iki odaya da, izin alınamadığı için girilmemiştir.

(2) Sözkonusu odanın cephedeki izinden, sonradan eklendiği anlaşılmaktadır (Resim 36).

10, 11, 12 no'lu odalar hanın en kötü durumda olan odalarıdır. Plan ve cephe tespit çalışmalarından elde edilen verilere göre, daha önce Sefa Sokağa açılan pencerelere sahip olan bu odalar, sonradan eklenen, Koyunpazarı sokak 60 no'lu yapı nedeniyle doğal havalandırma ve aydınlatma elemanları konumundaki pencerelerini kaybetmişlerdir. Bunun doğal bir sonucu olarak da, diğer odaların sahip olduğu mekansal ve fiziksel yıpranmaya ek olarak, havalandırma ve doğal aydınlatma sorunlarına da sahip, sağlıksız mekanlar durumuna gelmişlerdir.

13, 14, 15 nolu odalar, Hanın Koyunpazarı Sokak üzerindeki asıl girişinin üzerinde konumlanan cumbalı bölümü teşkil etmektedir (Resim 12). Bunlardan 13 no'lu oda, Koyunpazarı Sokak ile Sefa Sokağa cephe verirken, yine Koyunpazarı Sokak 60 no'lu yapı nedeniyle, Sefa Sokak üzerindeki cephesi kapanmıştır. Odanın bu sokağa açılan penceresi bugün niş olarak kullanılmaktadır.

14 no'lu oda, diğerlerinden farklı olarak, + 4.75 m. kotundadır (Resim 31). Bu mekan depo olarak kullanılmaktadır ve Koyunpazarı Sokağa bakan 3 penceresi bulunmaktadır. Zemini beton, duvarları ve tavanı badanalıdır. Han'ın eski, giriş kapısının üzerinde yaklaşık 2.00 m çıkma yapan oda, cumba olarak sokağa doğru uzanmaktadır.

15. no'lu oda ile kuzeye doğru uzanan ikinci koridor üzerindeki 16, 17, 18 ve 19 nolu odalara girilememiştir (Resim 32). Ancak cephe ve plan üzerinde yapılan çalışmalarla 15 no'lu odanın, Koyupnazarı Sokağı'na bakan 2 penceresi olduğu tespit edilmiştir.

Yukarıda sözü edilen, +4.00 m. Kotu'ndaki merdiven sahanlığına eklenen bölmenin arkasında yer alan ve hanın kuzeyine doğru uzanan bu ikinci

koridor üzerinde 6 oda bulunmaktadır. Bu odalardan Koyunpazarı Sokak cephesinde bulunanların, diğer koridor üzerindeki 10, 11, 12 ve 13 nolu odalarda olduğu gibi, dışa (Koyunpazarı Sokağa) açılan pencereleri kapatılmıştır[1] (Çizim 26). Bu odaların ayrıca koridora açılan birer pencereleri daha bulunmaktadır. Aynı koridor üzerinde bulunan ve avlunun batı cephesinde yer alan 6 nolu oda ise, avluya açılan 2 pencereye sahiptir.

IV.2.3. Kuzey Revağı (+3.00 m. Kotu)

+4.00 Kotu, kuzey-batıda 3 basamaklı beton bir merdivenle +3.00 kotuna bağlanmaktadır. Bu iki kot birbirinden ahşap bir bölmeyle ayrılmıştır (Resim 35). Bu kotta bulunan odaların tümü ahşap kolonlu olup, kuzey revağına açılan birer kapı ve pencereleri vardır. Bu odaların zeminleri beton, duvarları badanalı, tavanları ise oldukça basık ve ahşap kirişlemelidir. Odalar Çizim 36'da da görüldüğü gibi, kot farkından dolayı, Atpazarı Sokak üzerindeki dükkanların hemen altında konumlanmaktadırlar. Bu nedenle tavan yükseklikleri (h=2.10 m), revağın çok yüksek olmasına rağmen (h=4.90 m) oldukça düşüktür (Resim 33-35). Revak ahşap bir perdeyle avludan ayrılmıştır. Zemini betondur ve sonradan eklenen ahşap bir merdivenle avlu kotuna bağlanmaktadır (Resim 21-23).

IV.2.4. Çatı

Hanın genelinde ahşap oturtma çatı kullanılmıştır. Eski çatı kaplaması alaturka kiremittir. Yenilenen yerler ise marsilya tipi kiremitle kaplanmıştır (Resim 5). Çatı örtüsü bazı yerlerde iç mekandan da görülebilmektedir. Bazı

---

(1) Yapılan plan ve cephe çalışmaları sonucu, hanın batı cephesinde (Koyunpazarı Sokak üzerinde) yer alan dükkanların depo vb. ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla çatılarını yükseltmeleri sonucu, hanın aynı sokağa bakan pencerelerinin işlevlerini yitirdiği tespit edilmiştir.

mekanlarda ise tavan yonga levha ile kaplanmış olduğu için algılanamamaktadır (Resim 31,32).

IV.3 Pilavoğlu Hanı'na Bitişik Dükkanlar

IV.3.1. Hanlar Sokak Üzerindeki Dükkanlar

Girişi Hanlar Sokak üzerinden olan 3 ayrı mekan, bugün 3 farklı işleve sahiptir. Bunlardan ilki hanın girişinin solunda yer alan ve 3 basamaklı beton bir merdivenle ulaşılan ve çevre sakinlerinin söylediklerine göre 1954 yılında yapılan kahvehanedir (Resim 6,7). Bu merdiven ve sözkonusu mekanın kapısı önünde oluşan ahşap korkuluklu sahanlık son derece sağlıksız bir durumdadır. Hanlar Sokağın sahip olduğu doğal eğim nedeniyle sözkonusu sahanlığın altında küçük bir depo mekanı oluşmuştur.

Bugün kahvehane olarak kullanılan mekan, Sefa Sokak ile Hanlar Sokağın kesiştiği köşede konumlanmakta olup, biri Sefa Sokağa, diğer ikisi Hanlar Sokağa bakan 3 adet penceresi bulunmaktadır. Hanın bünyesinde olmasına rağmen, mekana ait iki kanatlı pencereler, heriki cephede de hanın pencerelerine göre farklı boyut (130-158 x 140 cm) ve özelliktedir (Resim 7). Mekanın duvar kalınlığı da yine bu cephelerde diğer duvarlara oranla daha düşüktür. Sözkonusu cephelerde duvar kalınlığı yaklaşık 20 cm'dir (Çizim 25). Mekanın kapıdan girişte küçük bir holü ve kapının tam karşısında konumlanan sağlıksız bir tuvaleti bulunmaktadır. Zemini beton, tavan ve duvarları badanalıdır.

Yine hanın giriş kapısına göre solda kalan ve Hanlar Sokak no:1 olarak tanımlanan ikinci mekan, bugün hırdavat dükkanı olarak işlevini sürdürmektedir. Mekanın güvenliği kapı ve penceresine eklenen kepenk

sistemiyle sağlanmaktadır. Mekan içinde ahşap bir dikme ve ahşap konstrüksiyonlu bir ofis hacmi bulunmaktadır. Zemini ve duvarları taş, tavanı badanalıdır

Hanlar Sokak üzerindeki üçüncü mekan, eskiden Han'ın ahırı olarak kullanılan mekandır. Ham deri ticaretinin yapıldığı bu mekana girilememiştir. Ancak Gazi Üniversitesi Mimarlık Bölümü'nün yapmış olduğu çalışmalardan elde edilen bilgilere göre hacim içerisinde üç ayrı birimin daha olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, ahşap dikmeler bulunan mekana ahşap konstrüksiyonlu bir ofis birimi eklenmiştir. Zemini ve duvarları taş olan mekanın Hanlar Sokağa açılan 4 adet penceresi bulunmaktadır (Çizim 38,25).

IV.3.2. Sefa Sokak Üzerindeki Dükkanlar

Sefa Sokak No: 1 - 3 - 5 - 9 - 11

Sefa Sokak üzerinde bulunan dükkanlar, eskiden han içinden kullanılan depolardı[1]. Daha sonra bu depoların Sefa Sokak üzerindeki duvarları açılarak, Han'dan bağımsız dükkanlar haline getirilmişlerdir.

Bugün deri ticaretinin yapıldığı bu dükkanların iç duvarları ve zemini taş, tavanı ahşap kirişlemelidir. Bu dükkanların Sefa Sokağa bakan duvarları ise kalın ahşap dikmelerle desteklenmiştir. Söz konusu mekanların tümüne ahşap konstrüksiyonlu ofis birimleri eklenmiştir (Resim 37). Bunlardan 5 ve 7 nolu dükkanlar, sonradan açılmış bir kapıyla birbirine bağlanmıştır. Pencereleri olmayan ve direkt dışa açılan dükkanların güvenliği, oluklu sactan yapılmış kepenk sistemiyle sağlanmaktadır (Resim 8-10). Diğerlerinden farklı

(1) Bu depolara avludan bir merdivenle ulaşılıyordu. 3 no'lu dükkandaki sonradan eklenen ofis yapısının arkasındaki izle, Hanın avlusunun güneybatısında yeralan merdivenin hemen altında bulunan ve alt kata inen merdiven de bunu desteklemektedir (Resim 38).

olarak 11 nolu dükkan, aynı zamanda Hanlar Sokağa bakan, ancak bugün tahta bir perdeyle kapatılmış olan, geniş bir pencereye sahiptir (Çizim 32,38) (Resim 7).

IV.3.3. Koyunpazarı Sokak Üzerindeki Dükkanlar

Koyunpazarı Sokak No: 60

Han'ın Güney Batı ucunda bulunan ve dönem eki olan bu yapı, yapıldığı dönemin izlerini taşıyan özellikli bir yapıdır (Resim 39-41). Hanın, Koyunpazarı Sokağı yaklaşımında dikkat çekici en önemli birimi olan yapı üzerinde 4 ayrı döneme ait ekler bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla;

1- Taş duvar üzerine sıvalı, ahşap çatılı yığma bir birimin eklenmesi,
2- Eklenen yığma birimin önünde, Koyunpazarı Sokak yönünde, yarı açık bir teras mekanının oluşturulması,
3- Bir sonraki dönemde, sözkonusu birimin çatısının değişitirilmesi,
4- Sundurma ilave edilmesidir.

Sözkonusu mekanın zemini dökme mozaik, duvarları ve tavanı sıvalıdır. Bugün depo olarak kullanılan mekana sonradan eklenen üst kat, ofis olarak düzenlenmiştir. Zemin katta ikisi Koyunpazarı Sokağa, üçü Sefa Sokağa açılan 5 adet yuvarlak kemerli penceresi ve yine biri Koyunpazarı Sokağa, diğeri ise Sefa Sokağa açılan 2 adet yuvarlak kemerli kapısı bulunmaktadır. Beden duvarı taş olan yapının birinci kat hizasında bulunan silme, Koyunpazarı ve Sefa Sokak yönünde devam etmektedir (Resim 39-40). Silmenin üstündeki duvar, sıvalıdır. Koyunpazarı Sokak üzerindeki kapı ve pencerelerin kilit taşları bezemelidir (Resim 41). Sefa Sokak üzerindeki kapısı sonradan

kapatılmıştır. Yapı, birinci katta terasa açılan iki kapı ve Sefa Sokağa bakan üç pencereye sahiptir.

Koyunpazarı Sokağı No: 62

Basık kemerli bir girişe sahip olan bu dükkan da sonradan eklenmiştir. Tek katlı, taş duvarlı olan dükkanın kemerli girişinin üstünde küçük, oval bir penceresi ve kat hizasında silmesi bulunmaktadır. Sundurma bir çatıya sahip olan dükkanın girişine, kepenk eklenmiştir. Bugün, Koyunpazarı Sokak 64 no'lu dükkanın çuval deposu olarak kullanılmaktadır. Zemini taş olan mekanın duvarları sıvalı, tavanı yonga levha kaplıdır. Mekanın yüksekliği alçak tutularak çatı arasında ek bir depolama imkanı yaratılmıştır. Daha önce sözedilen küçük, oval bir açıklığın dışında, penceresi bulunmamaktadır (Resim 42).

Koyunpazarı Sokak No: 64

Han'ın ana girişini oluşturan kemerli kapı, bugün çuval ticaretinin yapıldığı mekana açılmaktadır (Resim 43). 64 nolu mekan 3 bölümden oluşmaktadır. Aslında Han'a ait olan bu mekanlar ahşap bir bölmeyle Han'dan ayrılarak, dışarıdan kullanılan, Han'dan tamamen bağımsız mekanlar haline dönüştürülmüştür (Çizim 41).

Hanın kemerli girişi, önüne eklenen Koyunpazarı Sokak 66 nolu yapı ve ikinci bir dönemde eklenen ahşap depo ile özgünlüğünü yitirmiştir. Kemerin ayakları bu yapılardan ötürü net bir şekilde algılanamamaktadır (Resim 42,43). Ahşap kanatlı han kapısını biri basık, diğeri sivri iki kemer taçlandırmaktadır. Sivri kemerin bitiminde, ±0.00 m. avlu kotuna göre, +4.75 m. kotunda bulunan

cumba yeralmaktadır. Girişin üzeri, sundurma çatı ile kapatılmıştır. Giriş bu haliyle harap bir görünümdedir.

Ahşap kapının açıldığı mekanın, zemini ve duvarları taş, tavanı ahşap kirişlemelidir. Sonradan, suntadan yapılmış bir ofis birimi eklenen mekan ve bu mekana açılan 64/1 ile 64/2 nolu odaların, günümüzde, dışa açılan pencereleri bulunmamaktadır.

Son derece rutubetli bir ortama sahip olan bu mekanlardan 64/1 nolu oda, hanın özgün planında, biri hanın içine, diğeri dışarı açılan 2 pencereye sahiptir (Resim 44). Kapıdan girişte tam karşı duvarda yer alan ve dışarı açılan tepe penceresi, Koyunpazarı Sokak 60 no'lu yapının eklenmesi ile işlevini yitirmiştir (Resim 46). Han'a açılan diğer pencere ise, kapatılmıştır. Bugün, bu pencere niş konumundadır (Resim 45). Han'ın içinden kullanılan 3 nolu oda ile 64/1 nolu oda arasındaki duvar yıkılarak 64/1 nolu oda genişletilmiştir. Bölünme ahşap olarak çözümlenmiştir. Ayrıca, mekanın kapı arkasında kalan duvarı yıkılarak, Koyunpazarı Sokak 62 nolu dükkan genişletilmiştir. Mekanın zemini ve duvarları taş, tavanı ahşap kirişlemelidir.

64/2 nolu odanın Han içine açılan, 64/1 nolu odanın penceresinden farklı boyut ve özellikte 4 adet penceresi bulunmaktadır (Resim 48). Yine 64/1 nolu odadan farklı olarak, sözkonusu odanın kapısının üzerinde 2 kanatlı bir penceresi daha vardır (Resim 47). Sürekli depo olarak değerlendirilen birimin ahşap kirişlemeli olan tavanı yükseltilmiştir. Zemini ve duvarları taştır.

Koyunpazarı Sokak No: 66

Bu dükkan da hanın hemen önünde konumlanan, eklenti bir birimdir. Arka duvarı Han'a aittir. Döşemesi ve tavanı ahşap, duvarları sıvalıdır.

Dükkana 2. bir dönemde bir eklenti daha yapılarak mekan büyütülmüştür (Resim 49,50).

Koyunpazarı Sokak no: 68

Koyunpazarı Sokak 66 no'lu yapının arkasında kalan, yapılan tespit ve değerlendirme çalışmalarıyla Han'ın dışa açılan dükkanlarından biri olduğu saptanan birime, mekanın zaman içinde ihtiyaca cevap vermemesi nedeniyle, 2 farklı dönemde eklenti yapılmıştır (Çizim 41). İkinci eklenti, son üç yıl içinde, dükkanın ön ve yan cephelerine yapılan kepenk sistemiyle sağlanmıştır (Resim 12,13,51). Mekanın döşemesi beton, tavan ve duvarları sıvalıdır.

Koyunpazarı Sokak no: 70 - 70A

Bu dükkan da, diğerleri gibi, hanın dışa açılan dükkanlarından biriyken, yapılan eklentilerle büyütülmüştür (Resim 52). Temizlik ve çeşitli gıda maddelerinin parekende satışının yapıldığı mekanın döşemesi beton, tavanı ahşap, duvarları sıvalıdır. Sokağın sahip olduğu doğal eğim, söz konusu dükkanın altında 70A kapı numarasına sahip, ışık almayan, havasız bir depo mekanının oluşmasını sağlamıştır (Resim 53).

Koyunpazarı Sokak no: 72

Toptan ve parakende gıda satışının yapıldığı 72 nolu dükkan (Resim 54), ticari mekan elde etmek için, farklı dönemlerde yatayda ve düşeyde genişletilmiştir. Düşey genişleme çatının yükseltilmesiyle sağlanmıştır. Bugün, elde edilen çatı arası depo olarak kullanılmaktadır. Zemini beton, duvarları sıvalı olan mekanın tavanı kontraplakla kapatılmıştır. Dükkan içinde kalan

ahşap konstrüksiyonlu ofis birimi ile dükkanın önüne eklenen oluklu sactan yapılmış sundurma da sonradan eklenmiştir (Resim 3,4).

Koyunpazarı Sokak ile Atpazarı sokağın kesiştiği köşede yer alan, Koyunpazarı Sokak 74 - 76 ve Atpazarı Sokak 2 nolu dükkanların oluşturduğu yapı zaman içerisinde sürekli olarak işlevsel ve fiziksel değişime uğramaktadır. Önceleri tek bir hacim olduğu saptanan yapıya daha sonra kot farkından yararlanılarak, farklı dönemlerde, çeşitli bölünmelerle yeni hacimler eklenmiştir (Resim 2-4,12,13). Yapı bugün, bünyesinde 3 farklı işlevi barındırmaktadır. Bunlar; hediyelik eşya satışı, pideci ile halı, kilim ve turistik eşya ticaretidir.

Koyunpazarı Sokak No: 74

Cephesinde alüminyum doğrama ve ahşap kullanılmış olan bu dükkanda, hediyelik eşya satışı yapılmaktadır (Resim 55,56). Koyunpazarı Sokak no:76 ve Atpazarı Sokak no: 2'deki dükkanlarla aynı çatı altında yer almaktadır. Zemini dökme mozaik olan bu dükkanın duvarları ve tavanı sıvalıdır. Ayrıca diğer dükkanlarda da olduğu gibi oluklu sactan bir kepenk sistemiyle korunmaktadır.

Koyunpazarı Sokak no: 76

Demir doğrama, camlı bir kapısı olan bu dükkan (Resim 56), daha önceki dönemde lokanta olarak işlevlendirilen Atpazarı Sokak no:2'deki mekana bağlıyken (o dönemde, lokantanın mutfak bölümüydü), son iki senedir, bağımsız bir mekan olarak işlevini sürdürmektedir. Üst katla birlikte kullanıldığı dönemde baca eklenmiştir.

Yol kotunun altında kalan dükkana, dökme mozaik kaplı bir merdivenle ulaşılmaktadır (Resim 57). Bugün pideci olarak işlevini sürdüren bu mekan, işlevinin gerektirdiği sağlık şartlarına uymamaktadır. Mekanın zemini dökme mozaik olup, tavanı badanalı, duvarları fayans kaplıdır .

IV.3.4. Atpazarı Sokak Üzerindeki Dükkanlar

Atpazarı Sokak no: 2

Bugün halı, kilim ve turistik eşya alım-satımının yapıldığı dükkan, yukarıda sözü edilen diğer 2 işyerine göre daha büyük bir mekana sahiptir. Atpazarı Sokağın yanısıra Koyunpazarı Sokağa da cephelidir (Resim 58). Her iki cephede de (mekan içinden) zeminden 60 cm yüksekliğindeki duvar üzerine demir doğrama pencere uygulanmıştır (Resim 59).

Mekanın zemini beton üzerine halı kaplama olup, duvarları sıvalı, tavanı ise kontraplak kaplamadır. Diğer dükkanlardan farklı olarak, küçük bir mutfak ve tuvaleti bulunan mekana, Mayıs 1996'da bir de ahşap merdiven eklenmiş, bu merdiven ile ulaşılan mekan, çatı arası olarak düzenlenmiştir (Resim 60) (Çizim 27,28).

Han ve çevresindeki dükkanlar arasında en sağlıklı ve uygun koşullara sahip olan bu dükkan, ferah bir mekana sahiptir ve yeteri kadar ışık almaktadır.

Atpazarı Sokak no: 2A

Gıda toptancısı olarak işlevini sürdüren bu dükkana da, zaman içerisinde 3 ayrı dönemde eklenti yapılmıştır. İlk olarak, mekan saçak ucuna kadar genişletilip, ofis birimi eklenmiştir. İkinci bir dönemde oluklu levhayla

çatı uzatılmıştır. Son olarak da yaklaşık 10 ay önce, dükkan bu ikinci saçağa kadar uzatılarak, Atpazarı Sokak 2 nolu yapıyla aynı hizaya getirilmiştir[1] (Çizim 43). Son eklenti, kepenklerle yapılmıştır. Bu kepenkler açıldığında, eklenti mekan, saçak altı sergi mekanı olarak algılanmaktadır (Resim 3,4,15).

Atpazarı Sokak No: 4 - 4A - 6

Atpazarı sokak üzerindeki, bakliyat ticareti yapan diğer dükkanlardan 4, 4A ve 6 no'lu dükkanlara, daha az müdahale edilmiştir. Bu mal sahipleri,ahşap payandalarla desteklenen, mevcut saçak altını sergi amaçlı kullanmaktadırlar (Resim 15).

Atpazarı Sokak No: 6A- 8 - 8A

Bu dükkanların cepheleri, yukarıda sözü edilen 3 dükkan cephesinden biraz daha öne alınmış, dükkan yola doğru, saçak ucuna kadar uzatılmıştır. Sözkonusu cephe bu haliyle, solda kalan 10, 10A, 12A ve 12 nolu diğer dükkanlardan da, yaklaşık 80 cm öndedir . Sağda kalan 4, 4A, 6 nolu diğer dükkanlar da saçak altında kaldığı için, cephede tam bir karmaşa söz konusudur (Çizim 40).

Atpazarı Sokak üzerindeki dükkanlardan 2, 2A, 4, 4A, 6, 6A, 8, 8A nolu olanlar tek katlıdır. Üzerlerindeki beşik çatı örtüsü aynı zamanda Han'ın kuzey revağını da örtmektedir. Bugüne kadar değişik zamanlarda yenilenmesine rağmen, bir hayli yıpranmış durumdaki çatı, ahşap payandalarla desteklenmektedir (Resim 5,14,15).

---

(1) Yol kenarında bulunan elektrik direği de, mekanın, oluklu levha ile uzatılmış saçak altına kadar genişletilmesi ile, bugün, dükkan içinde kalmıştır.

Atpazarı Sokak No: 10

Ham deri ticareti yapılan 10 no'lu dükkan diğerlerinden farklı olarak 2 katlıdır (Resim 5,14). Diğerleri gibi yıpranmışlık düzeyi çok fazladır. Birinci katta yandaki "Türk Evi" ile uyuşmayan çift kanatlı bir penceresi vardır. Alt kata kepenk ilave edilmiştir. Beşik çatı ile örtülüdür.

Atpazarı Sokak No: 12

Zaman içerisinde bölünmelerle 12, 12A, 10A nolu 3 ayrı mekan olarak kullanılan yapı, daha önce sözü edilen, Han'ın kuzey-doğu köşesinde bulunan ve yapılan eklentilerle zaman içinde hanla birleşen eski bir Türk evidir (Resim 61, 62).

Bugün 12 nolu dükkanda yün ve ham deri ticareti yapılmaktadır. Mekanın Atpazarı Sokak ile Hanlar Sokağın kesiştiği köşesine sonradan ahşap konstrüksiyonlu bir ofis mekanı eklenmiştir. Bir sonraki dönemde ise bu ofisin yaklaşık 80 cm kadar önüne oluklu sactan bir kepenk ilavesi daha yapılarak mekan bir miktar daha genişletilmiştir. Yapının Hanlar Sokağı'na bakan 3 penceresi bulunmaktadır. Bunlardan biri daha sonra büyütülmüştür. Kepenkli olan ve iç mekanda, ofis bölümünde suntalarla kapatılan bu pencere[1], bugün kullanılmamaktadır (Resim 62). Zemini beton, duvarları taş, tavanı ahşap kirişlemelidir.

Bölünerek tamamen ayrı bir mekan haline getirilen 12A nolu dükkan, pirinç pazarı olarak işlevini sürdürmektedir. Zemini beton, duvarları badanalı olan mekanın tavanı yağlı boya ile boyanmış suntadır.

(1) Bu açıklığın ortasından geçen ahşap kirişin kesilmesi, mevcut pencerenin büyütülerek oluşturulduğu sonucunu desteklemektedir (Resim 62)

12A'da bulunan dükkanın kapısının yanında yer alan kapı, muhtemelen eski Türk evinin girişini oluşturmaktadır. Yapının birinci katına bu kapıdan,ahşap bir merdivenle ulaşılmaktadır. Mülkiyeti 12 no'lu dükkan sahibine ait olan ve bugün değerlendirilmeyen bu mekanın yıpranmışlık düzeyi çok yüksektir. Mekanın 12 no'lu dükkan üzerinde 2 giyotin penceresi bulunmaktadır. Ayrıca Hanlar sokağına bakan cephesinde, 3'ü aynı ölçülerde 1'i daha geniş 4 giyotin pencere ile, Sefa Sokak yönünde yine 1 pencereye sahiptir (Resim 61). Döşemesi ve tavanı ahşap olan mekanın Atpazarı Sokağı cephesine, payandalarla desteklenen yaklaşık 80 cm'lik bir cumba eklenmiş, yapının çatısı bu birim üzerine doğru uzatılmıştır. Bu cumba 10A nolu dükkanın üzerinde de devam etmektedir (Resim 5,14).

10A nolu dükkana girilememiştir. Dükkana, zeminde kepenk ilavesi yapılmıştır. 12 ve 12A nolu dükkanlara göre 50 cm kadar önde bulunmaktadır. Bu nedenle yukarıda sözü edilen cumba, 10A nolu hacimin birinci katında yaklaşık 30 cm kadar öndedir. Daha önce de eklenti olduğu belirtilen cumbanın Atpazarı Sokak cephesi ahşap konstrüksiyon üzerine sunta kaplama ile oluşturulmuştur. Bu nedenle hava koşulları, ısı değişimleri vb nedenlerle cephe harap bir görünümdedir. Camları kırık 8 adet penceresi bulunmaktadır.

Doğal olarak, 12 nolu mekana eklenen 80 cm çıkıntılı kepenk ve sonradan oluşturulan 12A ve 10A nolu dükkanlarla yapı, gerek plan gerekse cephe olarak geleneksel Türk evi özelliğini tamamen yitirmiş bir görünümdedir.

IV.4. Değerlendirme

Pilavoğlu Han'ı ve çevresinde sağlıksız bir yapılanma söz konusudur. Han iç ve dış mekanlarında işlev değiştirme, ekleme ve bölmelerin yapılmış olması işlevsel ; bakım - onarımlarının uzun yıllarca ihmal edilmiş olması ise yüksek düzeyde fiziksel yıpranma nedeni olmuştur. Özellikle ham deri ticaretinin yapıldığı mekanlarda, sözü edilen yıpranmaların yanısıra, işlevlerinin neden olduğu artı bir yıpranma sözkonusudur [1].

"L" Plan tipine sahip olan Han (Öney 1971), yukarıda sözü edilen eklemeler ve bölünmelerle, bağımsız birimlerden oluşan, dikdörtgen bir yapıya dönüşmüştür[2].

Bu haliyle handa, sonradan yapılmış eklerle birlikte, ancak yıpranmışlık düzeyi benzerliğinden kaynaklanan bir bütünlük söz konusudur. Bunun doğal bir sonucu olarak da tarihi değer sunan yapı görsel olarak yok olmaya yüztutmuş ve algılanması zorlaşmıştır. Bunun en somut örneğini Han'ın, Koyunpazarı Sokak üzerindeki girişinde görmekteyiz. Bu sokak üzerindeki kemerli kapının algılanması, hemen önünde yeralan ve yapıya saygısız, bir o kadar da sağlıksız eklentilerle, neredeyse imkansızlaşmıştır (Resim 42,43) (Çizim 37,41).

---

(1) Ham deri, gelişinden, satışına kadar geçen süre içinde bozulmaması için birtakım işlevlerden geçirilip, tuzlanarak, üst üste yığınlar halinde depolanıyor. Bu arada zaten gözardı edilen ve önemsenmeyen depolama mekanları, tarihsel yıpranmanın yanısıra, işlevlerinin neden olduğu nem ve kimyasalların etkisiyle artı bir yıpranmaya maruz kalmaktadırlar.

(2) Zamanla, çeşitli eklentilerle yapının kuzeydoğusunda yer alan eski Türk eviyle de birleşmiş, bu haliyle tüm adayı kaplayan dikdörtgen bir yapıya dönüşmüştür.

Elektrik tüm birimlere ulaşmıştır. Isınma elektrik veya tüpgaz sobaları ile sağlanmaktadır. Fakat, bir iki örneğin dışında, mekanlarda su, havagazı ve tuvalet bulunmamaktadır.

Bu olumsuz koşullar biraraya gelince ortaya son derece kötü bir tablo çıkmaktadır. Bu nedenle tüm bu verilerin bir sistem içerisinde değerlendirip, sosyal ve kültürel anlamda gerekli tüm sağlıklaştırma çalışmalarının, hem çevre, hem de yapı ölçeğinde biran önce yapılması büyük önem taşımaktadır. Ancak burada önemle değinilmesi gereken konu, tespit çalışmaları sırasında karşılaşılan zorluklar nedeniyle tam olarak sağlıklı bir sonuca ulaşmanın zor olmasıdır. Ayrıca, son derece dinamik bir yapıya sahip olan çevre ve sınırsız ihtiyaçlar nedeniyle söz konusu yapı grubu sürekli bir değişim içersindedir. Bu nedenle değerlendirmeler; rölöve, fotograf ve gözlemlere, kimi zaman da çevre sakinleriyle yapılan konuşmalar çerçevesinde yapılmıştır.

Bu nedenlerden dolayı, sonraki dönemlerde yapılacak restorasyon çalışmalarında tüm bu veriler göz önünde bulundurularak, yeniden, bilimsel anlamda bir tespit çalışması yapılmasının daha sağlıklı olacağı görüşündeyim.

IV.5. Pilavoğlu Hanının Sağlıklaştırılmasına Yönelik Düşünce ve Öneriler

Yapılan tespit ve değerlendirme çalışmaları sonucunda ele alınan Pilavoğlu Hanı'nın tümüyle (nitelikli ve niteliksiz tüm yapılarla birlikte) korunması tercih edilebilir. Yani mevcuttaki ekleri (bina ve işlev anlamında) ile geniş tabanlı bir kültür birikimi olarak değerlendirip, tümünün birden korunması düşünülebilir.

Ancak konumu nedeniyle (Kaleye yakın oluşu, turizme açık bir yerde olması vb.) böyle bir yaklaşım, korunacak birimleri belirlemede ve hedeflenen sonuca ulaşmak için yapılacak çalımaları yönlendirmede karmaşaya yol açacaktır. Ayrıca yapı ve çevresinin, doğal gelişim süreci içinde, kendi kendini yeniden üretmesi, yeni sağlıksız ve geçici çözümlerin gelişmesi kaçınılmazdır. Bu sebeple yapılacak uygulamada hiç değilse sonradan yapılan ve bugün çevreye hiç bir katkısı olmayan, uyumsuz ekler temizlenmeli ve bu haliyle geniş tabanlı bir korumaya gidilmelidir. Bu aşamada korunacak yapıyı yaşatabilmek amacıyla seçilecek işlevin belirlenmesi önem kazanmaktadır.

Daha önce de belirtildiği gibi söz konusu Han, özgün niteliğini yitirmiş durumdadır. Kültürel bir öge olarak, zaman içerisinde bölgenin gelişmesinde, pozitif anlamda, yönlendirici bir rol üstlenebilmesi için, çevreden algılanabilmesi ve doğru seçilmiş bir işlevle yaşayan bir yapı olması gerekmektedir.

IV.5.1. Yeni Kullanım Önerisi

Tarihi yapıların korunmasında uygun işlev seçimi oldukça önemlidir. Geniş ölçekli değerlendirildiğinde, bölgenin turizme açık olması nedeniyle, Han'ın turizm amaçlı konaklama, lokanta v.b. hizmet ve turistik eşya tanıtım - pazarlamasına yönelik kullanımı esas alınabilir.

Bunun yanısıra, tarihi değer taşımayan, oldukça harap bir görünüm sergileyen ama çevreye uyumlu ek yapıların korunması durumunda gerçekleştirilecek bakım-onarım maliyetlerinin, yeniden yapım maliyetini aşması sözkonusudur. Bu nedenle sağlıklaştırmanın alt yapı ile sınırlandırılması daha akılcı görünmektedir. Fakat bu ek yapıları (mülkiyet

anlamında) yok saymak olarak düşünülmemelidir. Bunların yerine mal sahiplerine yenileri sağlanmalıdır.

Bu anlamda, sağlıklaştırma sürecinde esas alınması gereken ölçütler şunlar olmalıdır:

1 - Görsel ve mimari değerler açısından;

- Yapılar gerek form, gerek boyut itibariyle simgesel değerleri örtmemelidir. Bunun için planda, Han'ın cephelerini örten dükkanlar, geleneksel Osmanlı Han Mimarisi göz önünde bulundurularak, eski izlerine kadar geri çekilmeli; düşeydeyse, sonradan oluşturulan çatı araları sebebiyle artan çatı yükseklikleri düşürülmelidir. Böylece, arkada kalan Han da algılanabilir bir duruma gelecektir (Çizim 41,42).

- Yapılar yeni görünümleriyle, kemer, tonoz v.b eski mimari elemanlar kullanılsa da, çağının teknolojisini ve kültürünü yansıtmalıdırlar.

2 - Bölgede, 1940 sonrası, yapılaşma süreci içinde kaybolmuş, tümüyle unutulmuş yeşil doku yeniden ele alınmalı hiç değilse avlu içinde değerlendirilmelidir. Bunun için mevcut betonun yerine, geleneksel avlu şeması göz önünde bulundurularak, taş döşeme ve ağaçlandırma yapılıp, bir havuz eklenebilir. Bu uygulama için gerekli mekan, sonradan eklenen birimlerin temizlenmesiyle elde edilebilir.

3 - Bölgenin sahip olduğu rant değerine artı katkısı olan bir yapılaşmaya yönelinmeli. Bölgenin sahip olduğu rant değerlerini 3 grupta ele alabiliriz;

a) Kültür ve turizm değeri;

- Kale içi ve çevresindeki, eski kent dokusu

- Anadolu Medeniyetleri Müzesi

b) Ekonomik değeri; mevcut ticari yoğunluk ve karakteri

c) Cografi değerler; Doğal bir seyir terası oluşu

4 - Yeniden işlevlendirmede geleneksel yapı gözönünde bulundurulmalı.

Tüm bunların üzerine ek olarak; kültür ve turizm değeri anlamında, bölgenin ve Han'ın tarihini anlatan belgeler bir kütüphanede toplanıp oluşturulacak uygun mekanlarda yine bu konularda slayt gösterileri düzenlenebilir. Bu amaçla yeni mekanlar oluşturulabilir. Bu amaca hizmet için en uygun mekan Han'ın kuzeydoğu köşesinde kalan eski Türk evidir. Burası yerli, yabancı turistlerin, öğrenci vb. farklı grupların faydalandığı bir kültür merkezi gibi düşünülüp, söz konusu işlevle günlük yaşama geçirilebilir.

Ekonomik değer anlamında, mevcuttaki, kötü koku ve mekansal bozulmayı beraberinde getiren yün ve deri ticaretinin anlam ve boyutu değiştirilebilir. Bunun için özellikle Sefa Sokak üzerindeki bu işleve sahip dükkanlara, yün eğirme-boyama, halı ve kilim dokuma, sergileme ve satış gibi mevcut işleve ters düşmeyen yeni işlevler kazandırabilir. Ayrıca han içinde konaklama faaliyeti, daha çok turizme yönelik olarak, yeniden düzenlenip Türk gelenek ve göreneklerini yansıtacak, şark köşesi, Türk kahvesi gibi mekanlar oluşturulabilir.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Han bünyesinde lokanta düşünülmemiştir. Çünkü han içinde düşünülen konaklama, çok lüks, her türlü gereksinime cevap verecek bir konaklama değil. Burada amaç daha ziyade yörenin tarih içindeki konumunu yansıtacak ve bunların elverdiği ölçüde konfor sağlayacak mekanlar yaratmaktır. Zira burada söz konusu olan kültür turizmidir. Yani gelen turistler mevcudu görmek istiyorlar. Onları bu bölgeye çeken asıl unsurlar ise kale ve müzedir. Kale içinde gerek yerli halkın gerekse turistlerin yeme-içme ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri ve aynı zamanda görmeleri gereken bir Zenger Paşa Konağı, Boyacızade ve Kınacılar Evi, Tüyap, Çesav gibi farklı değerler bulunmaktadır.

Bu çalışmayla hedeflenen bu değerlerle yarışmak yerine onları destekleyici ve aynı zamanda turizm, dolayısıyla ekonomik anlamda, günümüzde kaybolmaya yüz tutmuş ilgiyi kale dışına taşırmak ve sokak aralarına taşımaktır. İşte bu yüzden, bu ilginin kaybolmasında önemli rolü olan sağlıksız yapıların ve kötü kokuların yayılmasına, dolayısıyla itici mekanlar haline gelmesine neden olan işlevlerin düzenlenip, çevreye faydalı hale getirilmesi ve tabiki hiçbir kurum tarafından değerlendirilmeye alınmayan -her ne kadar "Ankara'nın değersiz hanlarındandır" (Öney 1971) dense de- Pilavoğlu Hanı'na, bir anlamda, sahip çıkma düşüncesi ön planda tutulmuştur.

Bu arada mevcut bakliyat, kuruyemiş ve baharat ticaretinin bugünkü yerlerinde devam etmesi genel yönlenmeye aykırı düşmemektedir.

Coğrafi değerlere gelince; daha önce de vurgulandığı gibi, yörenin topografik verilerinden dolayı, bölge doğal bir seyir terası özelliğine sahiptir. Bunu değerlendirmek amacıyla, Sefa Sokak üzerindeki komşu yapıların yükseklikleri el verdiği ölçüde, Koyunpazarı Sokak No: 60'taki özgün yapının üst eklentileri yıkılarak bir seyir terası oluşturulabilir.

Tüm bu düşünce ve öneriler ışığında Han'ın avlusu, tespit ve değerlendirme çalışmaları doğrultusunda yeniden ele alınmış, önerilen işlevin gerektirdiği maksimum konforun minimum müdehalelerle[1] sağlanması amaçlanmıştır (Çizim 44).

Yapılan çalışmada gözönüne alınan en önemli veriler, hanın özgün avlu sınırı ile Koyunpazarı ve Hanlar Sokak üzerinden sağlanan girişler ve bu girişleri birbirine bağlayan eksen olmuştur. Çizim 41'de de görüldüğü gibi, han'ın Hanlar Sokak üzerindeki doğu girişini avluya bağlayan koridor üzerinde bulunan Büro 1-2 ile 10, 9 nolu hacimler ; avlunun güney cephesinde yer alan 8, 7, 5 nolu hacimler ; batı cephesindeki 17 nolu hacim ; kuzey cephesinde yer alan 21B, 23, 25, 27 ve doğu cephesinde yer alan 29 nolu hacimler ile Han'ın batı girişinde 64 numara ile tanımlanan hacimde bulunan ofis mekanı tasfiye edilerek, Osmanlı Han Mimarisinde tanımlanan kareye yakın dikdörtgen avlu şeması yakalanmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmada, Hanlar Sokak üzerindeki girişin yanısıra, hanın batı koridoru üzerindeki ahşap perde kaldırılarak Koyunpazarı Sokak üzerindeki giriş de kullanıma dahil edilmiştir. Bu iki girişi avluya bağlamak, başka bir deyişle sözkonusu eksenleri tanımlamak amacıyla zeminde farklı boyut ve renklerde döşeme malzemesi kullanılmıştır. Avluya uzanan bu eksenleri tanımlamak için üç sıra, 40x40 cm ebadında seramik karolar önerilirken, bu eksenlerin iki yanında kalan ve bordür olarak devam eden, hanın özgün sınırını belirleyen ve revağı oluşturan kısımlarda 20x20 cm ebadında seramik karolar tercih edilmiştir.

---

(1) Sözkonusu müdehaleler, ele alınan Pilavoğlu Hanı'na ilişkin yeterli yazılı kaynak bulunmaması nedeniyle, sözlü kaynaklar ve Osmanlı Han Mimarisi'nin genel karakteri doğrultusunda ele alınmıştır.

Aynı şekilde avlu zemininde de, Osmanlı Han Mimarisi örnek alınarak oluşturulan avlu revakları ile yine Osmanlı Han Mimarisi, sözlü kaynaklar ve turizm, kültür, geleneksel yaşam gibi kriterlerin değerlendirilmesiyle oluşan avlu mekanını birbirinden ayırmak; daha basit anlamıyla eski ile yeni tasarlananın somut bir şekilde ayırt edilebilmesini ve diğer taraftan eksenlerle bütünleşmeyi sağlamak amacıyla 40x40 cm ebadında seramik karolar tercih edilmiştir (Çizim 45,46).

Daha önce de değinildiği gibi edinilen bilgiler ışığında, bir havuz eklenerek yeşil doku kontrollü[1] olarak yeniden avlu içine taşınmış, bu doğrultuda yeni bir düzenleme yapılmıştır. Özellikle yazın ziyaretçilere hoş bir dinlenme imkanı sunan revak altında ve avluda çeşitli oturma elemanları önerilmiştir. Kısaca avlu yerli ve yabancı ziyaretçilerin sergi, kermes, panel vb. sosyal ve kültürel ihtiyaçlarının tarihi bir ortamda karşılandığı bir mekan olarak değerlendirilmiştir.

Yine yukarıda sözü edilen kültür ve turizm değerleri gözönünde bulundurularak, yapının bozulmasına neden olan doğal faktörlerin yanısıra tuz ve kimyasal malzemelerin etkisini ortadan kaldırmak amacıyla, özelde avlu çevresindeki hacimlere, geneldeyse tüm Han ve bileşenlerine ham deri ticaretinin yerine yeni işlevler önerilmiştir. Söz konusu hacimlerin, ticari ve kültürel amaca hizmet eden, halı, kilim, gümüşçülük, bakırcılık v.b. yöresel el sanatlarının uygulandığı; tarihi ya da turistik değer taşıyan objelerin sergi ve satışının yapıldığı mekanlar olarak ele alınması düşünülmüştür.

Diğer taraftan girişi Hanlar Sokak üzerinde olan ve eskiden Han'ın ahırı olan mekana avlu içinden ulaşım sağlanarak, gerek 1. katta olması düşünülen

---

(1) Kontrollsüz bir yeşil doku yapı bünyesinde bozulmalara neden olabileceği için gerekli önlemlerin alınması gerekmektedir. Zira nem, makro ve mikro bitkiler, taş bozulmasına etki eden önemli faktörlerdendir (Böke 1990:35)

konaklama işlevine hizmet etmek, gerekse günlük turistik ziyaretlerde tarihi bir mekan içerisinde hoş bir mola imkanı sağlamak amacıyla kahvaltı gibi hafif yiyecek ve içecek servisinin de yapıldığı, modernize edilmiş bir Türk Kahvesi olarak işlevlendirilmesi düşünülmüştür. Gerek taşıyıcı duvarları tahrip etmemek, gerekse mevcut formun devamını sağlamak amacıyla, avluya açılan pencereler sözkonusu mekanın Hanlar Sokağa bakan pencerelerinin simetriği olarak ele alınmıştır.

Çizim 44'le ele alınan diğer yeniliklerse giriş mekanlarının organizasyonudur. Bu giriş mekanlarında mevcut sağır duvarlar, ele alınan Pilavoğlu Hanı ve bulunduğu bölgeyi tanıtıcı kroki, hanın sağlıklaştırılmadan önceki durumunu gösteren fotoğraf, çizim gibi genel bilgilerin sergilendiği panolarla değerlendirilmiştir. Bu yaklaşımda amaç, hem gelen ziyaretçilere hem de gelecek nesillere sağlıklaştırma sırasında yapılan müdehaleleri net bir biçimde aktarabilmektir. Ayrıca Hanlar Sokak girişin hemen solunda kalan bölüme Han, çevresindeki tarihi-kültürel doku ve yürütülen aktiviteleri içeren broşürlerin satışının yapıldığı bir danışma, telefon ve bekleme ünitesi önerilmiştir.

Öneri projede avlu cepheleri de yeniden ele alınmıştır. Avlunun kuzey revağına çıkan, sonradan eklenen ahşap merdiven kaldırılmış, Han'ın doğu revağına çıkan yeni bir ahşap merdiven önerilmiştir. Ayrıca avlunun +3.00 m kotu, kuzey revağına eklenen ahşap perde kaldırılarak, ahşap korkuluk yenilenmiştir. (Çizim 47,50).

Diğer taraftan avlunun güney revağı yeniden ele alınarak, düzenlenmiştir (Çizim 44,47). Yapı üzerinde yaplan tespit çalışmaları sonucunda 5A, 6, 7A, 9A, 10A ve 10B nolu hacimlerin ±0.00 m avlu kotundan ortalama 1.30 m yüksekte olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle avlunun güney

cephesinde +1.30 m kotunda bir ara kot oluşturulmuştur. Bu kottaki hacimlere ulaşım, biri bu kotun doğusunda , diğeri ise batısında olmak üzere iki ahşap merdivenle sağlanmaktadır. Bunlardan batıda bulunan merdiven ile aynı zamanda +4.00 m kotundaki yatak katına ulaşılmaktadır.

Ayrıca +1.30 m kotunda oluşturulan koridorun batı ucunda, avlunun güney-batı köşesinde, tarihi bir kültür ürününün turistik bir değer olarak değerlendirilmesi amacıyla, sinisiyle, minderiyle küçük bir şark köşesinin ve kilim dokuma tezgahlarının sergilendiği bir mekan yaratılmıştır. Burada önerilen şark köşesi stilize edilmiş bir şark köşesi olup, özgün biçiminin sergilenecek fotoğraflarla aktarılması düşünülmüştür. Bu kotun zemininde kullanılan malzeme, ahşap döşeme üzerine yer yer kullanılan yöresel kilimlerdir.

V. BÖLÜM

SONUÇ.

Ankara kentinin kurulduğu sarp yamaçlı, düşman saldırılarına karşı koruma üstünlüğü sağlayan tepe, İlk Çağlardan günümüze kadar önemini korumuştur. İnsanlığın varoluşundan beri hiç değişmeden süregelen, gerek yönetimsel, gerekse yaşamsal alanda duyulan güvenlik ihtiyacı, yerleşimin kale ve çevresinde gelişmesi sonucunu doğurmuş, kent, yaklaşık ikibin yılı aşkın süre boyunca, birçok önemli kültürel, siyasal ve ekonomik dönüşümlere sahne olmuştur.

Tarihi gelişim süreci içerisinde, kentin eski ticaret merkezi, Atpazarı Meydanı'ndan batıya doğru uzanan Abacılar Yokuşu üzerinde bulunan Bedesten ve çevresindeki, çok çeşitli ürünlerin satıldığı hanlarla, 15.-16. yüzyıllarda oluşmuştur. Bedesten, çevresindeki hanlar ve bunlara bağlanan Atpazarı, Samanpazarı gibi açık pazar yerleri 16. yüzyılda tüm Osmanlı şehirlerinde izlenen bir gelişmedir. Ancak bu merkez, varlığını, ticaretin canlılığını koruduğu süreç içinde devam ettirebilmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nde 16. yüzyıl sonu ile 17. yüzyıl başlarındaki sosyo ekonomik yapı, Avrupa'daki sanayi devriminin etkisiyle değişen ticari yapının çok çeşitli yönlerden gelişmesinin sonucu, özellikle geleneksel üretimin değer kaybetmesi, Celali İsyanları, toprak sisteminin değişmesi, vergilerin artması gibi bir çok etken nedeniyle olumsuz yönde bir değişim sürecine girmiştir. Ekonomik yapıda görülen bu değişim kent mekanına da yansımış,"yönetim merkezi" ve kente ulaşan demiryolu nedeniyle "yeni ticaret merkezi" olgusu ortaya çıkmıştır. Bu tarihten sonra, siyasi yapı da

değişmiştir. Bunun doğal bir sonucu olarak, yönetim merkeziyle birlikte ticaret merkezi Yenişehir-Bakanlık-Çankaya ekseni boyunca batıya kaymıştır. Bedesten işlevini tamamen yitirirken, diğer hanlar eski işlevlerini değiştirmeye, ticari yoğunluklarını kaybetmeye başlamışlardır. Bununla birlikte yine aynı nedenler, Cumhuriyet Döneminde hız kazanan imar hareketlerine rağmen, Kale ve çevresinin geleneksel dokusunu belirli bir ölçüde de olsa koruyabilmesini sağlamıştır. Diğer taraftan günümüzde de üretilen ve satılan mallar bölgeye geleneksel bir karakter vermektedir. Tarihsel ve kültürel değerler taşıyan Kale ve çevresindeki bu geleneksel ticaret faaliyetlerinde önemli rol oynayan hanların yanısıra, son yıllarda, Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nin sahip olduğu kültürel faaliyetler de sözkonusu bölgenin öneminin artırmasını sağlamıştır.

Bu çalışmanın konusu olan Pilavoğlu Hanı da bu bölgede yeralan, ham deri, yapağı, tiftik ticareti ve otel işlevlerini, eski önemini yitirmiş olmakla birlikte, halen sürdüren birkaç handan biridir. Daha önce nedenleri belirtilen değişim süreci boyunca eski merkezin, düşük gelir gruplarına terkedilmesi sonucu, bakımsızlık ve ilgisizlik bölgenin olduğu kadar Pilavoğlu Hanı'nın da tarihi değerini, sosyal ve mekansal yapısını olumsuz yönde etkilemiştir. Kiracılık oranındaki yükselme, yapıda ekleme ve bölünmelere yol açarken, alt yapı yetersizliği ve ulaşım güçlüğü sözkonusu bozulma ve mimari değer kaybını hızlandırmıştır. Bu nedenlerden ötürü, Pilavoğlu Hanı içerdiği, uzun süre ihmal edilmiş tarihi ve kültürel değerleriyle, geleneksel plan şemasıyla korunması, değerlendirilmesi ve geliştirilmesi gerekli tarihi bir yapıdır.

1980 yılında Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından tescil edilen Pilavoğlu Hanı daha sonra kültür varlığı olarak, Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu'nca 1986 yılında ikinci kez tescil edilmiştir. Fakat bu çalışmalar Han'ın tarihi bir değer olarak günlük

yaşama kazandırılması konusunda yeterli olmamıştır. Çünkü yapılan çalışmaların hedefine ulaşabilmesi, ancak etkin bir korumayla sağlanabilir. Bu nedenle koruma projeleri geliştirilirken, korunacak tarihi çevrelerde yaşayan halkın sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel gereksinimleri de göz önünde bulundurulmalıdır.

Bu çalışmada Pilavoğlu Hanı'ın sağlıklaştırılması konusunda Venedik Tüzüğü ilkeleri esas alınmıştır. Tüzüğün 11. maddesine göre "farklı dönemlerin geçerli katkıları"na saygı gösterilmiş, Koyunpazarı Sokak 60 nolu yapı ile, zamanla Han'la birleşen, Atpazarı Sokak 2 ve 12 nolu yapılarla birlikte korunup, değerlendirilmesi düşünülmüştür. Bununla birlikte, geleneksel Osmanlı Şehir İçi Han Mimarisi gözönünde bulundurularak, yapının ana şemasını ve dış görüntüsünü değiştiren, algılanmasını güçleştiren sağlıksız ekler temizlenmiş, bu haliyle bir bütün olarak değerlendirilmesi tercih edilmiştir.

Amacına uygun korumada bir diğer unsur olan yeni işlev seçimi için, yine Venedik Tüzüğü ilkelerinden yola çıkılmıştır. Bu doğrultuda yapı tarihi bir belge olarak, yeraldığı bölge de gözönüne alınarak, yeniden işlevlendirilmiş, nem ve tuz gibi kimyasalların neden olduğu tarihi yapı bozulmalarını, kötü kokuları, sağlıksız ortamları önlemek için, mevcut ham deri ticaretinin bölge dışına taşınması önerilmiştir. Ayrıca, gerek yabancı turistlerin gerekse bölgeyi son yıllarda yeniden keşfeden yerli halkın ilgisi de işlev seçiminde yönlendirici bir unsur olmuştur. Diğer taraftan yapının sürekliliğini sağlamak için sağlıklaştırmak ve uygun bir işlev vermenin yanısıra, bölge sakinlerinin ve yapı kullanıcılarının aktif katılımla hem sosyal, kültürel hem de ekonomik yönden kazanacakları değerler açısından, bilinçlendirilmeleri, soyutlanmaları yerine, planlamaya katılmalarını sağlamak amaçlanmıştır.

Halkın planlamaya katılımı, söz konusu çalışmaların uygulanabilirliği ve yöre sakinlerinin yapılanları daha fazla benimsemeleri açısından son derece önemlidir. Bu katılım ise ancak kullanıcı istekleklerinin, sosyal, kültürel ve ekonomik gereksinimlerinin araştırılması ve değerlendirilmesi ile sağlanabilir. Bu doğrultuda Pilavoğlu Hanı'nın avluya açılan birimlerinin geleneksel el sanatlarına dayalı üretim, sergileme ve ticaret, birinci katının ise turizm amaçlı konaklama konuları çerçevesinde işlevlendirilmesi uygun görülmüştür. Bu canlandırma politikasıyla, özelde yapıyı genelde ise bulunduğu bölgeyi, belirli aktivite merkezlerine dönüştürmek, Han ve yakın çevresinde yaşayan halkın ekonomik ve sosyal gelişmesine katkıda bulunmak hedeflenmiştir. Bu arada yapılan çalışma çağının izlerini taşımakla birlikte geleneksel motiflerle bezenerek, yapı sınır, saçak kotları ve pencere düzeni gibi biçimlenmeye etki eden faktörler ile geleneksel mimari kültürümüz yeniden yorumlanmaya çalışılmıştır.

Bölgede yapılan araştırmalar, koruma, geliştirme ve yenileme projelerini sadece tasarım düzeni içinde tanımlamanın yeterli olmayacağı sonucunu ortaya çıkarmış, çalışmanın hayata geçirilmesi sözkonusu olduğunda, bölge genelinde, burada işyeri bulunan esnafın çevrenin bakım ve onarımını sağlamak üzere kendi aralarında örgütlenmeleri, mülkiyet yapısındaki karmaşıklıkların hukuksal önlemlerle giderilerek, hanların tek tek, kendi sahipleri tarafından özgünlüklerini yitirmeden onarılmalarının sağlanması ve yerel yönetimlerin mal sahiplerine, düşük vergi veya muafiyet gibi özendirici uygulamalarla, ekonomik yönden yardımcı olmaları gibi birtakım düzünlemelere gidilmesinin sonuca ulaşmada hız kazandıracak unsurlar olduğu gözlenmiştir.

KAYNAKÇA

ACAR, Erhan

1993 "Anycra, Engürü, Angora: Eski Ankara'nın Yeni Yüzleri..." Vizyon Dekorasyon, Nisan: 90-92.

AHUNBAY, Zeynep

1996 Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon.
İstanbul: Yem Yayınları

AKCAN, N. Serhad

1987 Ankara Kalesi Koruma Gelişirme Projesi.
Ankara: ODTÜ

AKÇURA, Tuğrul

1971 ANKARA
Türkiye Cumhuriyetinin Başkenti Hakkında Monografik Bir Araştırma.
Ankara: ODTÜ

AKIN, Nur

1993 "Koruma Uygulamaları ve Düşündürdükleri."
Yapı , Mart

AKOZAN, Feridun

1963 Türk Sanatı Araştırmaları I.
Ankara

1977 Türkiye'de Tarihi Anıtları Koruma Teşkilatı ve Kanunları.
İstanbul: D.G.S.A Yayını (D.G.S.A Yayınları no: 47)

AKSULU, Işık

1982 "The Preservation and Rehabilitation Plan of Beypazarı, Beytepe District." (Yayınlanmamış Master Tezi)
Ankara: ODTÜ

AKTÜRE, Sevgi

1981 19. Yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti Mekansal Yapı Çözümlemesi.
Ankara: ODTÜ

1984 "16. Yüzyıl Öncesi Ankara'sı Üzerine Bilinenler."
E.Yavuz ve Ü.N.Uğurel (Der.), Tarih İçinde ANKARA Eylül 1981 Seminer Bildirileri.
Ankara: ODTÜ

AKTÜRE ve Diğerleri

1992 Ankara Konuşmaları.
Ankara: Mimarlar Odası Yayını

ALSAÇ, Orhan

1978 "Koruma Amaçlı İmar Planlarının Yapılmasında Gözönünde Tutulması Gerekli İlkeler."
ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi , 4
Ankara: ODTÜ

ALTINDAĞ Belediyesi

1987 Ankara Kalesi Koruma Geliştirme İmar Planı Projesi.
Ankara: Ajans Türk Matbaacılık

1994 Altındağ 94.
Ankara: Kozan Ofset Matbaacılık

ALTINOLUK, Ülkü

1990 "Eski Yapıların Yeni kullanımları."
Arredamento Dekorasyon, Şubat: 110 - 112

ARSEVEN, C. Esat

19?? Türk Sanatı Tarihi.
Menşeinden Bugüne Kadar Mimari, Heykel,
Resim, Süsleme ve Tezyini Sanatlar.
İstanbul: Milli Eğitim Basımevi

ASATEKİN, Gül

1984 "Ankara Kalesi Koruma Geliştirme Çalışmaları Hakkında..."
Mimarlık Dergisi, Mart

ASLANAPA, Oktay

1971 Turkish Art and Architecture.
London

1986 Türk İslam Sanatı.
İstanbul: İnkılap Kitabevi

BAKIRER, Ö. ve E. Madran

1984 "Ankara Kent Merkezinde Özellikle Hanlar ve Bedestenin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi."
E.Yavuz ve Ü.N.Uğurel (Der.), Tarih İçinde ANKARA Eylül 1981 Seminer Bildirileri.
Ankara: ODTÜ

BEKTAŞ, Cengiz

1992 Koruma Onarım.
İstanbul: YEM Yayınları

BİLECEN, Güler

1982 "Vakıflar Genel Müdürlüğünün Turizme Katkısı."
Vakıflar Dergisi, 5
Ankara: V.G.M. Yayınları

BÖKE, Hasan

1990 "Restorasyon Bilimsel Bir Süreç Olmak Zorundadır."
Yapı, 105, Ağustos: 35 - 36

CEZAR, Mustafa

1977 Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık.
(İş Bankası Kültür Yayınları Sanat Dizisi, no: 28)

ÇEÇENER, Besim

1977 "Kişi Yaşamında Fiziksel Çevre Korumasının Önemi."
Yapı, 26-27: 72 - 78

ÇEÇENER, B. ve E. MADRAN

1976 "Kültürel Varlıkların Korunması ve Onarılması."
Vakıflar Dergisi
Ankara: Gaye Matbaası

ÇELEBİ, Evliya

1970 Seyahatname III-IV
İstanbul: Zuhuri Danişmend Yayını

DIEZ, Ernst

1955 Türk Sanatı.
(Çev. Oktay Aslanapa)
İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları

EKİNCİ, Oktay

1991 "Kültür ve Çevre Değerleri Açısından Turizm."
Yapı, 117, Ağustos: 35 - 40

1992 "Demokratikleşme Sürecinde Kültür Mirasının Korunması."
Yapı, Şubat

ERDER, Cevat

1975 Tarihi Çevre Bilinci.
Ankara: ODTÜ
(Mimarlık Fakültesi Yayınları, No: 24)

1977 "Venedik Tüzüğü Tarihi Bir Anıt Gibi Korunmalıdır."
ODTÜ Mimarlık Dergisi, 3, 2: 167 - 190
Ankara: ODTÜ

ERMAN, Ercüment

1996 "Mimari Mirasın Günümüze Aktarılmasından Ne Anlıyorum?"
Yapı, 181, Aralık: 71- 76

FAROQHI, Suraıya

1984 Towns and Townsmen Of Ottoman Anatolia.
Great Britain Cambridge University

GALİP, Mübarek

1928 Ankara.
İstanbul

GOODWIN, Godfrey

1971 A Hıstory Of Ottoman Archıtecture.
London: Thames and Hudson

GÜLEKLİ, N. CAN

1949 Ankara Rehberi
İstanbul: Pulhan Matbaası

G.Ü.M.M.F. Mimarlık Bölümü

1991 "Tarihi Çevre Koruma Yenileme Çalışmalarında Kentsel Bölge Ölçeği; Ankara Kale Önü Koyunpazarı Koruma-Geliştirme Projesi Örneği."
A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi.
Ankara: A.Ü. Basımevi

GÜRAN, Ceyhan

1978 Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Mimarisi.
Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları

HACIBALOĞLU, Muammer

1989 Geleneksel Türk Evi veÇağımıza Ulaşamamasının Nedenleri
Ankara: GÜMMF
(GÜMMF Teknik Eğitim Vakfı Yayını, No:1)

İLTER, İsmet

1969 Tarihi Türk Hamamları.
Ankara: Karayolları Genel Müdürlüğü Yayını

KARAMAĞARALI, Haluk

1970 "Anadolu Selçuklu Kervansarayları."
Önasya, 6: 61 - 62

KELEŞ, Ruşen

1971 Eski Ankarada Bir Şehir Tipolojisi.
Ankara: A.Ü, S.B.F Yayınları

KIZIL, Fehmi

1978 Toplumsal Geleneklerin Konut İçi Mekan Tasarımına Etkisi ve Toplumsal Gelişimlerimizi Daha İyi Karşılayacak Konut İçi Fiziksel Çevre Koşullarının Belirlenmesi.
İstanbul

KUBAN, Doğan

1965 Anadolu Türk Mimarisinin Kaynak ve Sorunları.
İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları

1970 100 Soruda Türkiye Sanat Tarihi.
İstanbul: Gerçek Yayınevi

1975 Sanat Tarihimizin Sorunları
Anadolu-Türk Sanatı, Mimarisi, Kenti Üzerine Denemeler.
İstanbul: Çağdaş Yayınları

1984 "Çağdaş Koruma, Tasarım ve Planlama İlişkilerine Kuramsal Bir Yaklaşım."
Mimarlık, 3 4

1990 Mimarlık Kavramları.
İstanbul: Yem Yayınları

1991 Mimarlıkta Karmaşıklık ve Çelişki.
Ankara: Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları

KÖPRÜLÜ, Fuat

1972 "Ribat."
Vakıflar Dergisi, 2

KTVK Genel Müdürlüğü

1990 "Koruma Planlamasında İlk Aşama Tespit ve Tescil."
Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurultayı Oturum I
14-16 Mart , Ankara

NOHLEN, Klaus

1991 "Bergama Traianus'da Restorasyon Çalışmaları"
(Çev. İbrahim Ataç)
Yapı, 119, Ekim: 81 - 88

ÖNEY, Gönül

1971 Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları.
Ankara: A.Ü. Basımevi

ÖZDEMİR, Rifat

1986 XIX. Yüzyılın İlk Yarısında ANKARA.
Ankara: Gaye Matbaası

ÖZER, Bülent

1996 "Türkiye'de Restorasyon Anlayışı veUygulamaları Üzerine"
Yapı, 181, Aralık:71 - 76

SÖZEN, Metin

1990 "Koruma Politikası Artık Kimlik Politikasıdır."
Arredamento Dekorasyon, Temmuz- Ağustos: 52 - 58

ŞAPOLYO, E. Behnam

1967 "Türk Kervansarayları."
Önasya, II

ŞİMŞİR, Bilal N.

1988 Ankara... Ankara
Bir Başkentin Doğuşu.
Ankara: Bilgi Yayınevi

TUNCER, Orhan C.

1980 Mimarlık Tarihi II.
Ankara: A.D.M.M.A Mim. Fak.
(A.D.M.M.A Geliştirme Derneği Yayınları, No: II)

ÜLGEN, Ali Sami

1987 Anıtların Korunması ve Onarılması I.
Ankara

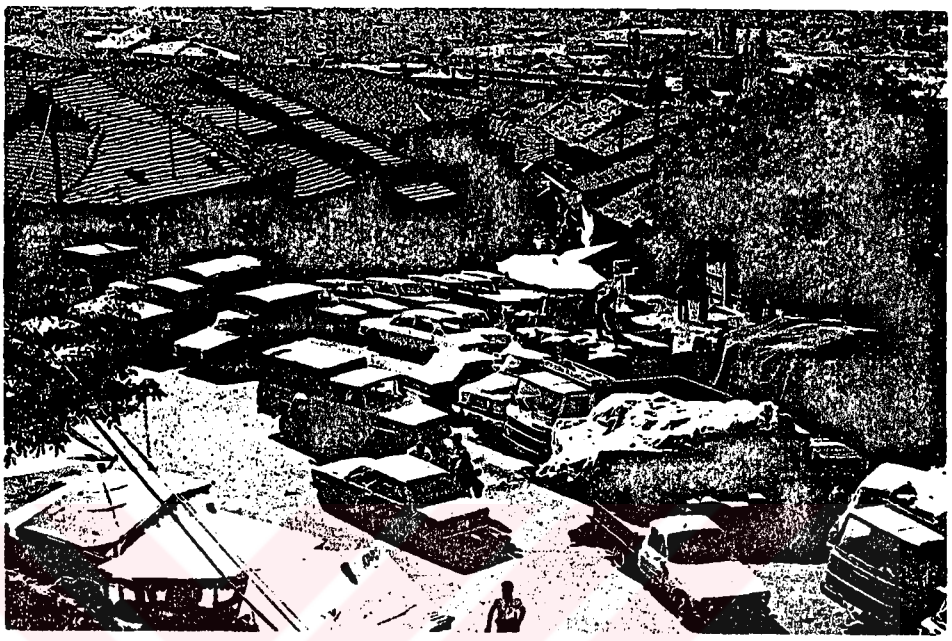
YAVUZ, E. ve - Ü.N. UĞUR

1984 Tarih İçinde ANKARA
Eylül 1981 Seminer Bildirileri.
Ankara: ODTÜ

Resim 1

Pilavoğlu Hanı, Çengel ve Çukur Han'ın tanımladığı Atpazarı Meydanı'nın doğusu Kale'den görünüş, 1996.

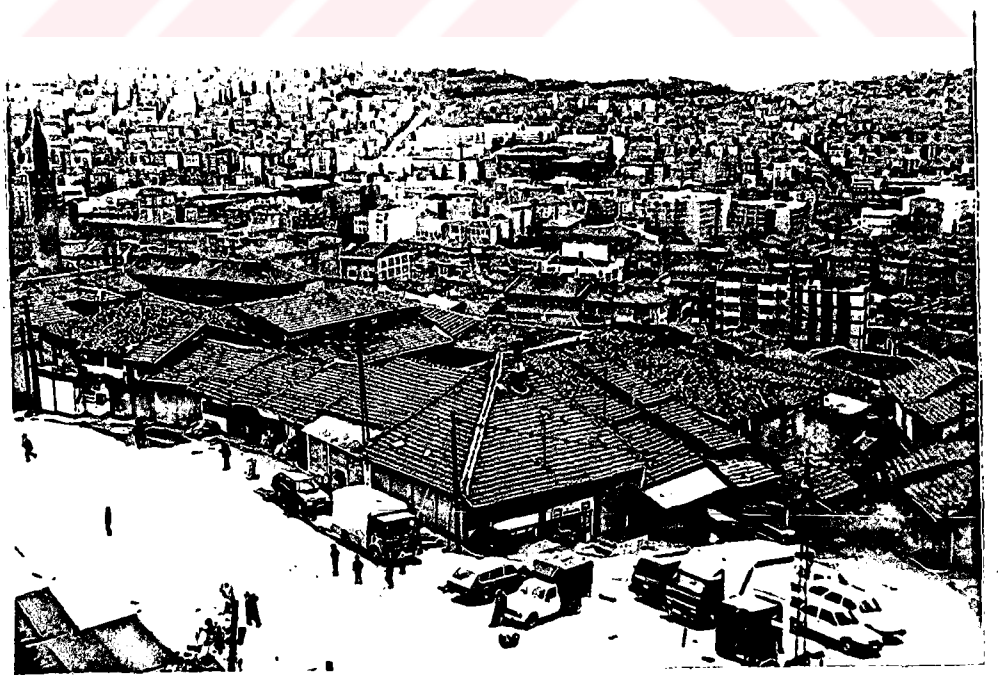
Resim 2

Pilavoğlu Hanı, Çengel ve Çukur Han'ın tanımladığı Atpazarı Meydanı'nın doğusu. Kale'den görünüş (Bakırer, Madran 1984).

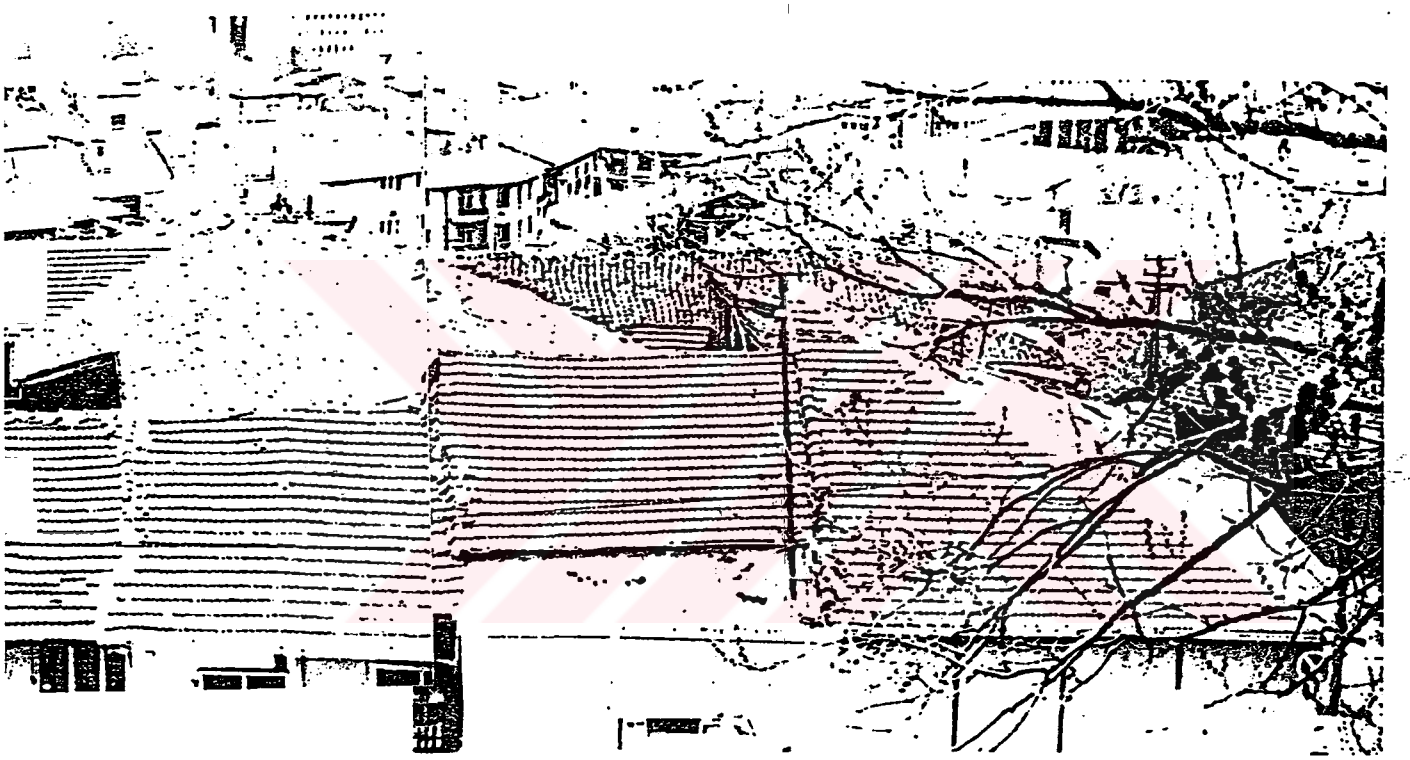
Resim 3

Pilavoğlu Hanı, Kale'den Görünüş, 1990.

Resim 4

Pilavoğlu Hanı, Kale'den Görünüş, 1996.

Resim 5

Pilavoğlu Hanı çatı düzeni, Kale'den Görünüş, 1996.

Resim 6

Atpazarı Sokak üzerinden, Han'ın Hanlar Sokak cephesine bakış.

Resim 7

Pilavoğlu Hanı'nın Sefa-Hanlar Sokak köşesinden görünüşü.

Resim 8

Pilavoğlu Hanı'nın Sefa Sokak Görünüşü.

(Hanlar Sokak yönüne bakış.)

Resim 9

Pilavoğlu Hanı'nın Sefa Sokak Görünüşü.

(Koyunpazarı Sokak yönüne bakış.)

Resim 10
Pilavoğlu Hanı'nın Sefa Sokak görünüşü, Koyunpazarı Sokak yönüne bakış.

Resim 11
Pilavoğlu Hanı'nın Koyunpazarı - Sefa Sokak köşesinden Kale'ye bakış.

Resim 12

Pilavoğlu Hanı'nın Koyunpazarı Sokak görünüşü, 1994.

Resim 13

Pilavoğlu Hanı'nın Koyunpazarı Sokak görünüşü, 1996.

Resim 14

Pilavoğlu Hanı'nın Atpazarı Sokak Görünüşü, 1996.
(12, 12A, 10A, 10, 8A, 8, 6B 6, 4A nolu dükkanlar.)

Resim 15

Pilavoğlu Hanı'nın Atpazarı Sokak Görünüşü, 1996.
(6B, 6, 4A, 4, 2A nolu dükkanlar.)

Resim 16 - 17
Pilavoğlu Hanı'nın Hanlar Sokak üzerindeki bugün kullanılan girişi.

Resim 16

Resim 17

Resim 18
Pilavoğlu Hanı'nın girişini avluya bağlayan koridor üzerinde bulunan Büro-1'in cephesi.

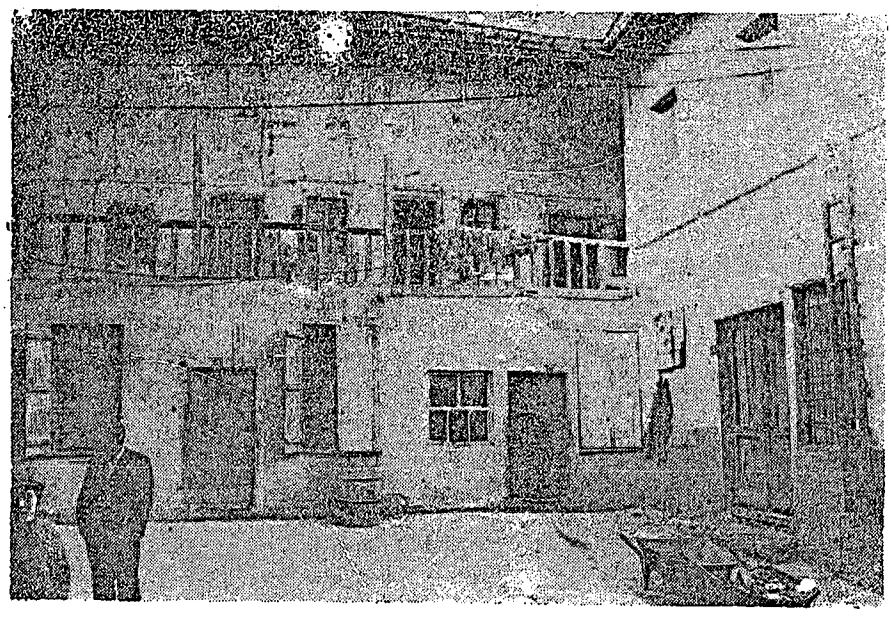
Resim 19
Pilavoğlu Hanı'nın girişini avluya bağlayan koridor üzerinde bulunan Büro-2'nin cephesi.

Resim 21

Pilavoğlu Hanı avlusunun kuzey cephesi ve avluyu +3.00 m kuzey revağına bağlayan ahşap merdiven, 1990.

Resim 22

Pilavoğlu Hanı avlusu, kuzey cephesi (Öney 1971)

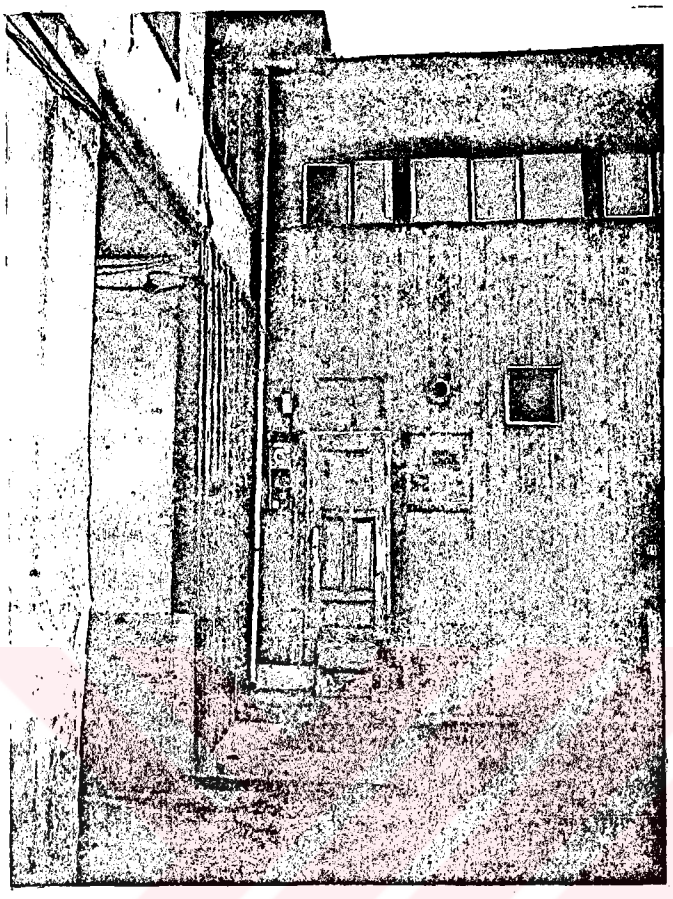
Resim 23

± 0.00 m. Avlu Kotunu + 3.00 m. Kuzey Revağına bağlayan ahşap merdiven.

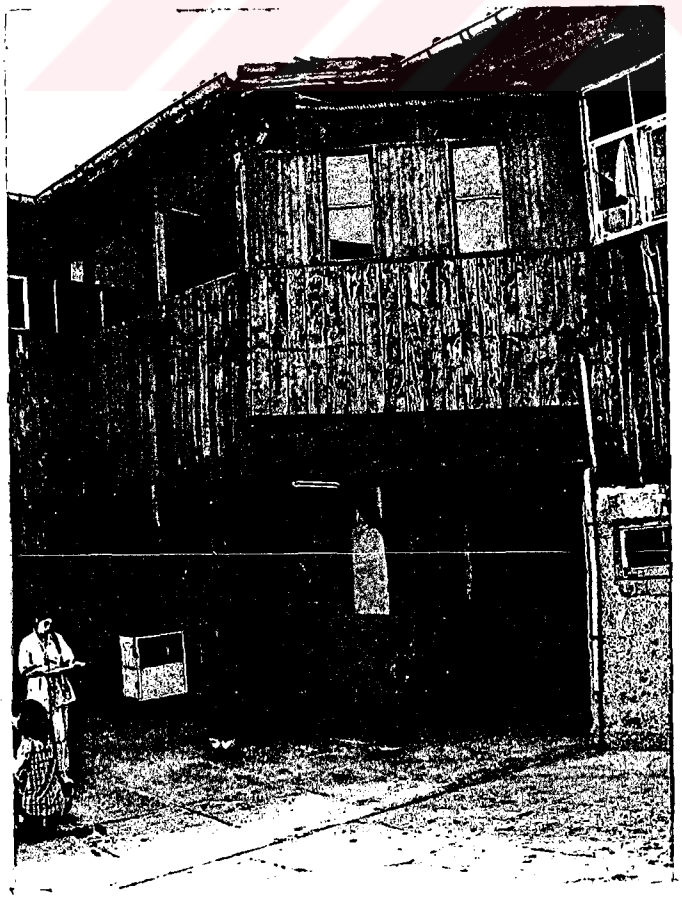

Resim 24

Avlunun kuzey cephesinde bulunan 27 nolu mekanın iç görünüşü.

Resim 25
Avlunun lambiri kaplı güney cephesi ve avluya açılan 8 nolu mekan.

Resim 26
Avlunun güney-batı cephesinde yer alan , +1.50 m. kotunu +4.00 m otel katına bağlayan merdiven sahanlığının avludan görünüşü.

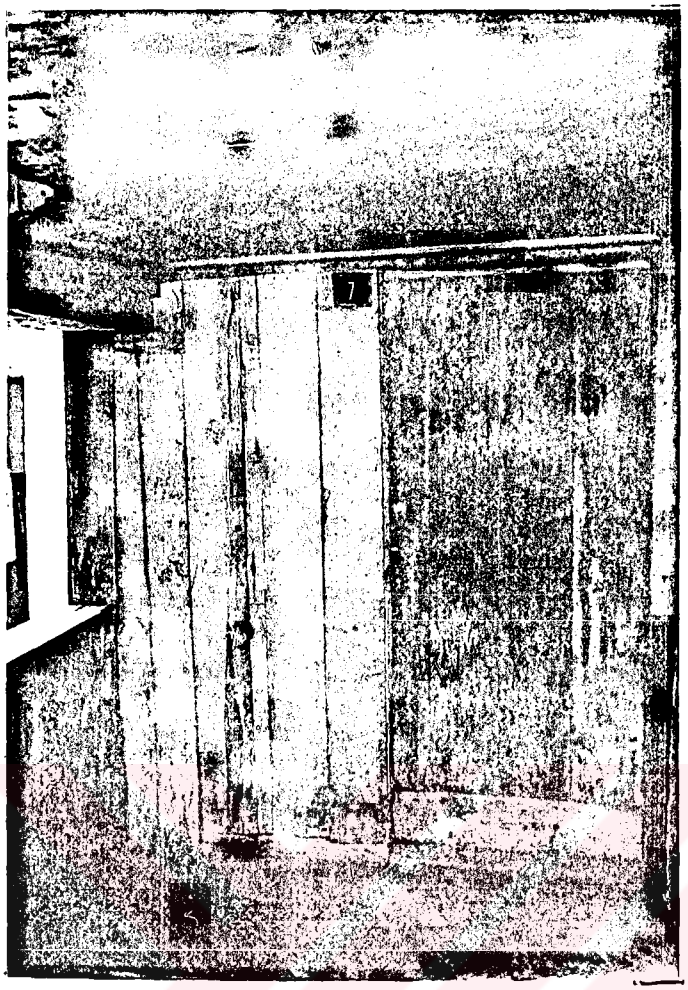
Resim 27 - 28

± 0.00 m. Avlu kotunu +1.50 m. kotuna bağlayan merdiven.

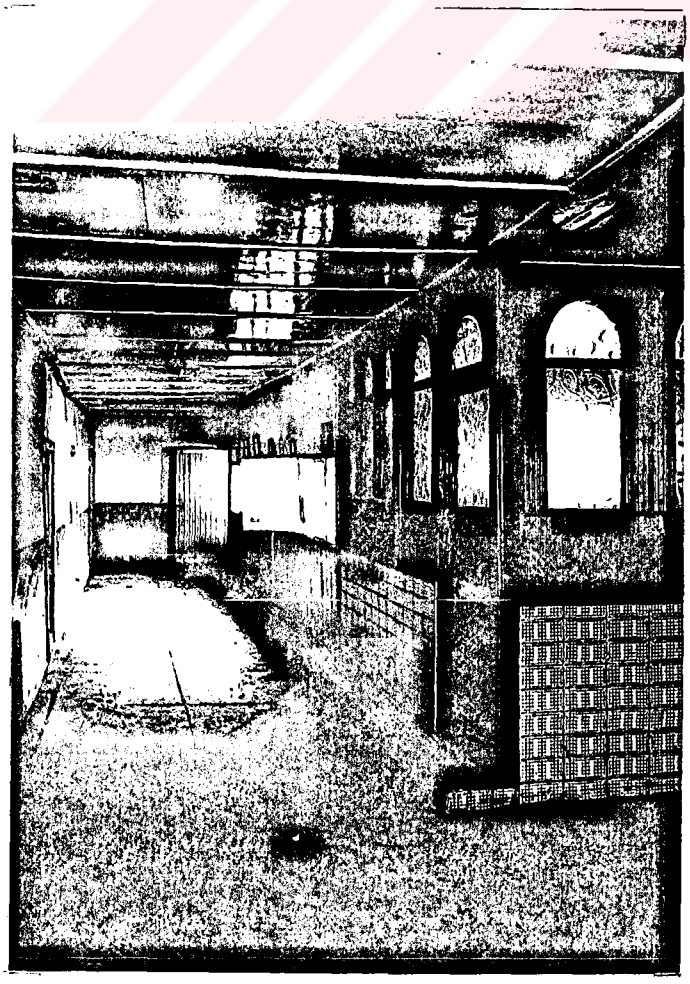
Resim 27

Resim 28

Resim 29
+1.50 m. kotundaki 7 nolu mekana ait kapı.

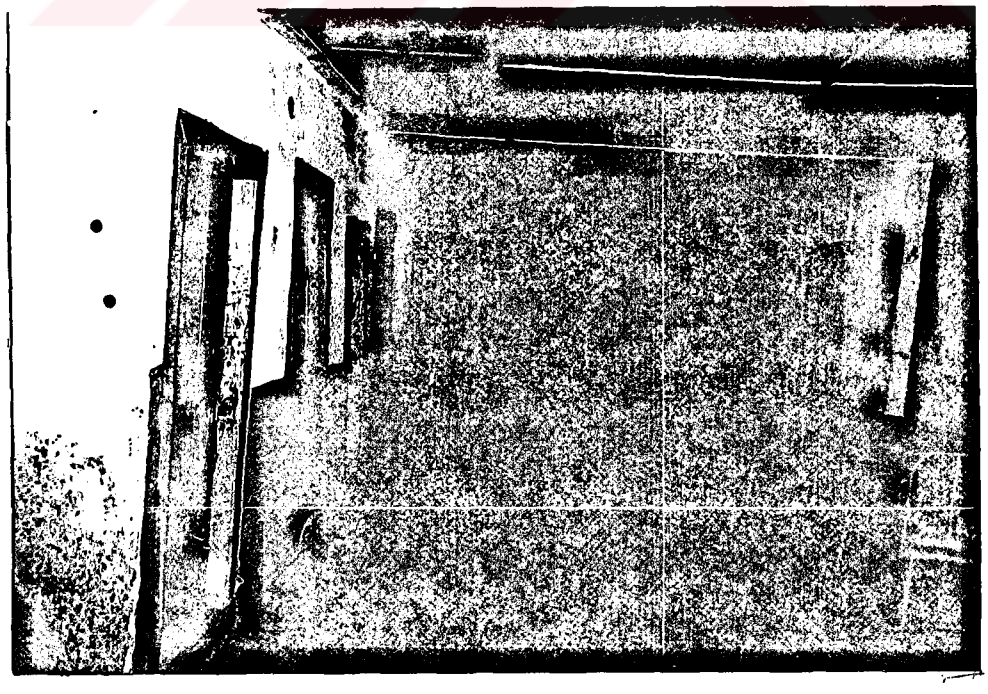

Resim 30
+4.00 m. Otel katındaki güney revağının bugünkü durumu.

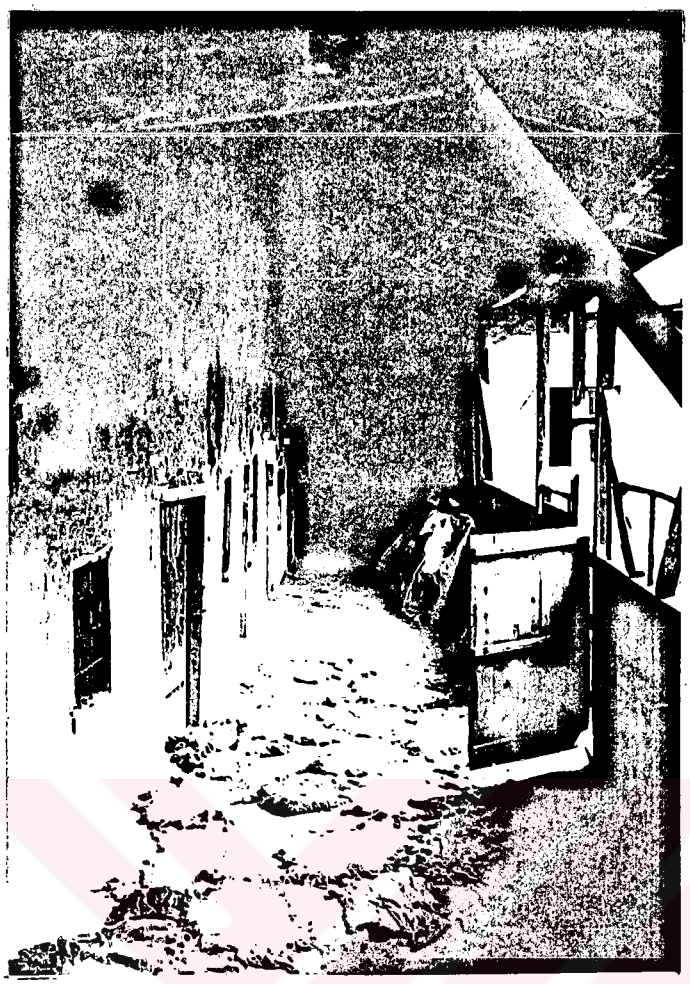
Resim 31

+4.00 m. otel katındaki, Han'ın Koyunpazarı Sokak girişini avluya bağlayan koridorun üzerinde bulunan, güney koridoru ve bu koridorun batı ucunda yer alan, + 4.74 m. kotundaki 14 nolu oda.

Resim 32

+4.00 m. otel katı, doğu koridoru. Kuzey yönüne bakış.

Resim 33 - 34

+3.00 m. kotu, kuzey revağı.

Doğu yönüne bakış.

Resim 33

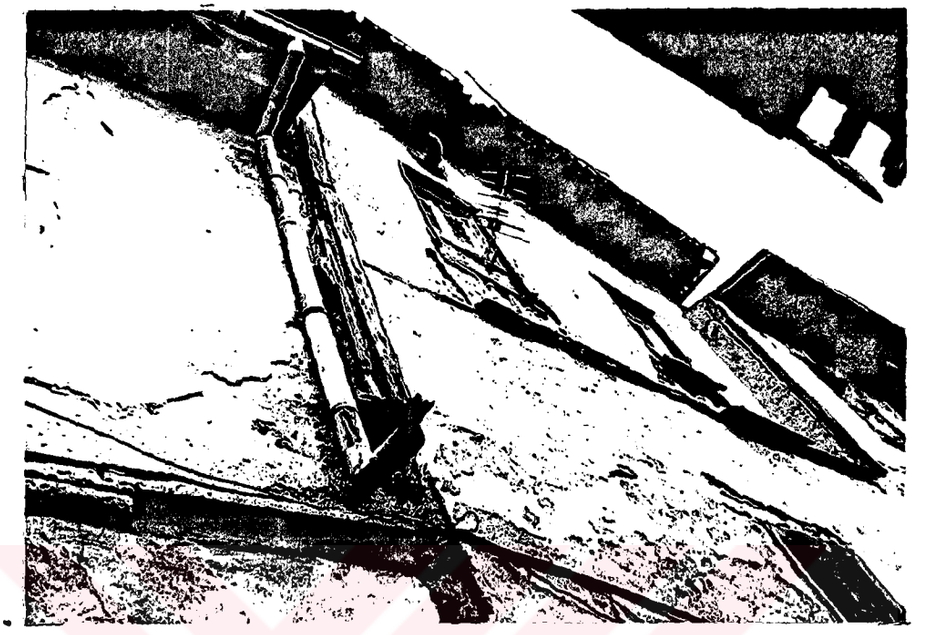

Resim 34

Resim 35

+3.00 m. kotu, kuzey revağı. Batı yönüne bakış.

Resim 36

+ 4.00 m. otel katındaki 9 nolu odanın Sefa Sokak görünüşü.

Resim 37

Han'ın Sefa Sokak cephesine ait ahşap duvar konstrüksiyon.

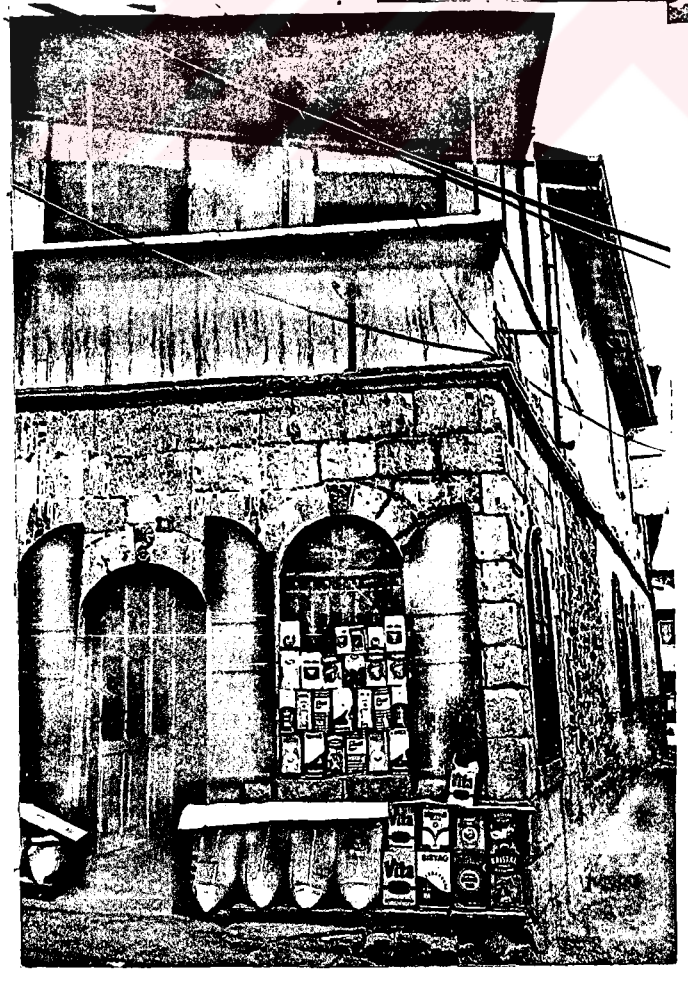

Resim 38

9 nolu resimde görülen, Sefa Sokak 1 nolu dükkanda, suntadan yapılmış ofis mekanının arkasında kalan ve Han'ın avlusuna bağlandığı söylenen kapı.

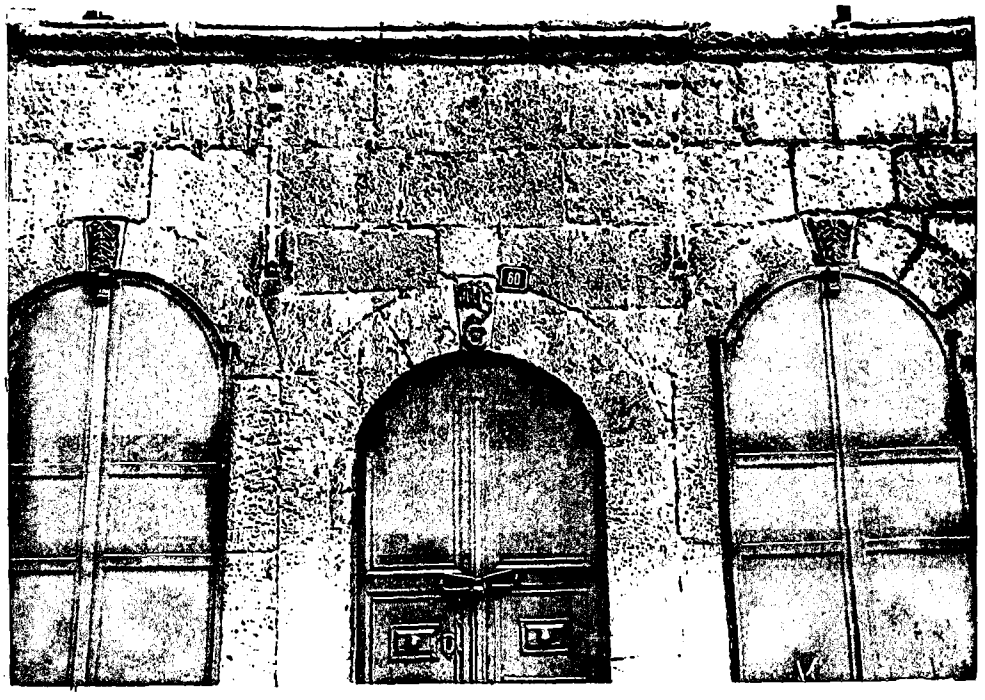
Resim 39

Resim 40

Resim 39 - 40

Han'ın Koyunpazarı - Sefa Sokak köşesinde yer alan 60 nolu mekan.

Resim 41

60 Nolu dükkanın kemerli kapı ve pencerelerinin bezemeli kilit taşları ve taş silme.

Resim 42

Koyunpazarı Sokak 62 nolu dükkanın kemerli girişinin bugünkü durumu.

Resim 43

Han'ın Koyunpazarı Sokak üzerindeki kemerli giriş kapısı (No:64).

Resim 44

Koyunpazarı Sokak 64 nolu mekana açılan 64/1 nolu odanın kapısı.

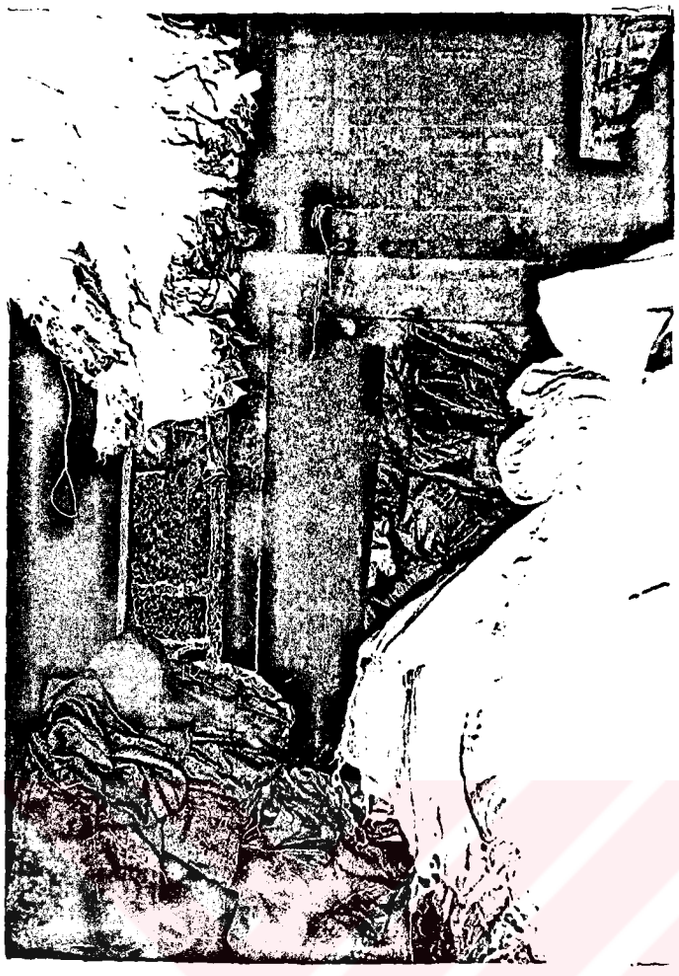
Resim 45

64/1 nolu odanın, eskiden Han'a açılan, bugün niş durumundaki penceresi.

Resim 46

64/1 Nolu odanın güney cephesinde bulunan, eskiden Sefa Sokağa açılan Tepe Penceresi.

Resim 47

Koyunpazarı Sokak 64 nolu mekana açılan 64/2 nolu odanın kapısı.

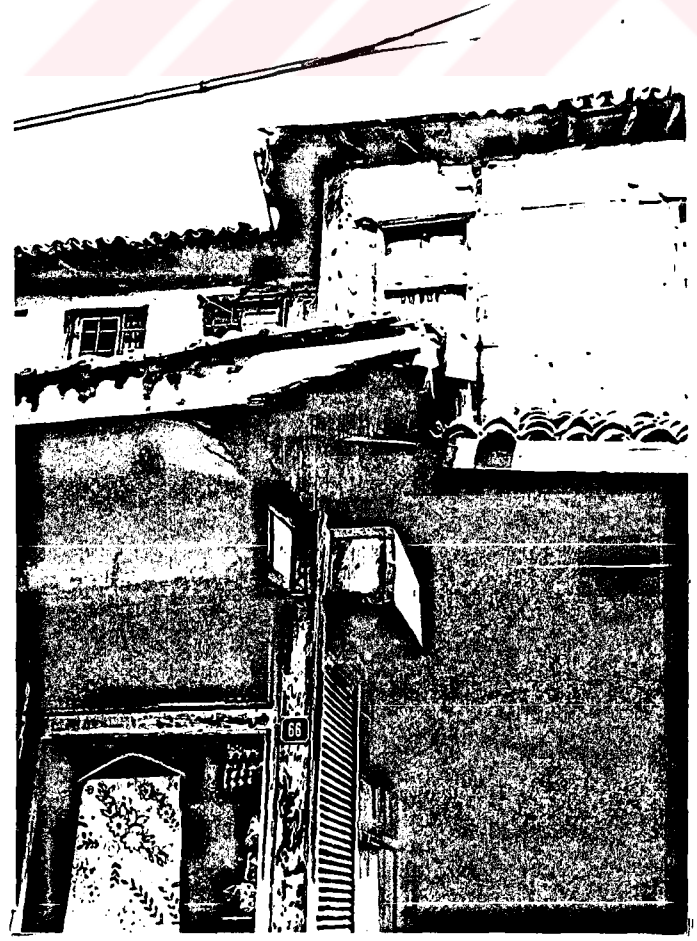

Resim 48

64/2 nolu odanın Han'a açılan pencerelerinin ve Han'ın Koyunpazarı Sokak girişini avluya bağlayan koridorunu ikiye bölen ahşap perdenin, Han içinden görünüşü.

Resim 49
Koyunpazarı Sokak 66 nolu dükkan.

Resim 50
66 Nolu dükkanın çatısının, Han'ın Koyunpazarı Sokak girişi üzerinde bulunan cumba ve girişin üstünü örten saçak ile bağlantısı.

Resim 51

Koyunpazarı Sokak 68 nolu dükkan, Görünüş.

Resim 52
Koyunpazarı Sokak 70 nolu dükkan.

Resim 53
Koyunpazarı Sokak 70 nolu dükkanın deposu olarak kullanılan 70A nolu mekan.

Resim 54

Koyunpazarı Sokak üzerinde bulunan, kuruyemiş - baharat ticaretinin yapıldığı 72 nolu dükkan.

Resim 55

Atpazarı Sokak 2 nolu dükkan ve Koyunpazarı Sokak 76 numarada bulunan pideci ile aynı çatı altında yer alan,hediyelik eşya ticaretinin yapıldığı Koyunpa zarı Sokak 74 Nolu dükkan.

Resim 56

Koyunpazarı Sokak 76 nolu dükkan , görünüş.

Resim 57

Bugün " Pideci " olarak kullanılan 76 nolu dükkanın sokakla bağlantısı.

Resim 58

Atpazarı Sokak 2 nolu yapı, Mayıs 1996.

Resim 59

Atpazarı Sokak 2 nolu dükkanın Koyunpazarı Sokağa bakan iç cephesi.

Resim 60

Atpazarı Sokak 2 nolu dükkana sonradan eklenen, çatı arasına çıkan ahşap merdiven.

Resim 61

Resim 61 - 62

Atpazarı ve Hanlar Sokağın kesiştiği köşede yeralan , Atpazarı Sokak 12 nolu eski Türk Evi.

Resim 62

Resim 63

Atpazarı Meydanı'nında yeralan Çengel ve Çukur Han'ın Kale'den görünüşü, 1996.

Resim 64

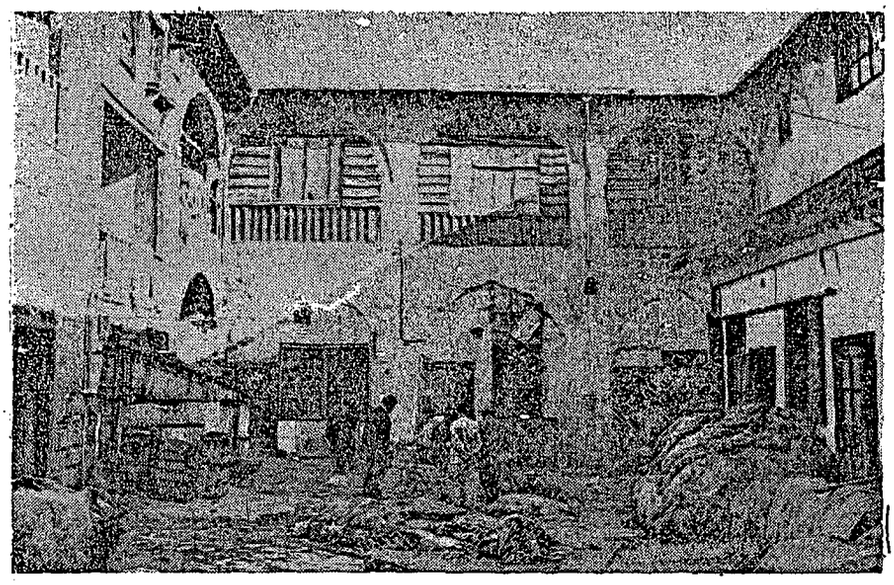
Atpazarı Meydanı'nında yeralan Çukur Han'ın Kale'den görünüşü.

(Bakırer, Madran 1984)

Resim 65

Çukur Han avlusu, görünüş (Öney 1971).

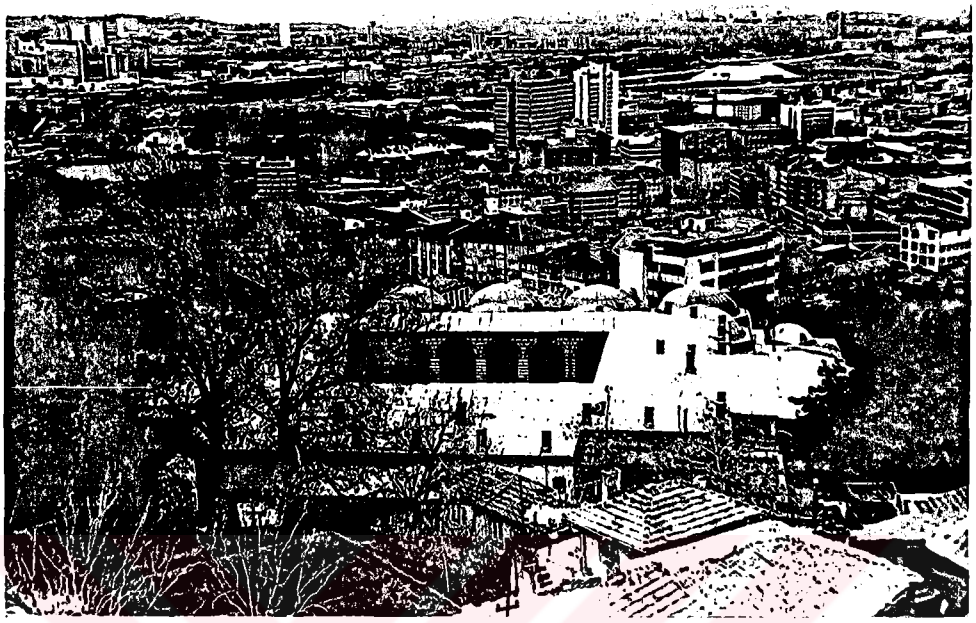
Resim 66

Çengel Han avlusu, görünüş (Öney 1971).

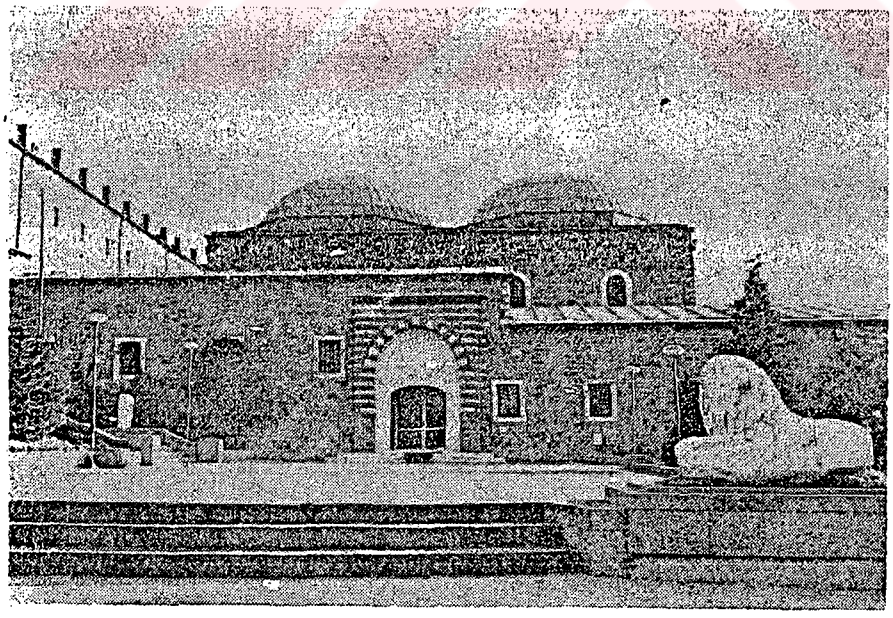
Resim 67

Çengel Han avlusu, görünüş (Öney 1971).

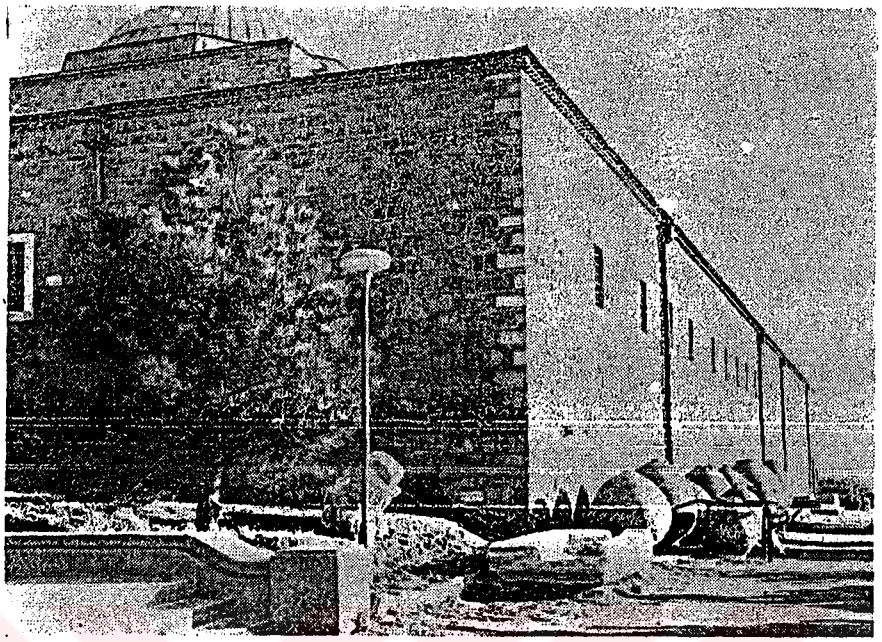
Resim 68

Mahmut Paşa Bedesteni ve Kurşunlu Han'ın Kale'den görünüşü, 1996.

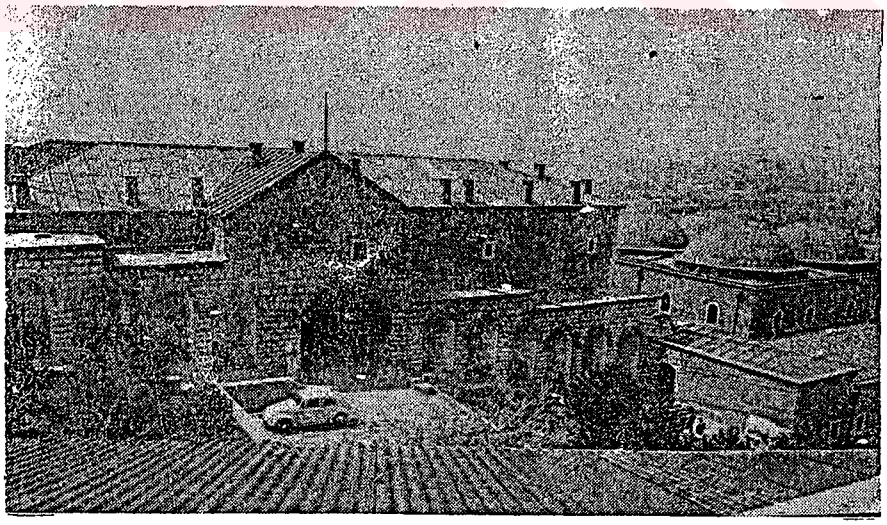
Resim 69

Mahmut Paşa Bedesteni, giriş cephesi (Öney 1971).

Resim 70

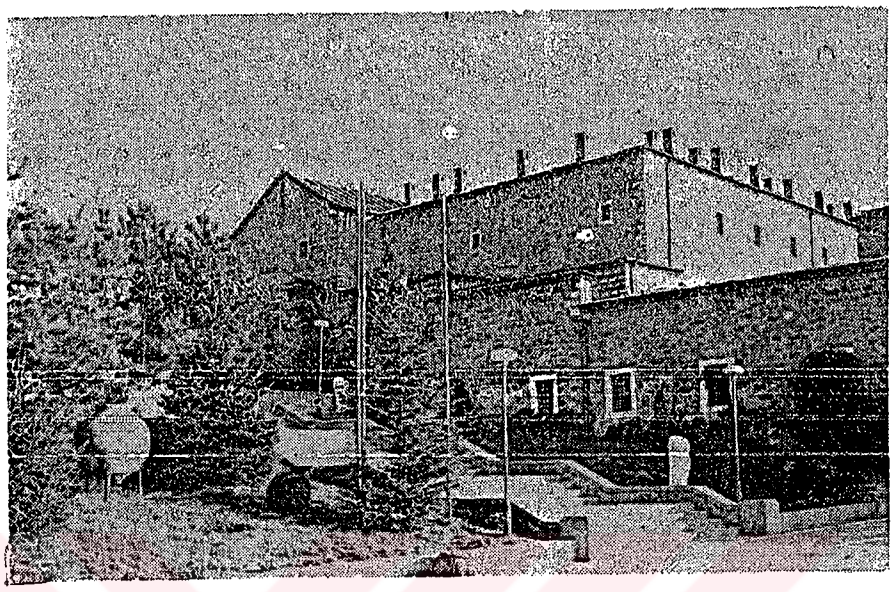
Mahmut Paşa Bedesteni batı cephesi (Öney 1971).

Resim 71

Mahmut Paşa Bedesteni ve Kurşunlu Han, genel görünüş.

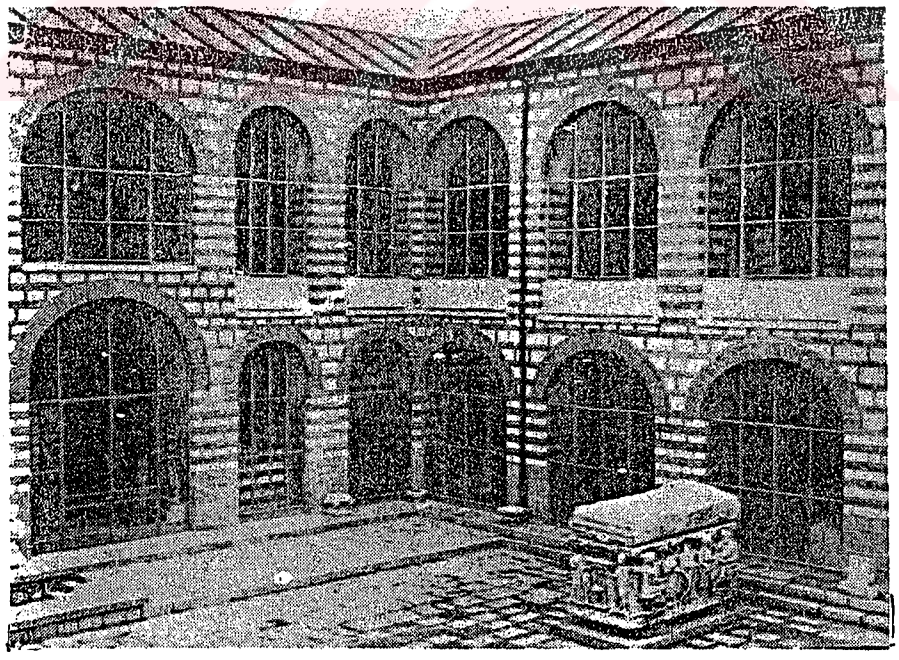
(Öney 1971)

Resim 72

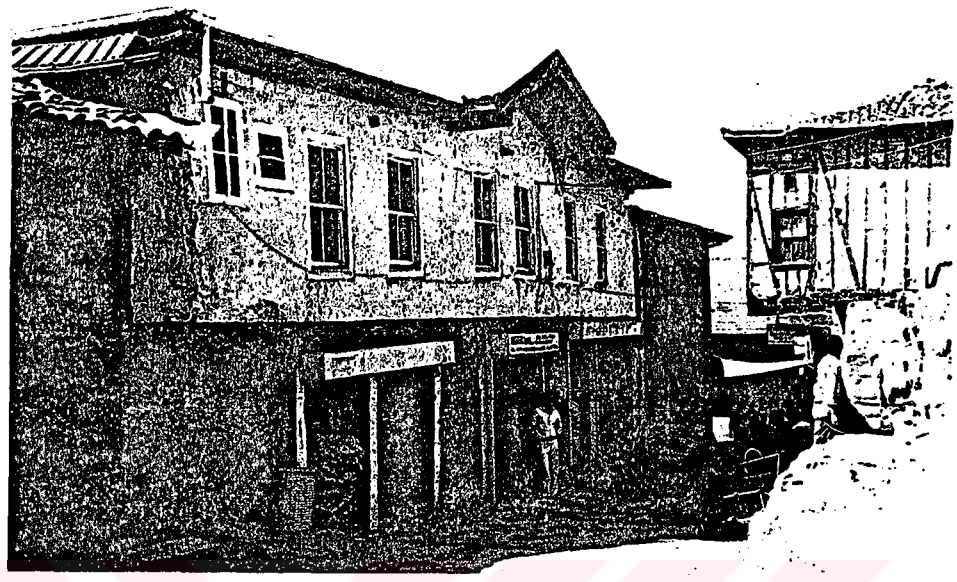
Mahmut Paşa Bedesteni ve Kurşunlu Han, genel görünüş.

(Öney 1971)

Resim 73

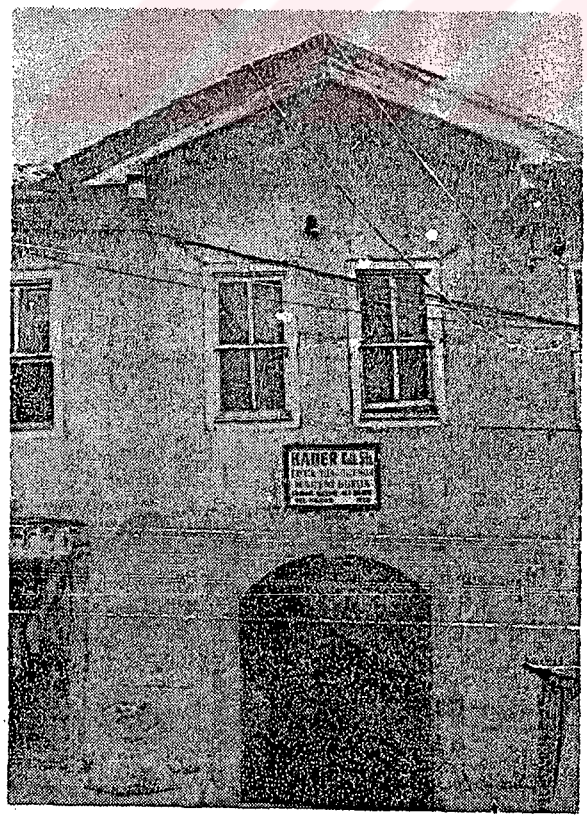
Kurşunlu Han avlusu, görünüş (Öney 1971).

Resim 74

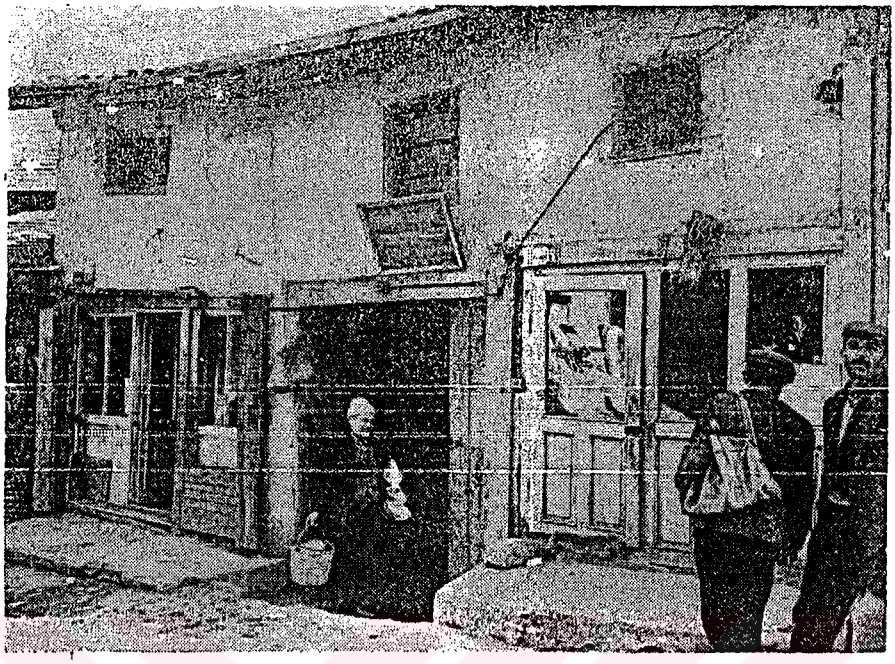
Kıbrıs Han'ın Sefa Sokak görünüşü

(Bakırer, Madran 1984).

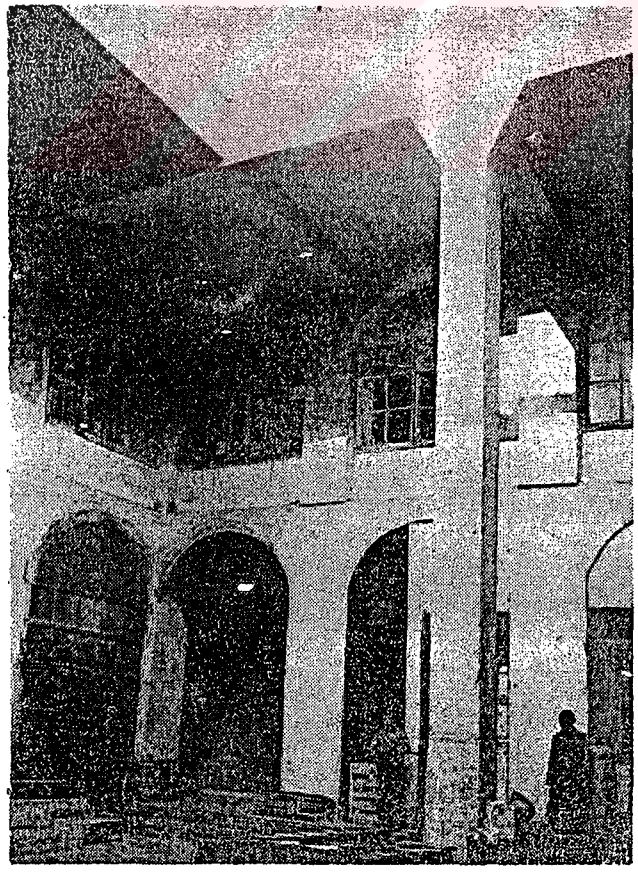
Resim 75

Kıbrıs Han'ın Sefa Sokak Görünüşü (Öney 1971).

Resim 76

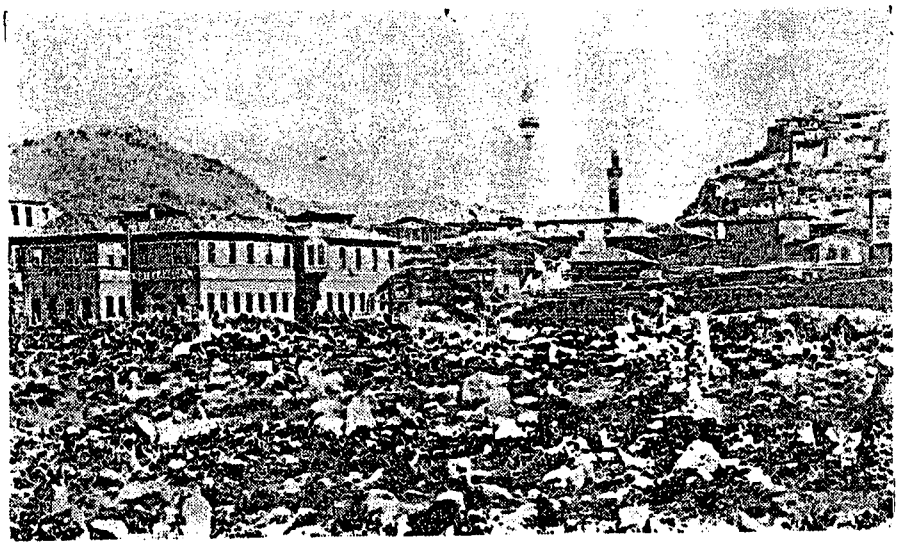
Yeni Han'ın giriş cephesi (Öney 1971).

Resim 77

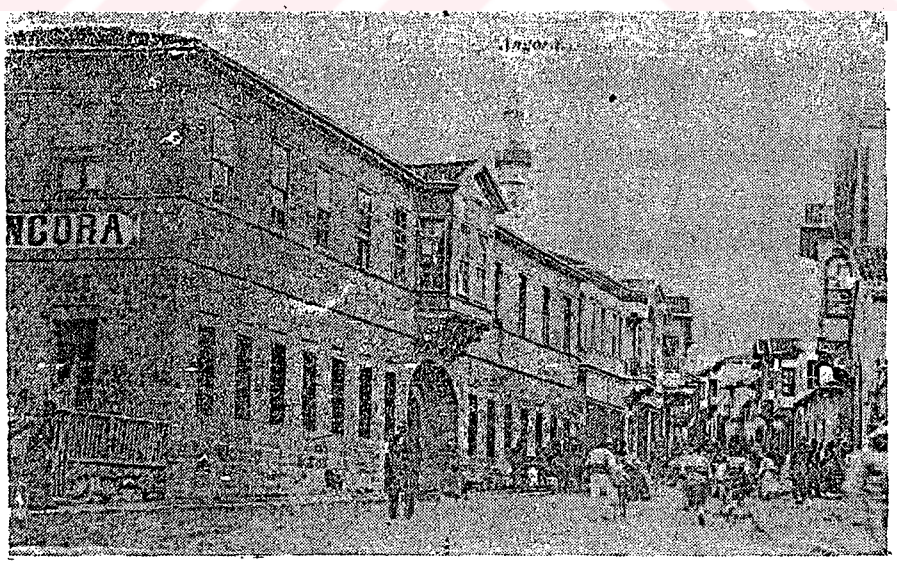
Safran Hanı avlusu, görünüş

(Öney 1971)

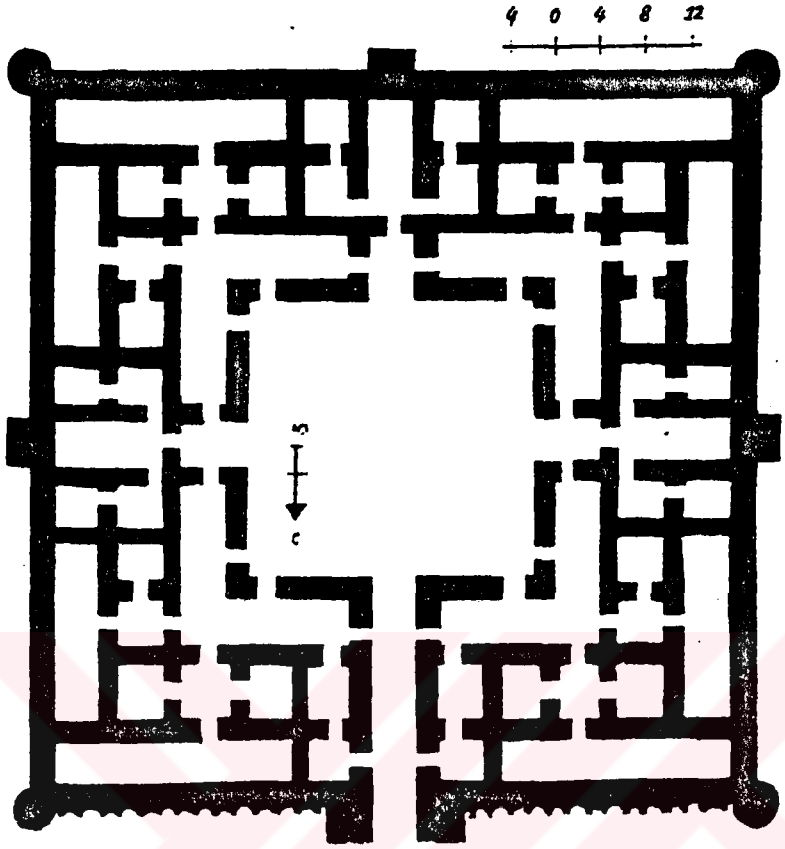
Resim 78

Eski Ankara'da Taşhan (Öney 1971).

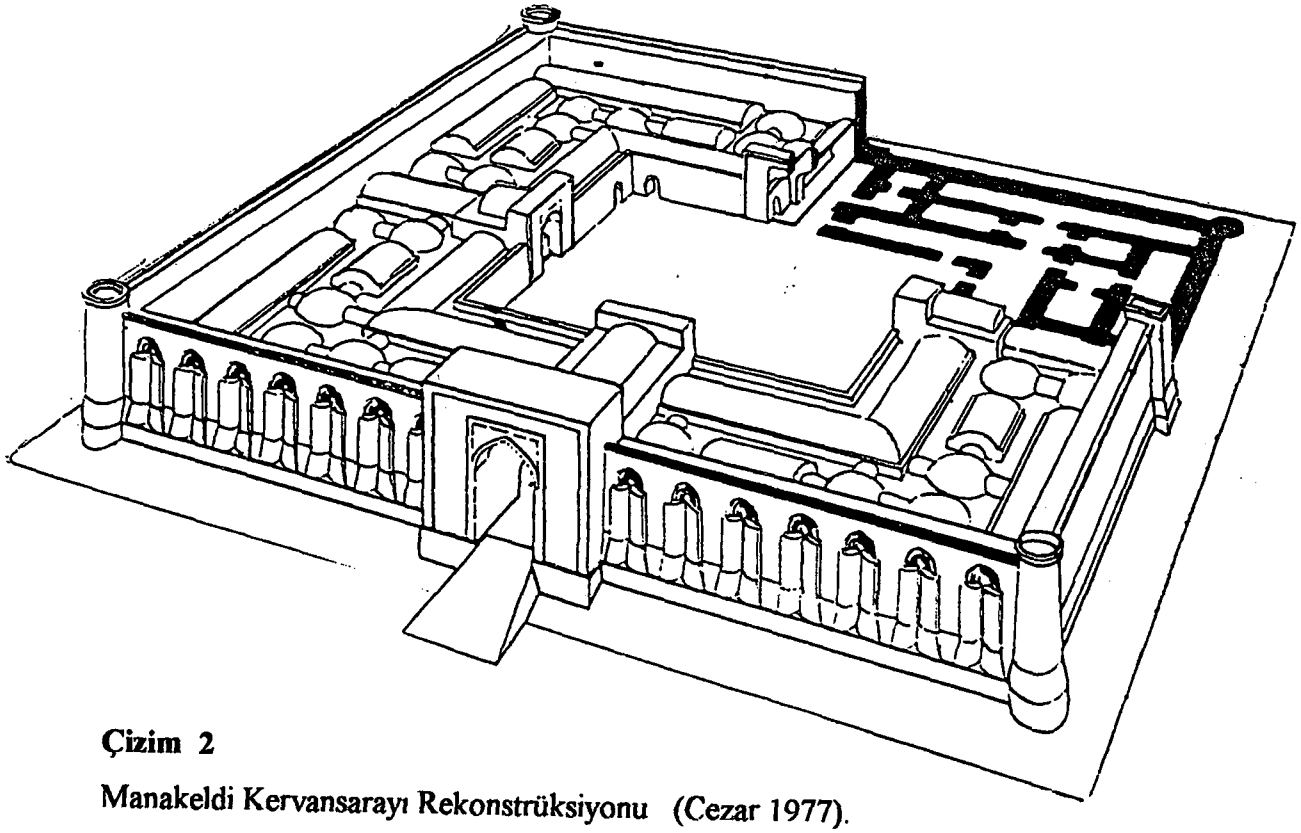
Resim 79

Taş Han'ın giriş cephesi (Öney 1971).

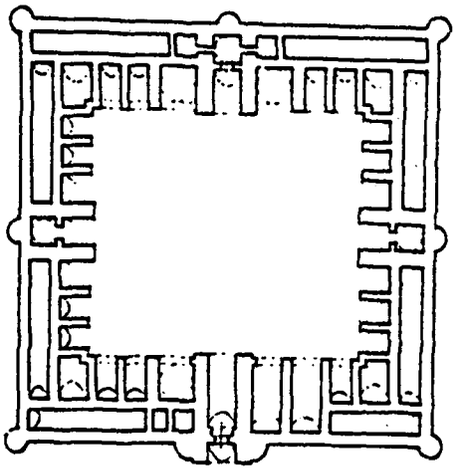
Çizim 1

Manakeldi Kervansarayı Planı (Cezar 1977).

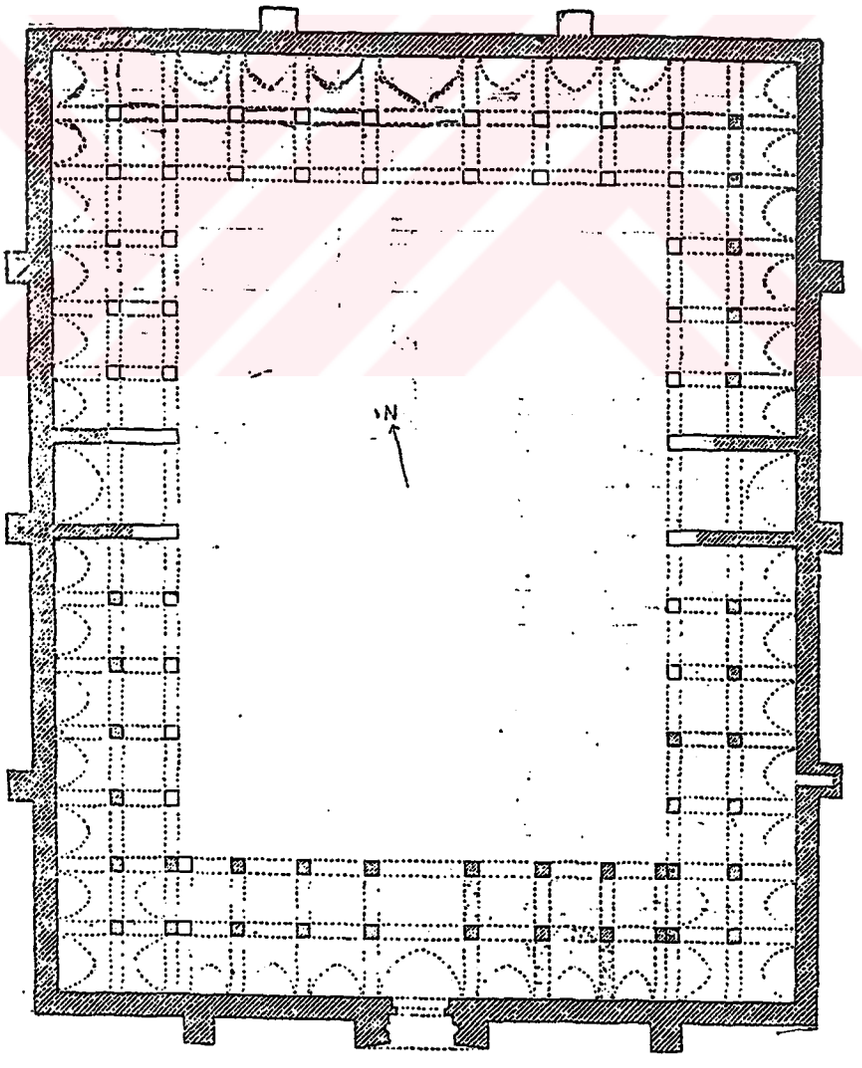
Çizim 2

Manakeldi Kervansarayı Rekonstrüksiyonu (Cezar 1977).

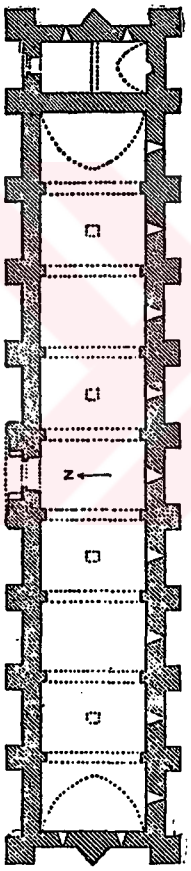
Çizim 3

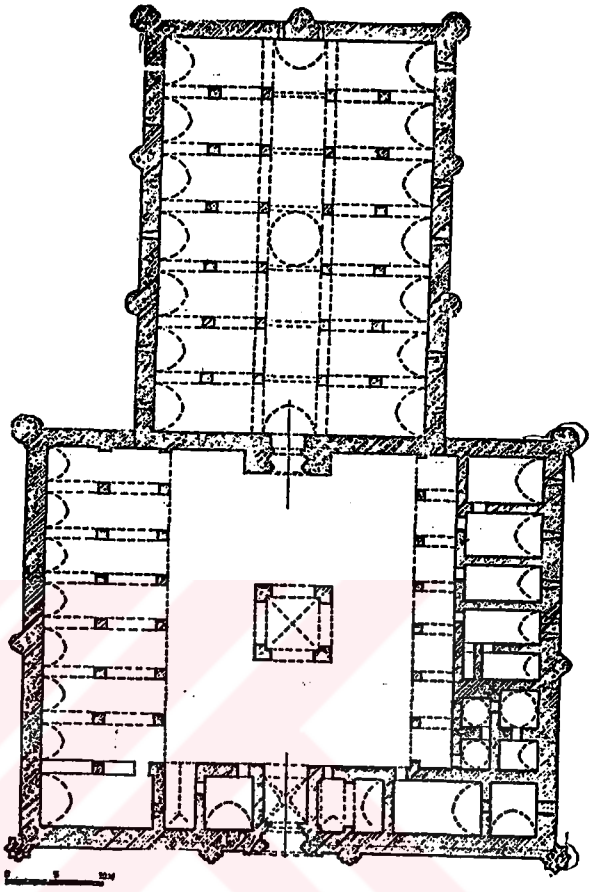
Ribat-ı Mahi Planı (Cezar 1977).

Çizim 4

Evdir Han Planı (Güran 1978).

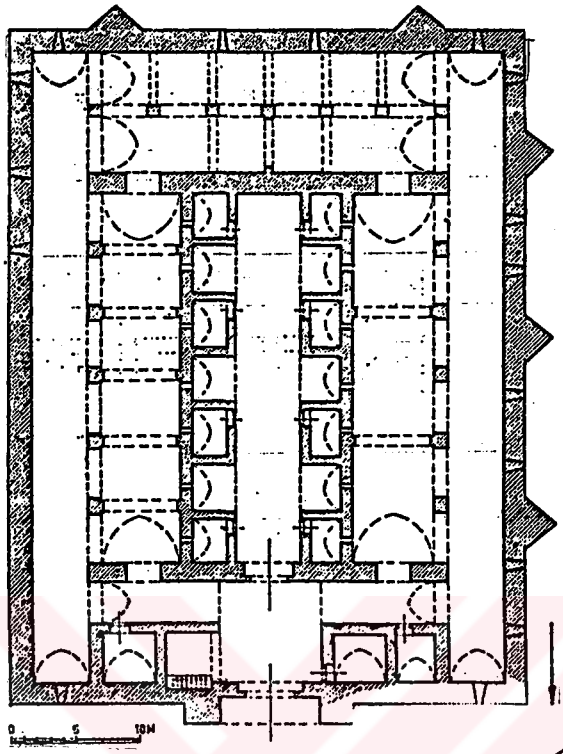
Çizim 6

1. ve 2. Tipin uçuca eklenmesiyle oluşan tipe örnek; Sultan Hanı planı (Güran 1978)

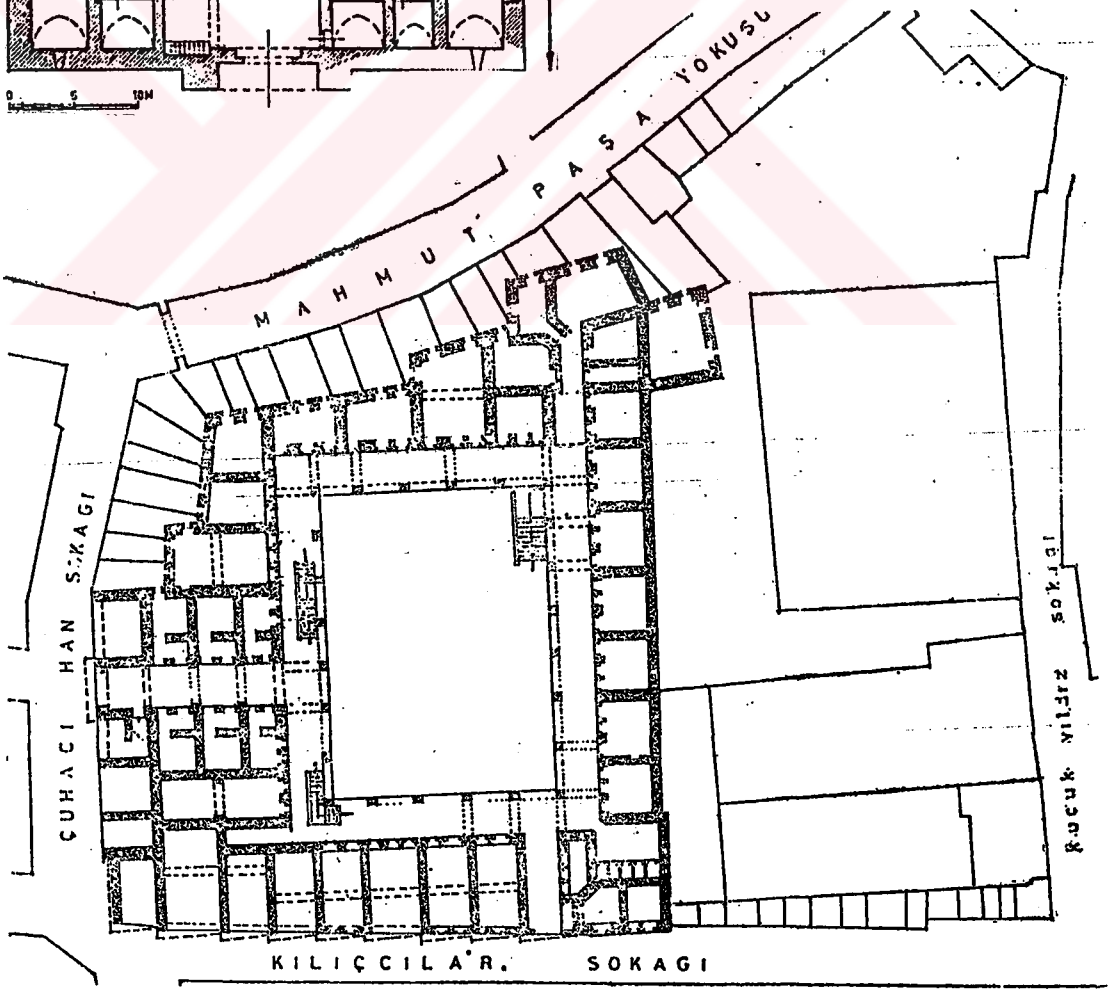
Çizim 5

Anadolu'da ortaya çıkan, avlusuz ve üstü örtülü tipe örnek; Şerefza (Şarapsa) Hanı planı (Güran 1978).

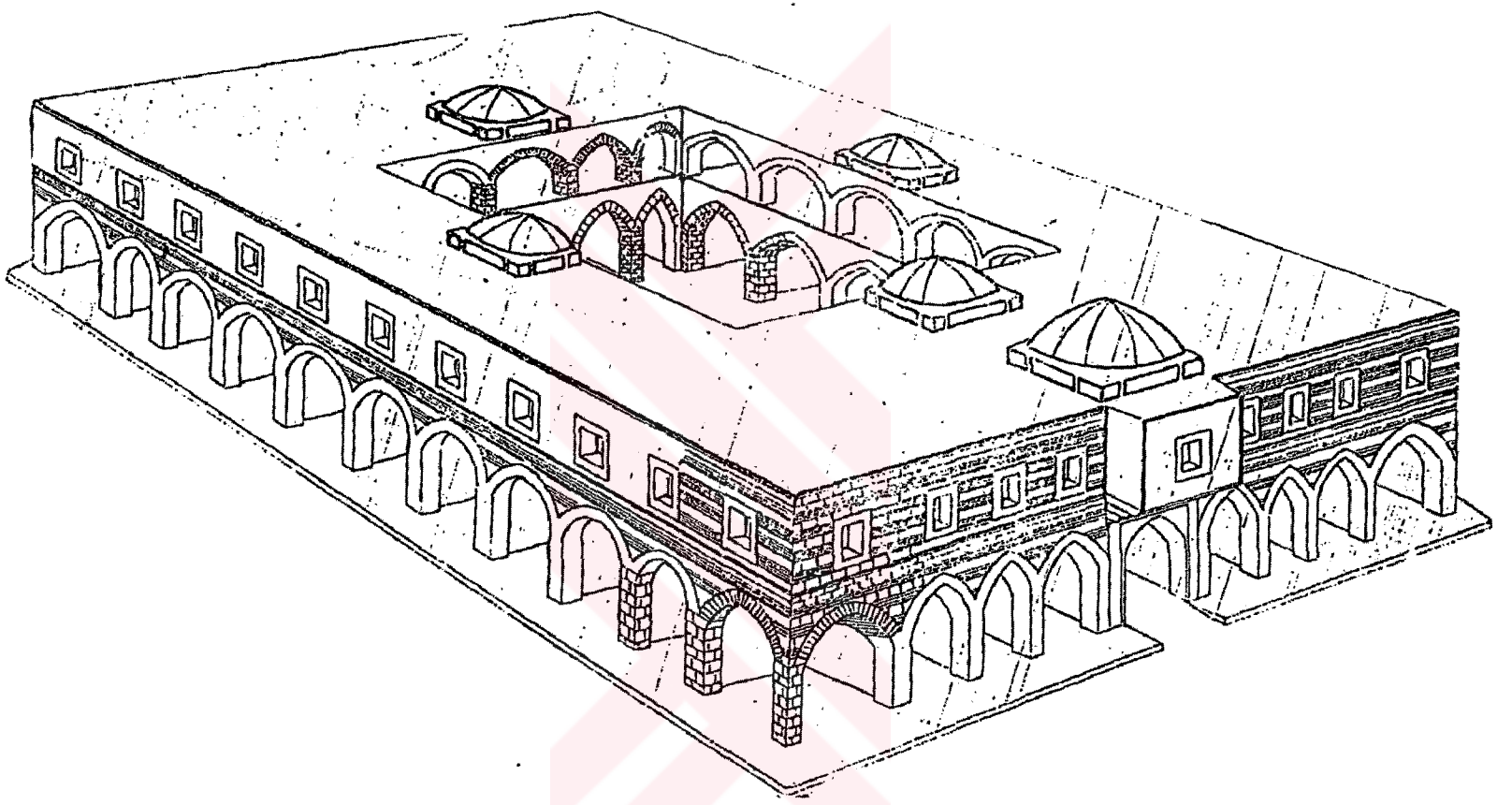
Çizim 7

1. ve 2. Tipin içiçe kaynaşmasıyla oluşan tipe örnek; Alara Han planı. (Güran 1978)

Çizim 8

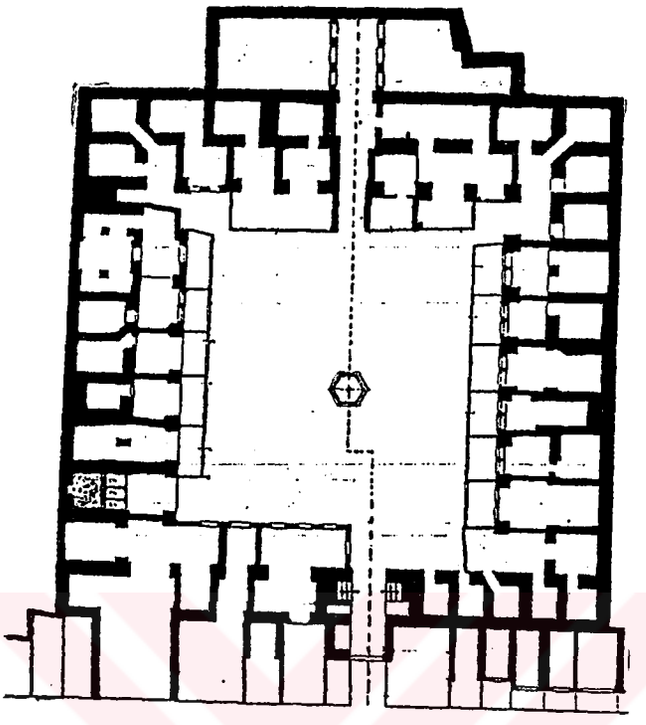
Osmanlı Dönemi şehir içi han mimarisinde arsa ve yola göre biçimlenmeye örnek; Çuhacı Hanı planı (Güran 1978)

Çizim 9

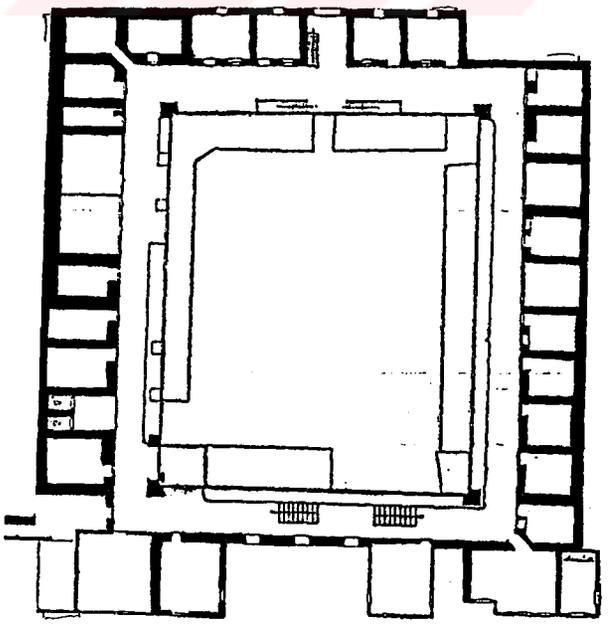
Osmanlı Dönemi han mimarisinde cephede dükkan oluşumuna örnek;

Kara Mustafa Paşa Kervansarayı perspektifi. (Güran 1978 : 194).

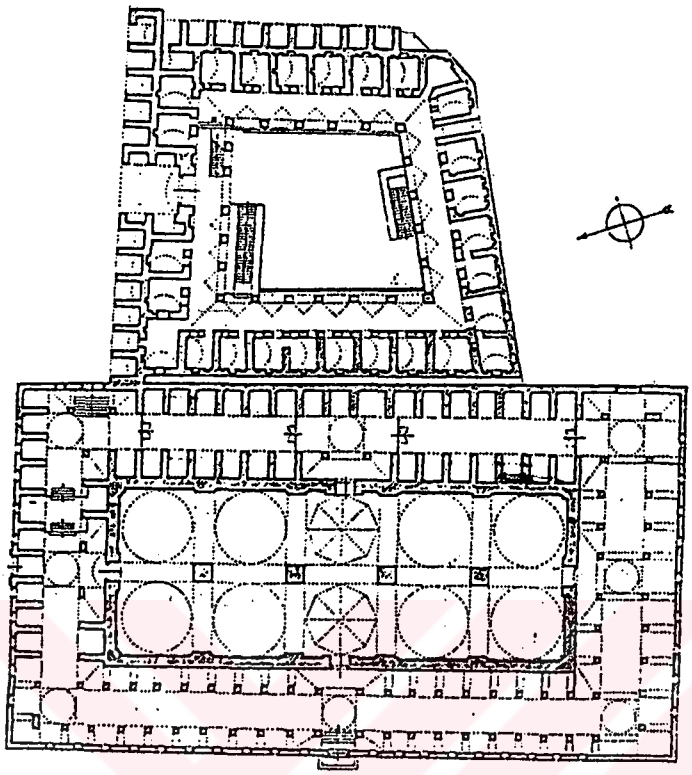
Çizim 10

Osmanlı Dönemi, Bursa Emir Han zemin kat planı (Güran 1978).

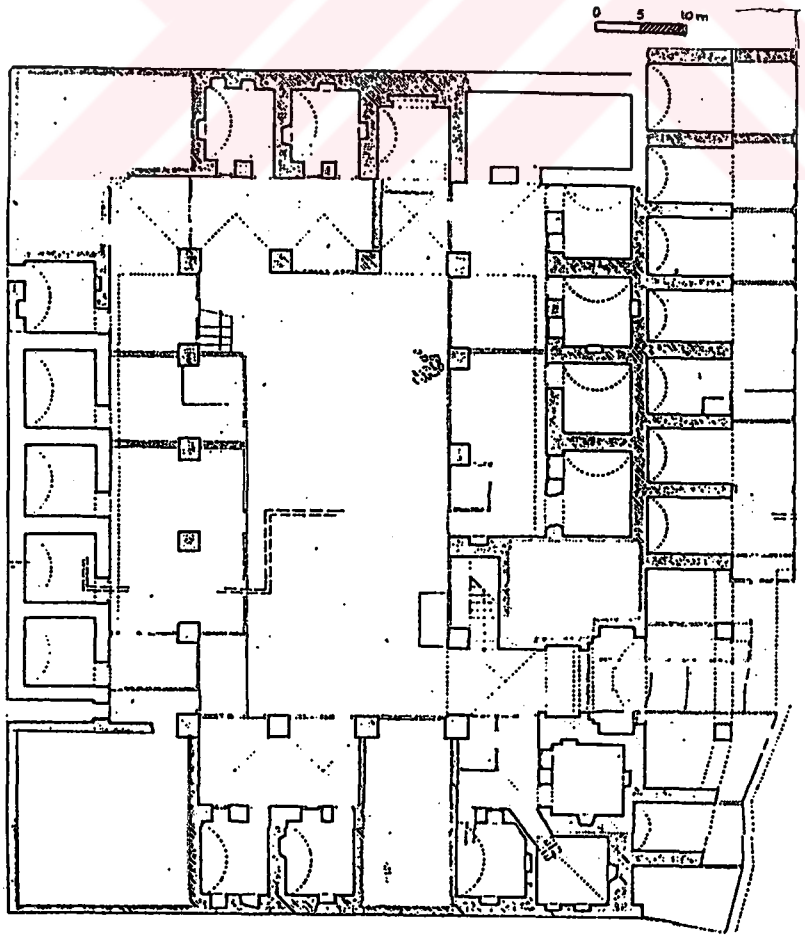
Çizim 11

Osmanlı Dönemi, Bursa Emir Han birinci kat planı (Güran 1978).

Çizim 12

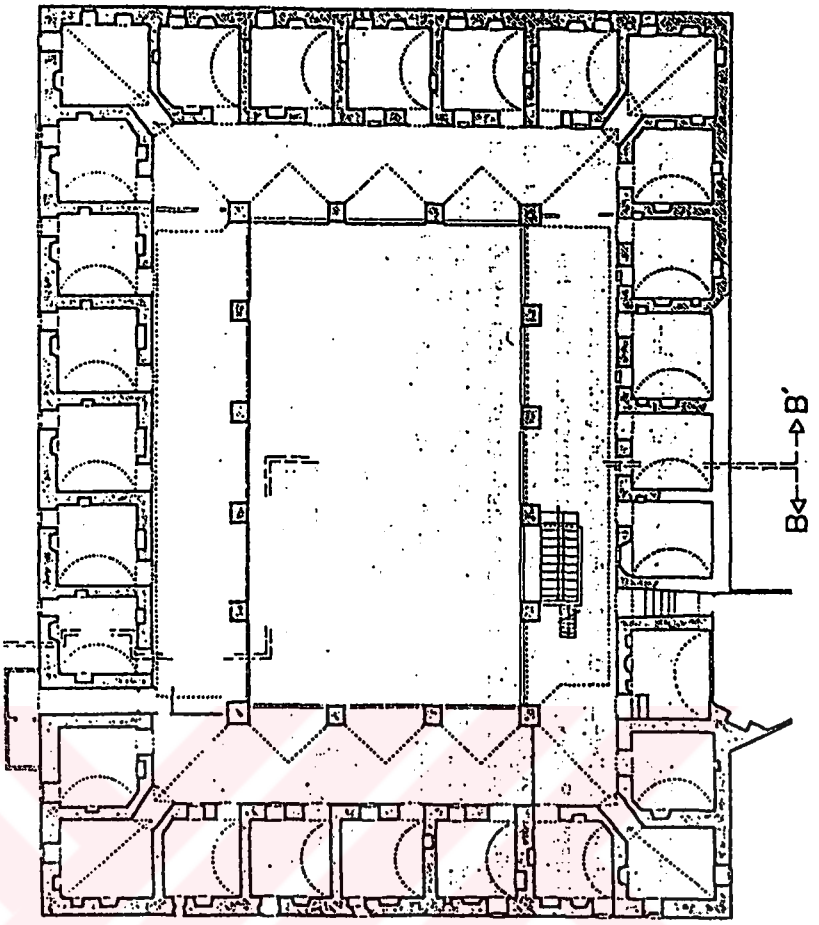
Mahmut Paşa Bedesteni ve Kurşunlu Han zemin kat planı (Öney 1971).

Çizim 13

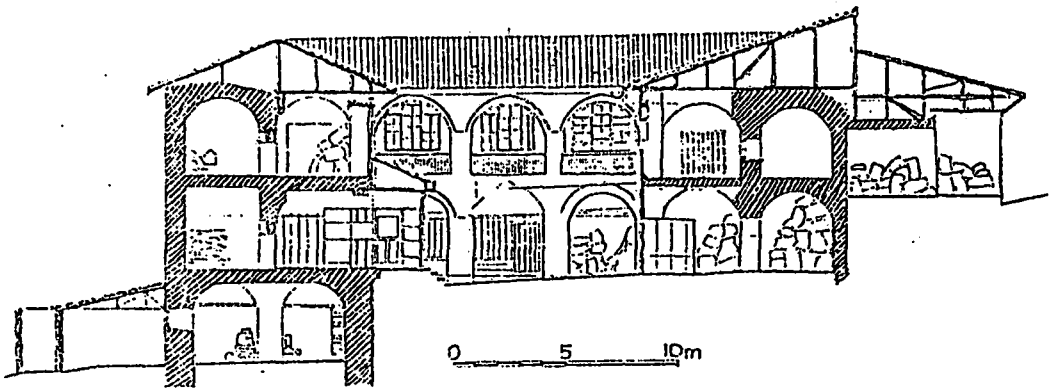
Osmanlı Dönemi 2 katlı han tipine örnek; Çengel Han zemin kat planı.

(Öney 1971)

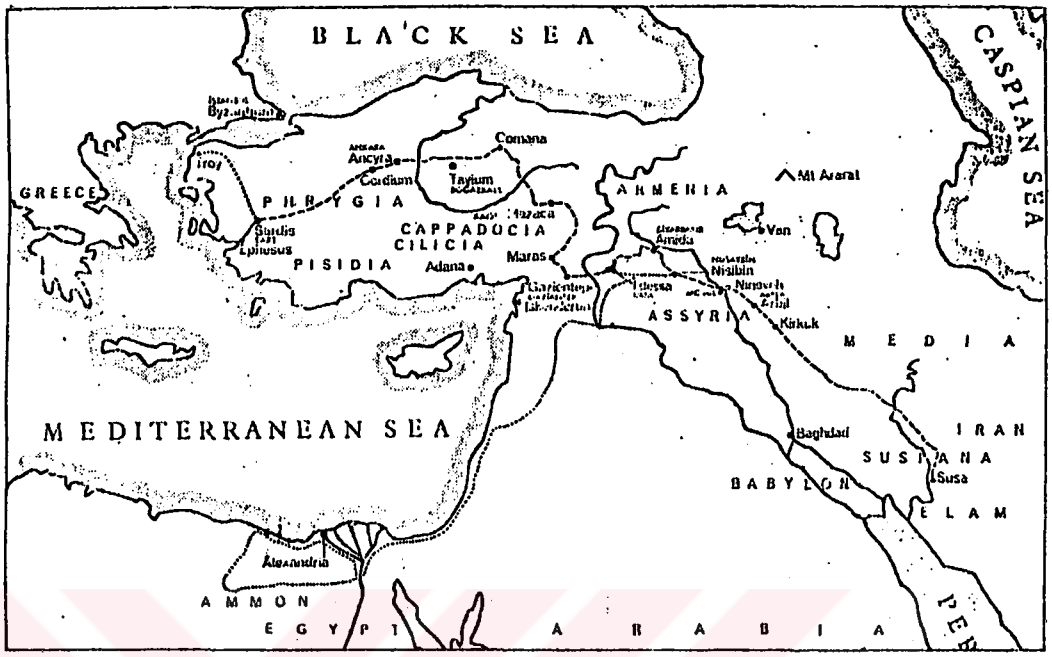
Çizim 14

Çengel Han 1. kat planı (Öney 1971)

Çizim 15

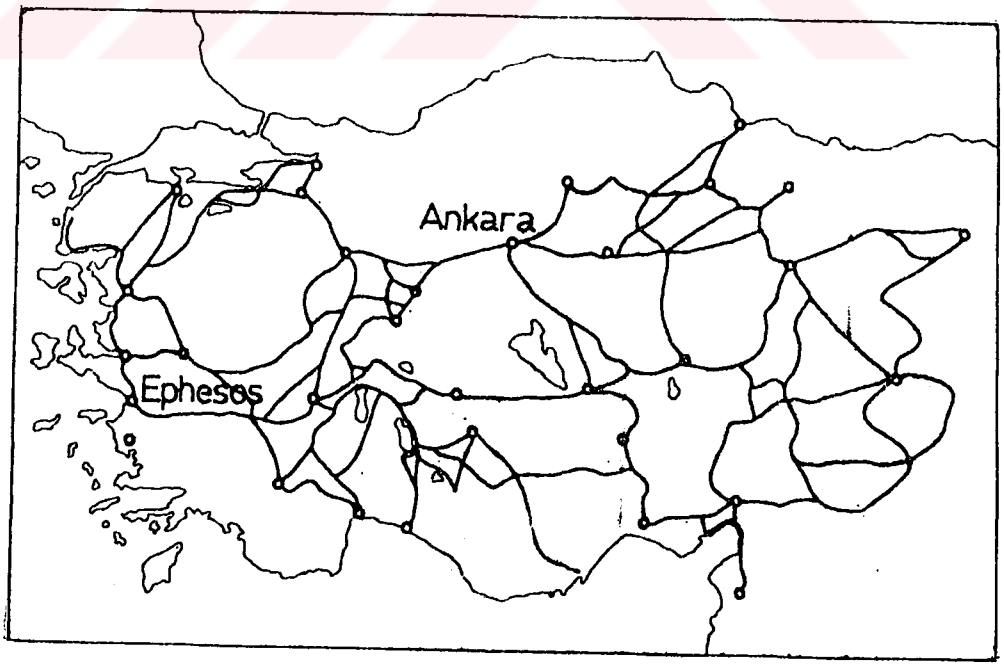
Çengel Han B-B kesit-görünüşü (Öney 1971)

Çizim 16

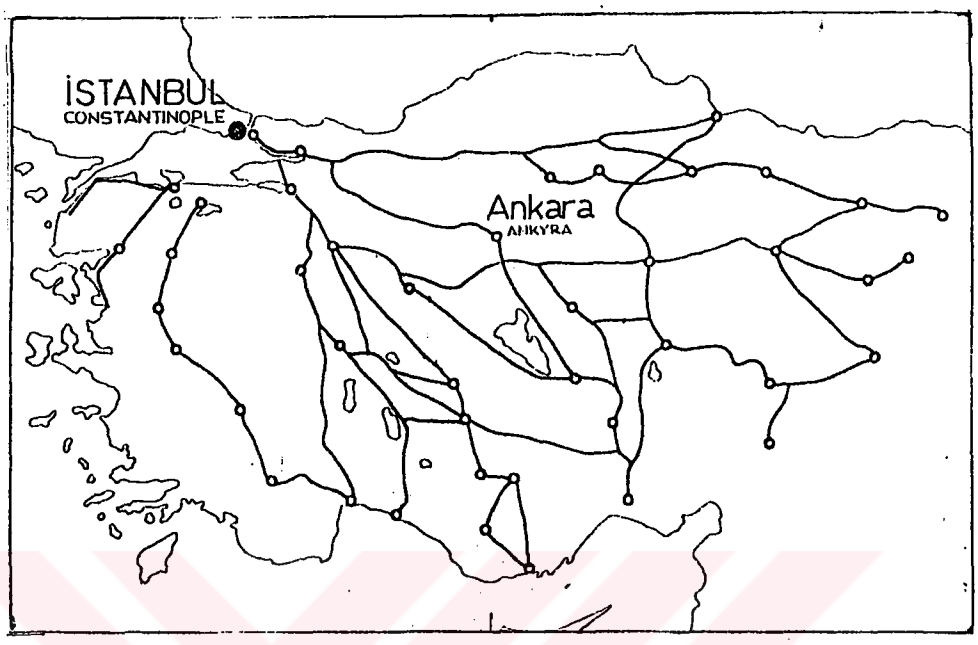
M.Ö.5. Yüzyıl ve daha öncesinde Pers Kral Yolu.

(Aktüre 1984)

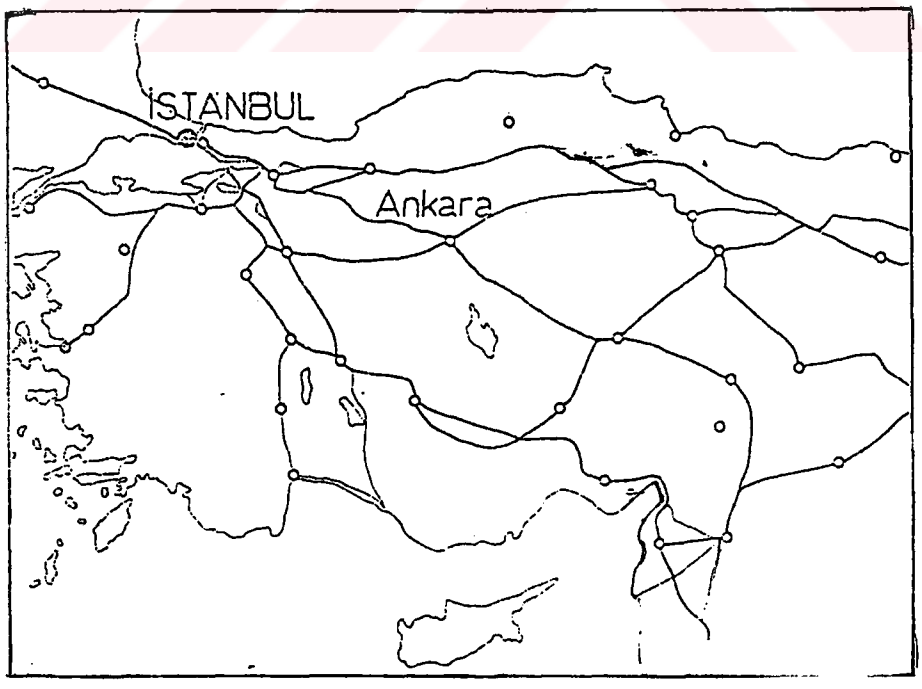
Çizim 17

M.Ö.1. - M.S.4. Yüzyıllarda, Roma İmparatorluğu Döneminde Anadolu'da önemli yollar (Aktüre 1984)

Çizim 18

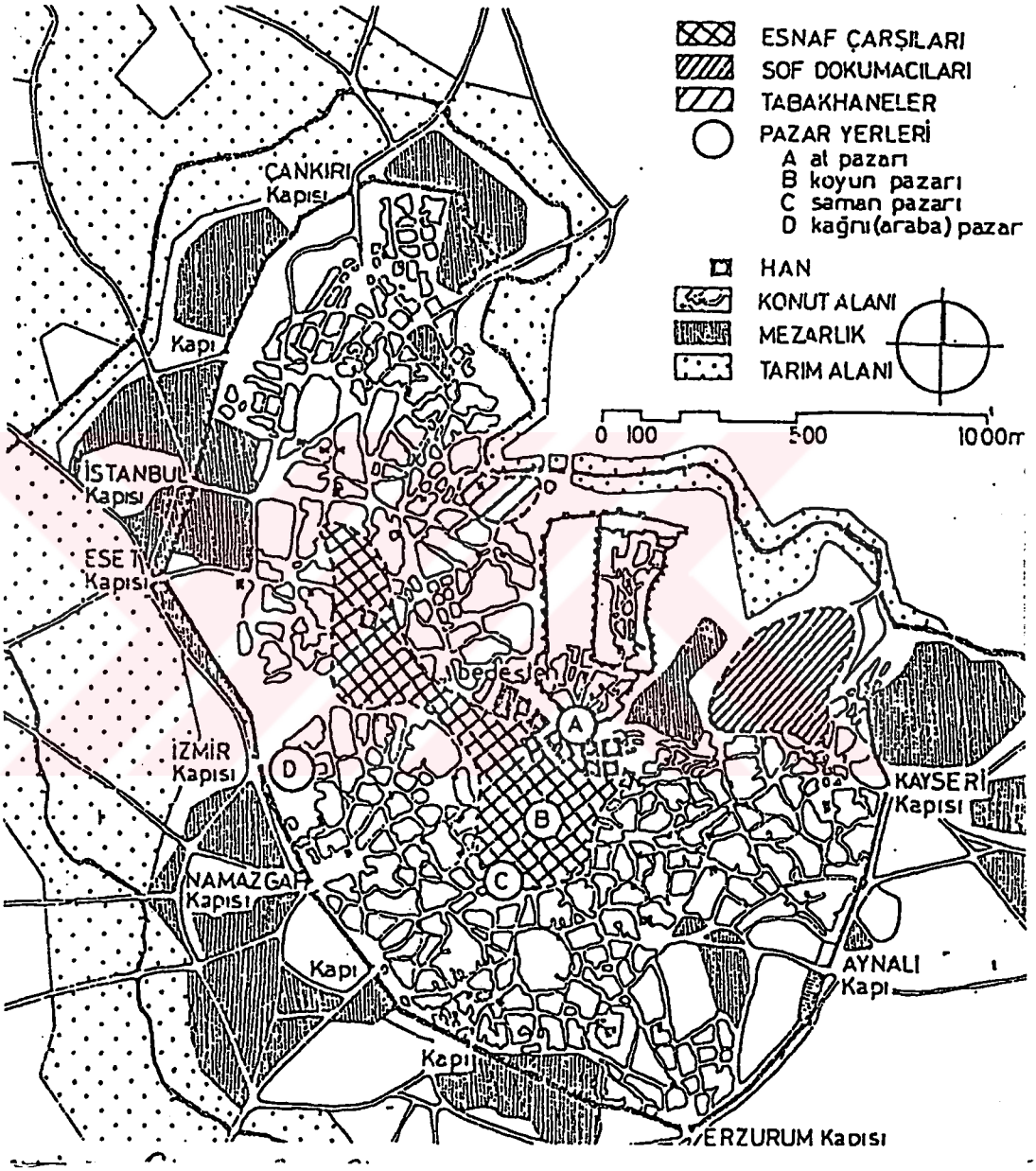
M.S.9.-11. Yüzyıllarda, Bizans İmparatorluğu Döneminde Anadolu'da önemli yollar (Aktüre 1984).

Çizim 19

16.-18. Yüzyıllar arasında Anadolu'da Başlıca ticaret yolları.

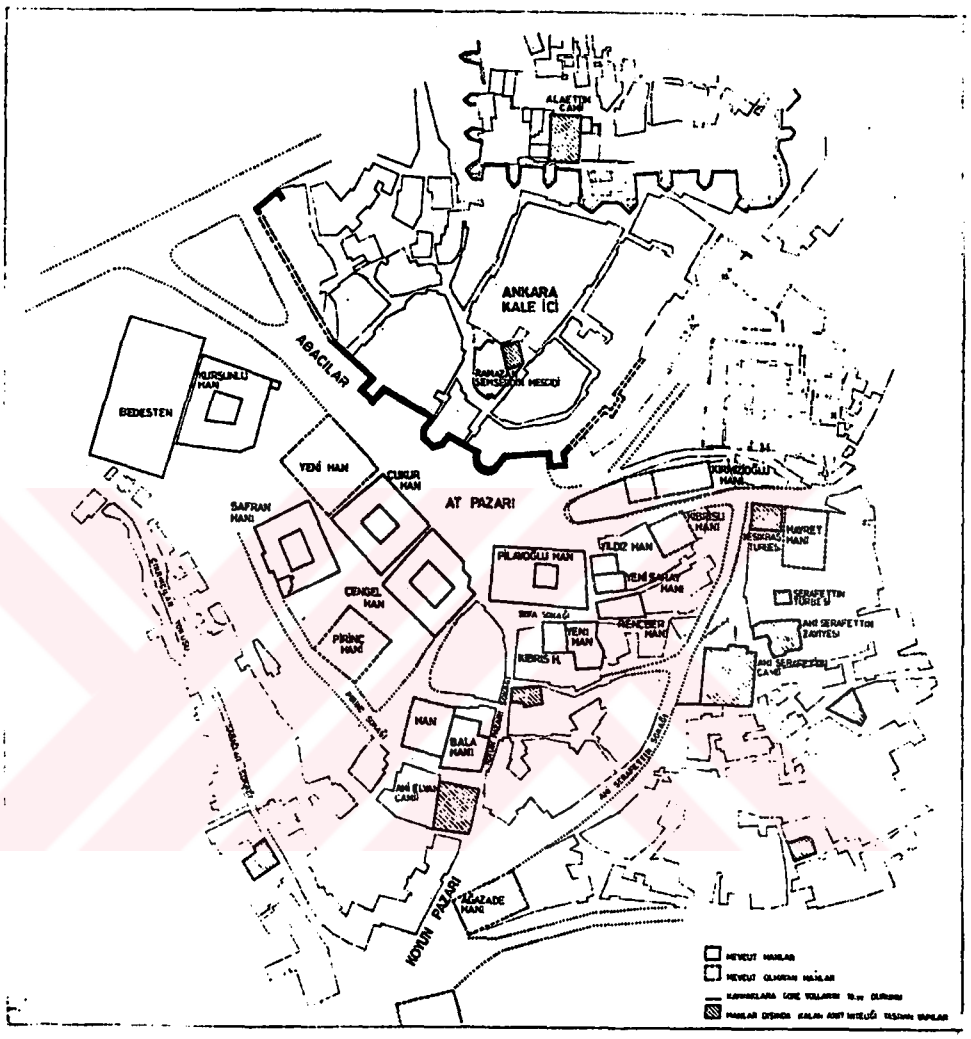
(Aktüre 1978).

Çizim 20

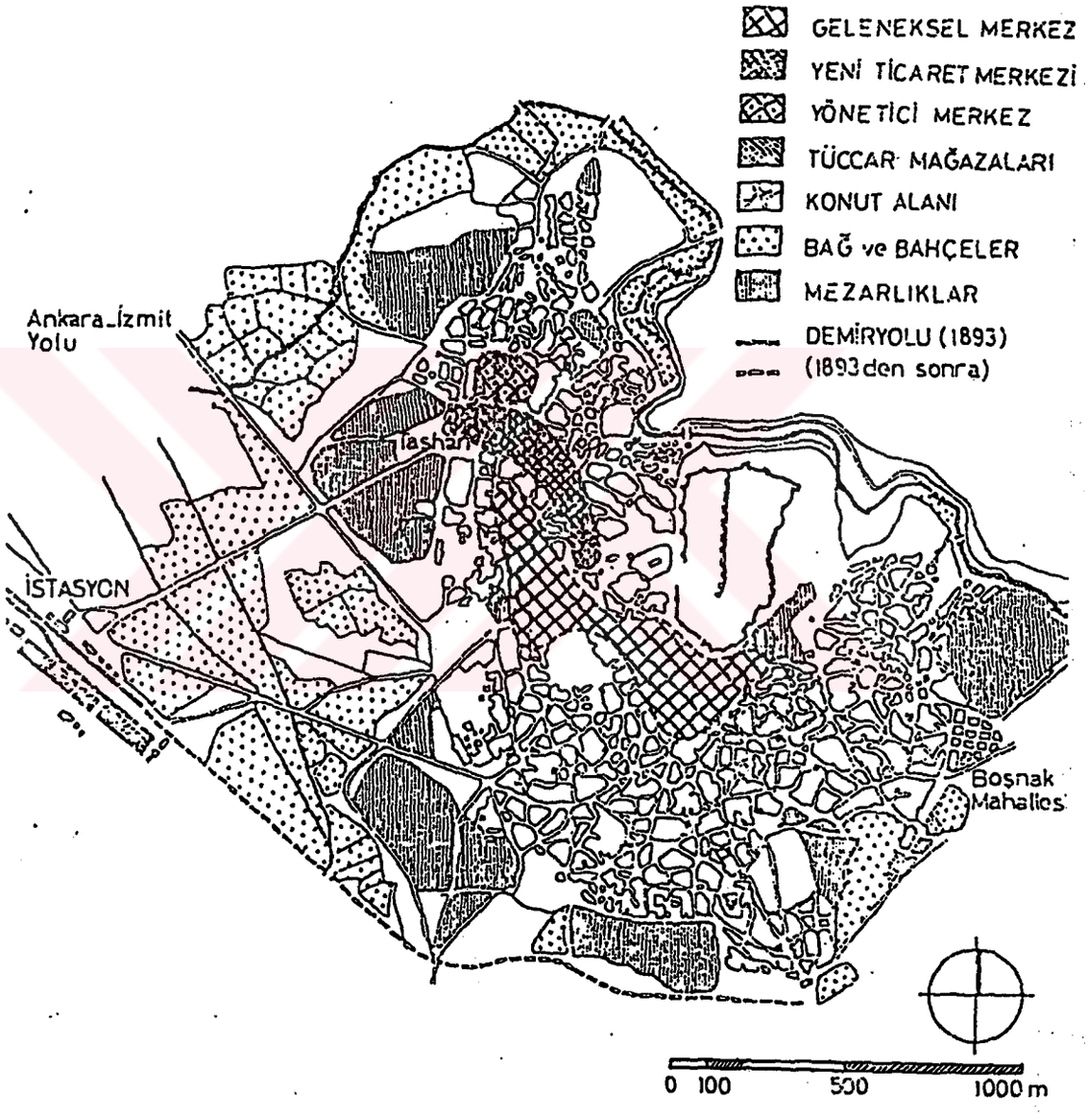
16.-17. Yüzyıllarda Ankara'da işlev dağılımı ve "Hanlar Bölgesi"

(Aktüre 1978).

Çizim 21

Atpazarı-Koyunpazarı çevresinde "Hanlar Bölgesi"ni oluşturan mevcut ve yerleri belirlenen hanlar (Bakırer, Madran 1984).

Çizim 22

19. Yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başlarında Ankara'da Merkezin ikili yapısı.

(Aktüre 1978)

ATPAZARI SOKAK

180

KOYUNPAZARI SOKAK

HANLAR SOKAK

Eski Giriş

MEVCUT GİRİŞ

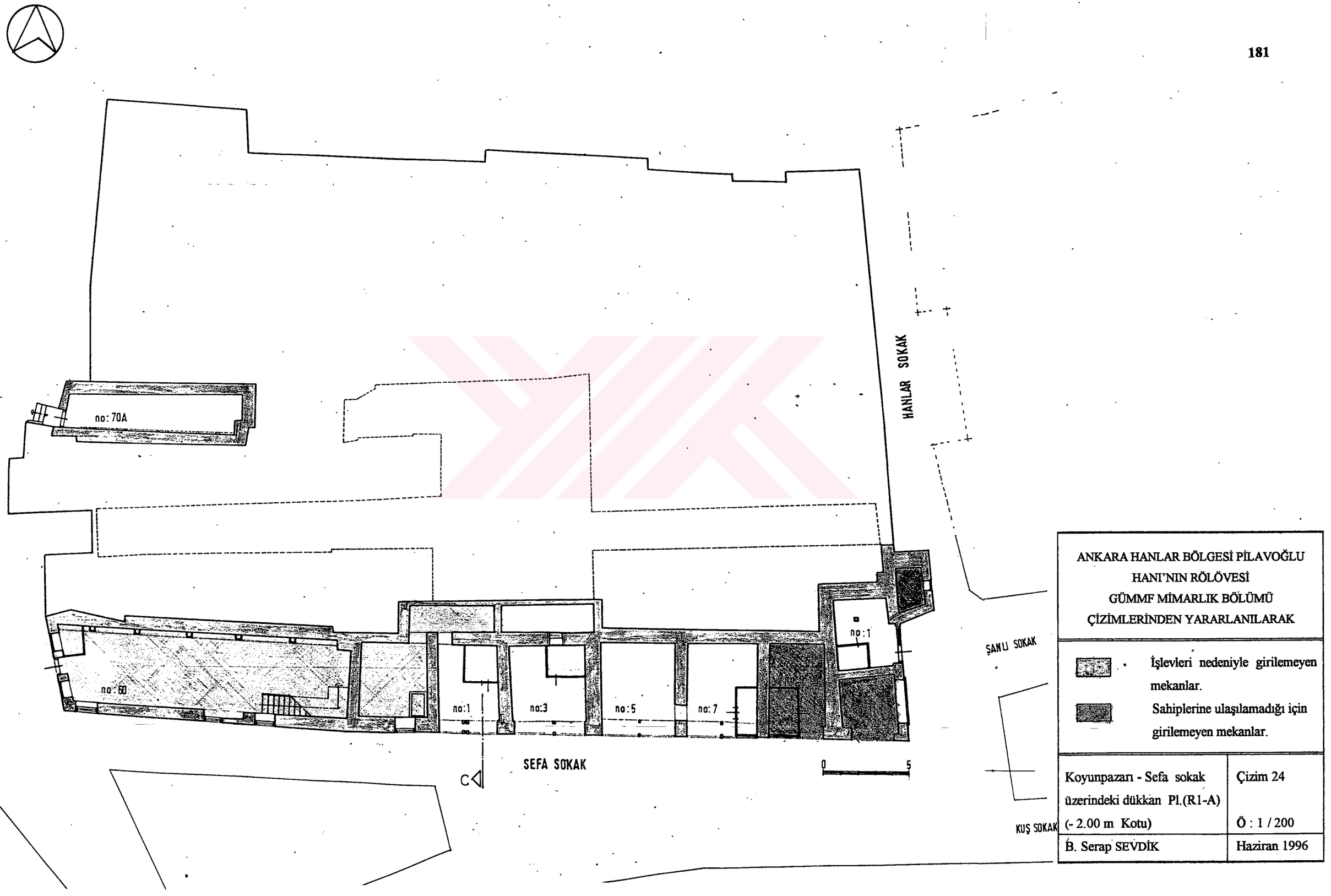
ŞANLI SOKAK

SEFA SOKAK

KUŞ SOKAK

ANKARA HANLAR BÖLGESİ PİLAVOĞLU HANI'NIN RÖLÖVESİ
GÜMMF MİMARLIK BÖLÜMÜ
ÇİZİMLERİNDEN YARARLANILARAK

Çatı Planı	Çizim 23 Ö : 1 / 200
B. Serap SEVDİK	H 1996

ANKARA HANLAR BÖLGESİ PİLAVOĞLU HANI'NIN RÖLÖVESİ
GÜMMF MİMARLIK BÖLÜMÜ
ÇİZİMLERİNDEN YARARLANILARAK

İşlevleri nedeniyle girilemeyen mekanlar.

Sahiplerine ulaşılamadığı için girilemeyen mekanlar.

Koyunpazarı - Sefa sokak üzerindeki dükkan Pl.(R1-A) (- 2.00 m Kotu)	Çizim 24 Ö : 1 / 200
B. Serap SEVDİK	Haziran 1996

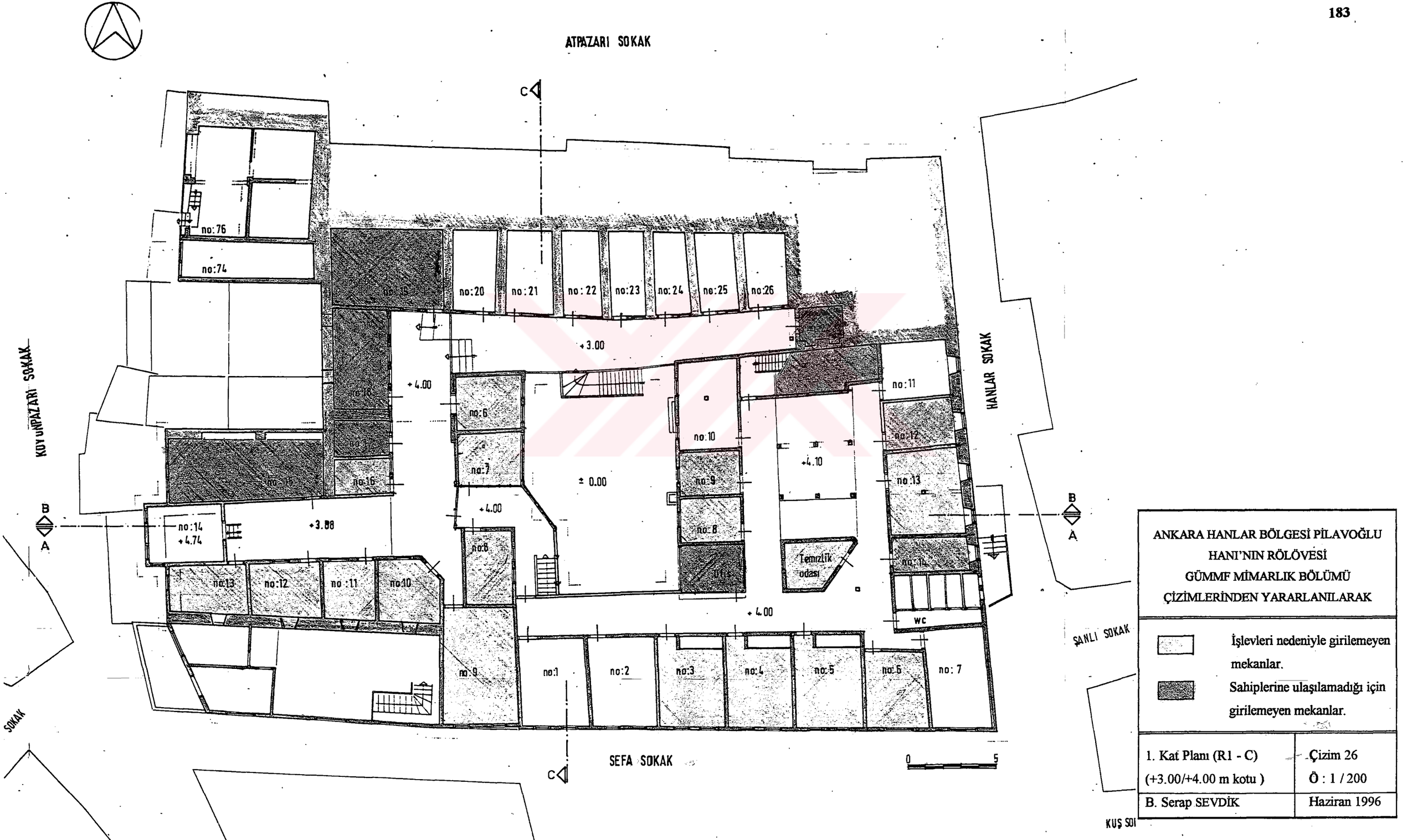

ANKARA HANLAR BÖLGESİ PİLAVOĞLU HANI'NIN RÖLÖVESİ
GÜMMF MİMARLIK BÖLÜMÜ
ÇİZİMLERİNDEN YARARLANILARAK

İşlevleri nedeniyle girilemeyen mekanlar.

Sahiplerine ulaşılamadığı için girilemeyen mekanlar.

Zemin Kat Planı (R1-B) (±0.00 m Avlu Kotu)	Çizim 25 Ö : 1 / 200
B. Serap SEVDİK	Haziran 1996

ANKARA HANLAR BÖLGESİ PİLAVOĞLU HANI'NIN RÖLÖVESİ
GÜMMF MİMARLIK BÖLÜMÜ
ÇİZİMLERİNDEN YARARLANILARAK

İşlevleri nedeniyle girilemeyen mekanlar.

Sahiplerine ulaşılamadığı için girilemeyen mekanlar.

1. Kat Planı (R1 - C) (+3.00/+4.00 m kotu)	Çizim 26 Ö : 1 / 200
B. Serap SEVDİK	Haziran 1996

ANKARA HANLAR BÖLGESİ PİLAVOĞLU HANI'NIN RÖLÖVESİ
GÜMMF MİMARLIK BÖLÜMÜ
ÇİZİMLERİNDEN YARARLANILARAK

İşlevleri nedeniyle girilemeyen mekanlar.

Sahiplerine ulaşılamadığı için girilemeyen mekanlar.

Atpazarı Sokak dükkanların zemin kat planları (R1-D) (+5.20 m Kotu)	Çizim 27 Ö : 1 / 200
B. Serap SEVDİK	Haziran 1996

ATPAZARI SOKAK

no: 2
Çatı arası

no: 72

no 12
1. kat

+6.15

+6.80
Çatı arası

+6.15

HANLAR SOKAK

ŞANLI SOKAK

KOYUNPAZARI SOKAK

SEFA SOKAK

A

B

C

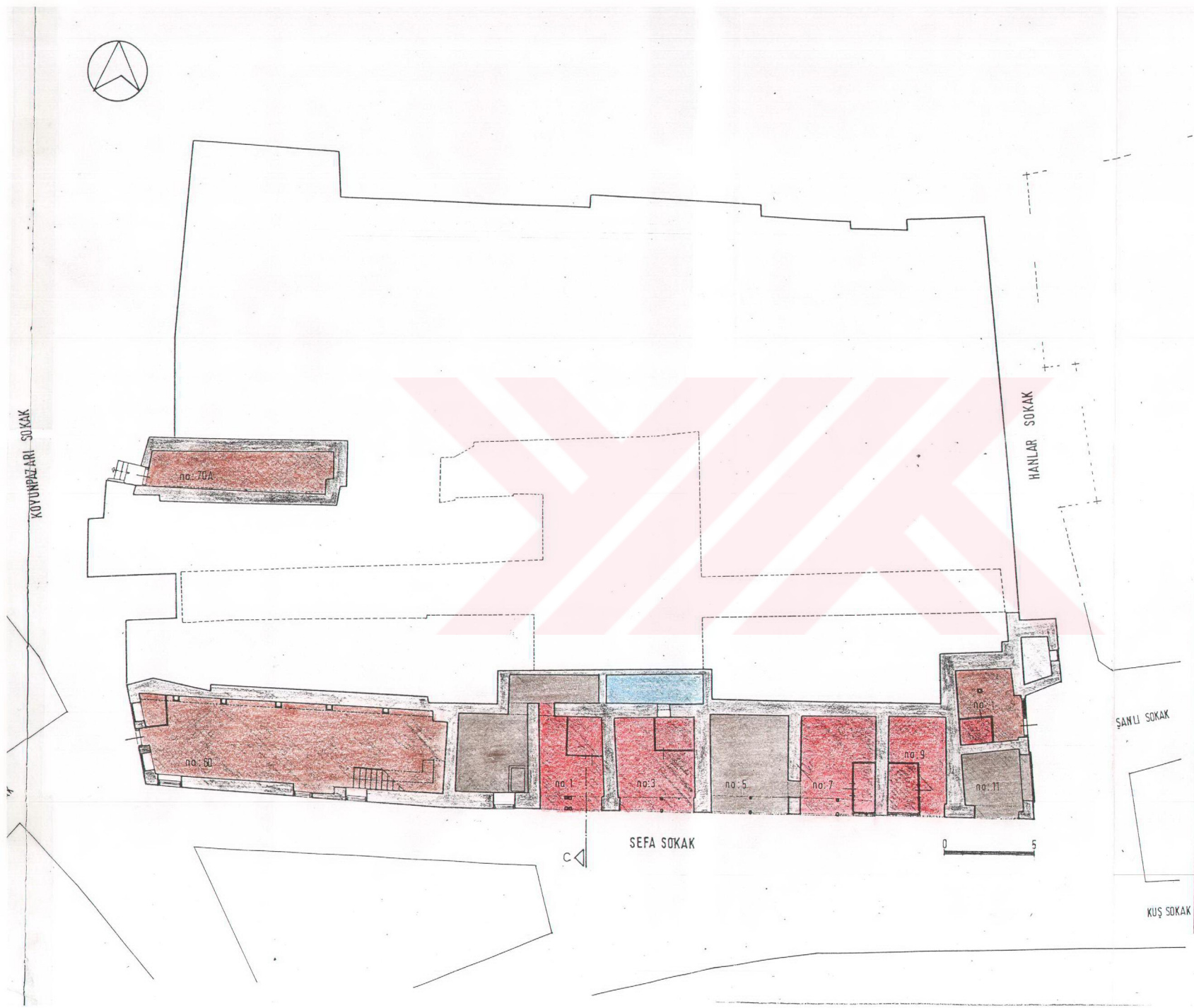
0 5

ANKARA HANLAR BÖLGESİ PİLAVOĞLU HANI'NIN RÖLÖVESİ
GÜMMF MİMARLIK BÖLÜMÜ
ÇİZİMLERİNDEN YARARLANILARAK

İşlevleri nedeniyle girilemeyen mekanlar.

Sahiplerine ulaşılamadığı için girilemeyen mekanlar.

Çatı Katı Planları (R1-E) (+6.80 m Kotu)	Çizim 28 Ö : 1 / 200
B. Serap SEVDİK	Haziran 1996

ANKARA HANLAR BÖLGESİ PİLAVOĞLU HANI'NIN RÖLÖVESİ
GÜMMF MİMARLIK BÖLÜMÜ
ÇİZİMLERİNDEN YARARLANILARAK

- İşlevi bilinmeyen mekanlar.
- Yatma mekanları.
- Boş mekanlar.
- Muhtelif depolar (çuval,gıda, eşya vb.)
- Ham deri depoları.
- Büro ve ticaret (deri, gıda, kahve vb.)

Koyunpazarı - Sefa sokak üzerindeki dükkan Pl.(R2-A)	Çizim 29
(- 2.00 m Kotu)	Ö : 1 / 200
B. Serap SEVDİK	Haziran 1996

ANKARA HANLAR BÖLGESİ PİLAVOĞLU HANI'NIN RÖLÖVESİ
GÜMMF MİMARLIK BÖLÜMÜ
ÇİZİMLERİNDEN YARARLANILARAK

- İşlevi bilinmeyen mekanlar.
- Yatma mekanları.
- Boş mekanlar.
- Muhtelif depolar (çuval,gıda, eşya vb.)
- Ham deri depoları.
- Büro ve ticaret (deri, gıda, kahve vb.)

Zemin Kat Planı (R2-B) (±0.00 m Avlu Kotu)	Çizim 30 Ö : 1 / 200
B. Serap SEVDİK	Haziran 1996

ANKARA HANLAR BÖLGESİ PİLAVOĞLU HANI'NIN RÖLÖVESİ
GÜMMF MİMARLIK BÖLÜMÜ
ÇİZİMLERİNDEN YARARLANILARAK

- İşlevi bilinmeyen mekanlar.
- Yatma mekanları.
- Boş mekanlar.
- Muhtelif depolar (çuval,gıda, eşya vb.)
- Ham deri depoları.
- Büro ve ticaret (deri, gıda, kahve vb.)

1. Kat Planı (R2 - C) (+3.00/+4.00 m kotu)	Çizim 31 Ö : 1 / 200
B. Serap SEVDİK	Haziran 1996

ANKARA HANLAR BÖLGESİ PİLAVOĞLU HANI'NIN RÖLÖVESİ
GÜMMF MİMARLIK BÖLÜMÜ
ÇİZİMLERİNDEN YARARLANILARAK

- İşlevi bilinmeyen mekanlar.
- Yatma mekanları.
- Boş mekanlar.
- Muhtelif depolar (çuval,gıda, eşya vb.)
- Ham deri depoları.
- Büro ve ticaret (deri, gıda, kahve vb.)

Atpazarı Sokak dükkanların zemin kat planları (R2-D)	Çizim 32 Ö : 1 / 200
B. Serap SEVDİK	Haziran 1996

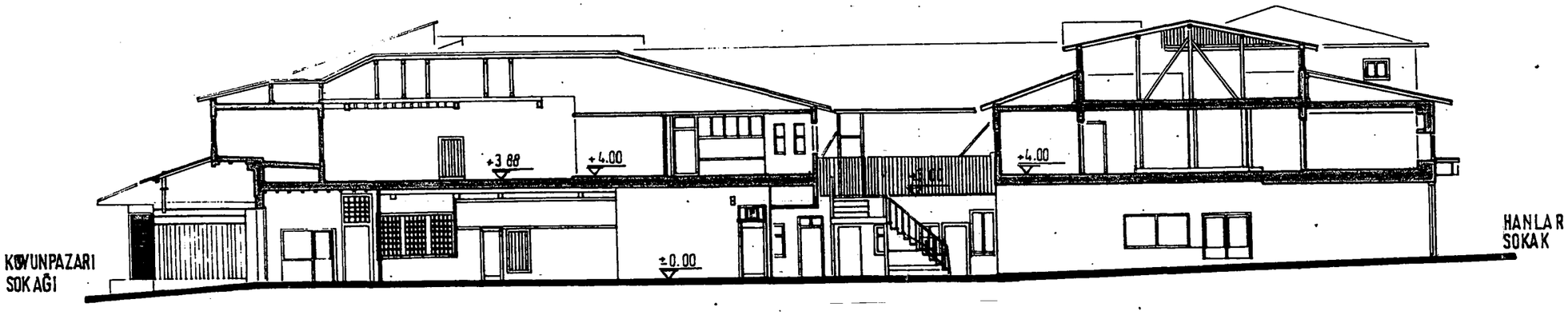

ANKARA HANLAR BÖLGESİ PİLAVOĞLU HANI'NIN RÖLÖVESİ
GÜMMF MİMARLIK BÖLÜMÜ
ÇİZİMLERİNDEN YARARLANILARAK

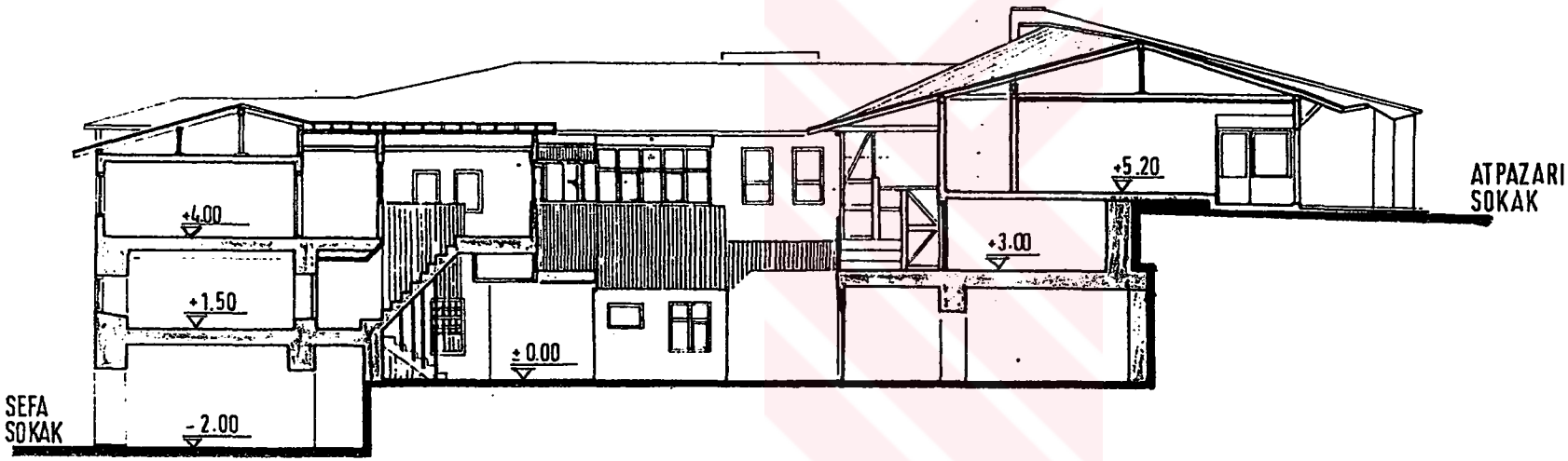
- İşlevi bilinmeyen mekanlar.
- Yatma mekanları.
- Boş mekanlar.
- Muhtelif depolar (çuval,gıda, eşya vb.)
- Ham deri depoları.
- Büro ve ticaret (deri, gıda, kahve vb.)

Çatı Katı Planları (R2-E) (+6.80 m Kotu)	Çizim 33 Ö : 1 / 200
B. Serap SEVDİK	Haziran 1996

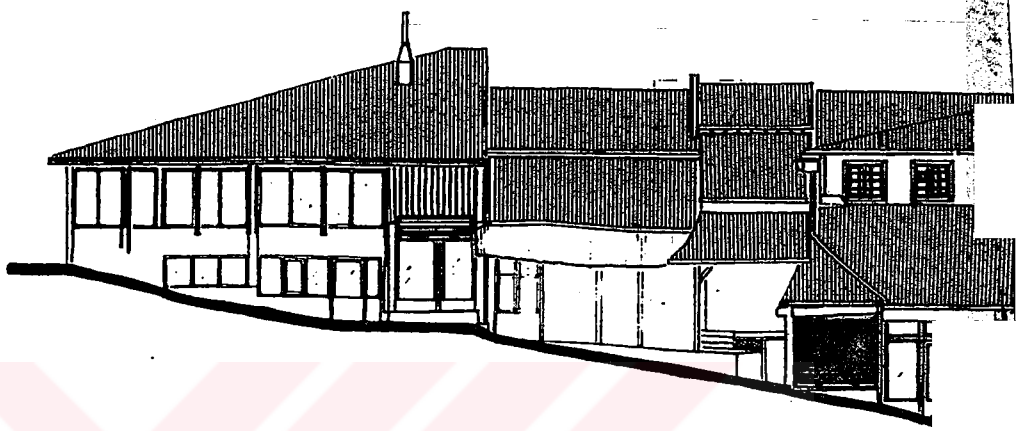

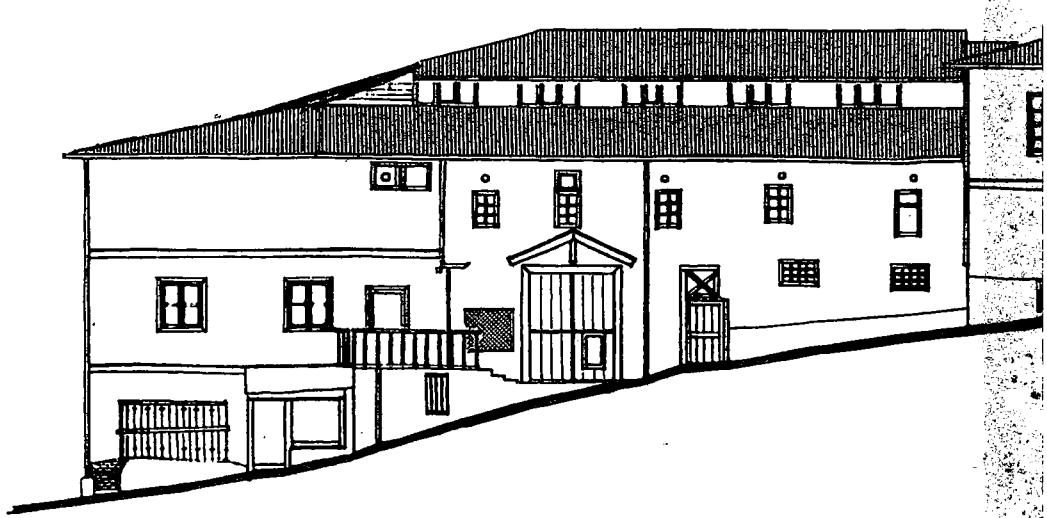
ANKARA HANLAR BÖLGESİ PİLAVOĞLU HANI'NIN RÖLÖVESİ GÜMMF MİMARLIK BÖLÜMÜ ÇİZİMLERİNDEN YARARLANILARAK	
A-A Kesit Görünüşü B-B Kesit Görünüşü	Çizim 34 Çizim 35 Ö : 1 / 200
B. Serap SEVDİK	Haziran 1996

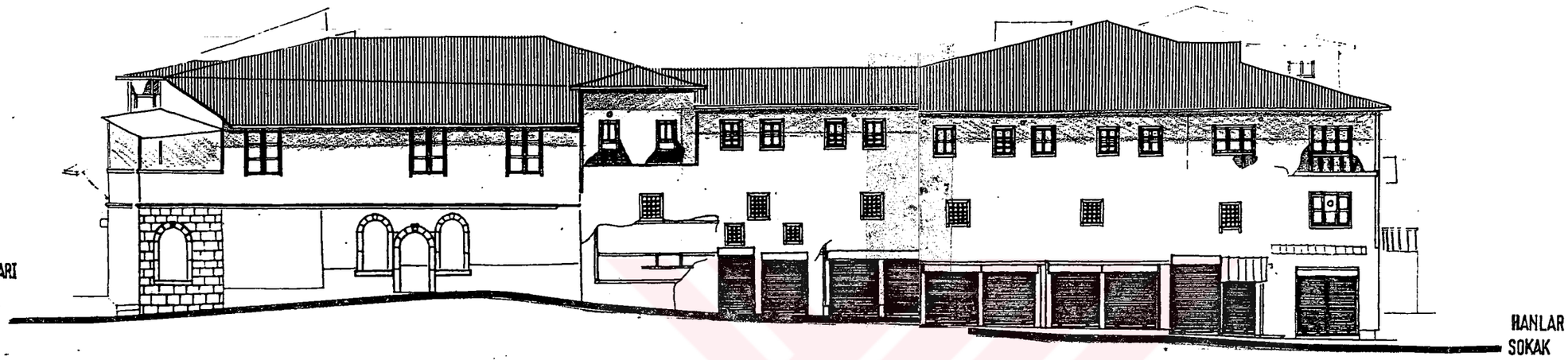

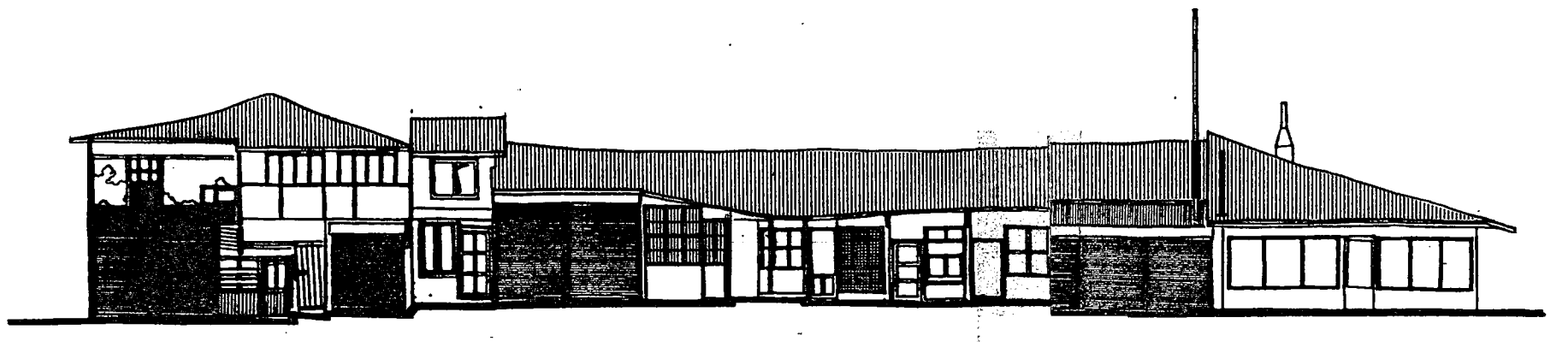
ANKARA HANLAR BÖLGESİ PİLAVOĞLU
HANI'NIN RÖLÖVESİ
GÜMMF MİMARLIK BÖLÜMÜ
ÇİZİMLERİNDEN YARARLANILARAK

C - C Kesit Görünüşü	Çizim 36 Ö : 1 / 200
B. Serap SEVDİK	Haziran 1996

ATPAZARI
SOKAGI

SEFA
SOKAK

ANKARA HANLAR BÖLGESİ PİLAVOĞLU HANI'NIN RÖLÖVESİ
GÜMMF MİMARLIK BÖLÜMÜ ÇİZİMLERİNDEN YARARLANILARAK

Sefa Sokak Görünüşü	Çizim 39
Atpazarı Sokak Görünüşü	Çizim 40
	Ö : 1 / 200
B. Serap SEVDİK	Haziran 1996

ANKARA HANLAR BÖLGESİ PİLAVOĞLU HANI'NIN RÖLÖVESİ
GÜMMF MİMARLIK BÖLÜMÜ
ÇİZİMLERİNDEN YARARLANILARAK

Han'ın özgün sınırları.
Yıkılması düşünülen ekler.
Sağlıklaştırılarak kullanılması düşünülen ekler.

Zemin Kat Planı (D1-A) (±0.00 m Avlu Kotu)	Çizim 41 Ö : 1 / 200
B. Serap SEVDİK	Haziran 1996

ANKARA HANLAR BÖLGESİ PİLAVOĞLU HANI'NIN RÖLÖVESİ
GÜMMF MİMARLIK BÖLÜMÜ
ÇİZİMLERİNDEN YARARLANILARAK

Han'ın özgün sınırları.
Yıkılması düşünülen ekler.
Sağlıklaştırılarak kullanılması düşünülen ekler.

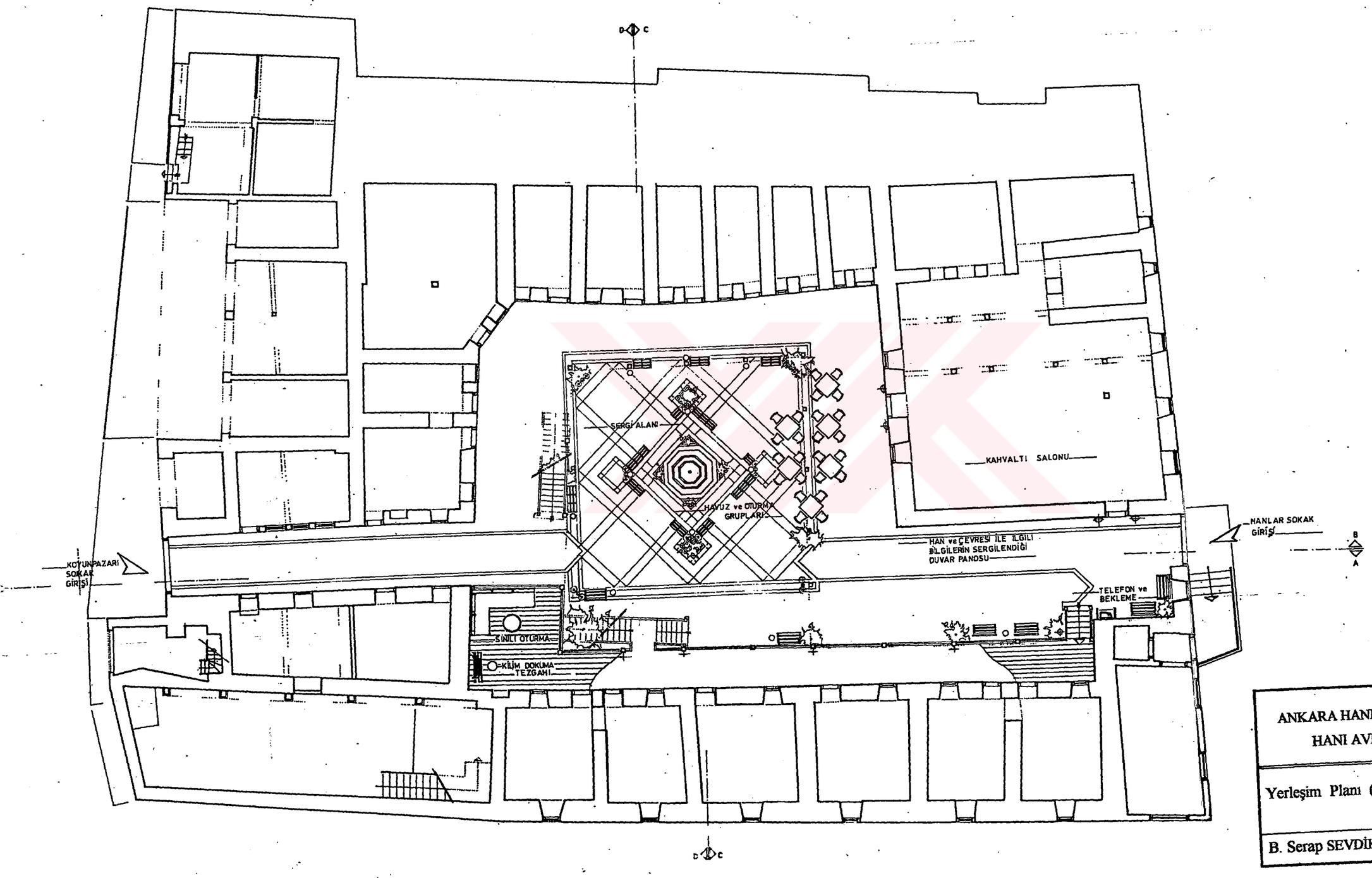
1. Kat Planı (D1-B)	Çizim 42
(+3.00/+4.00 m kotu)	Ö : 1 / 200
B. Serap SEVDİK	Haziran 1996

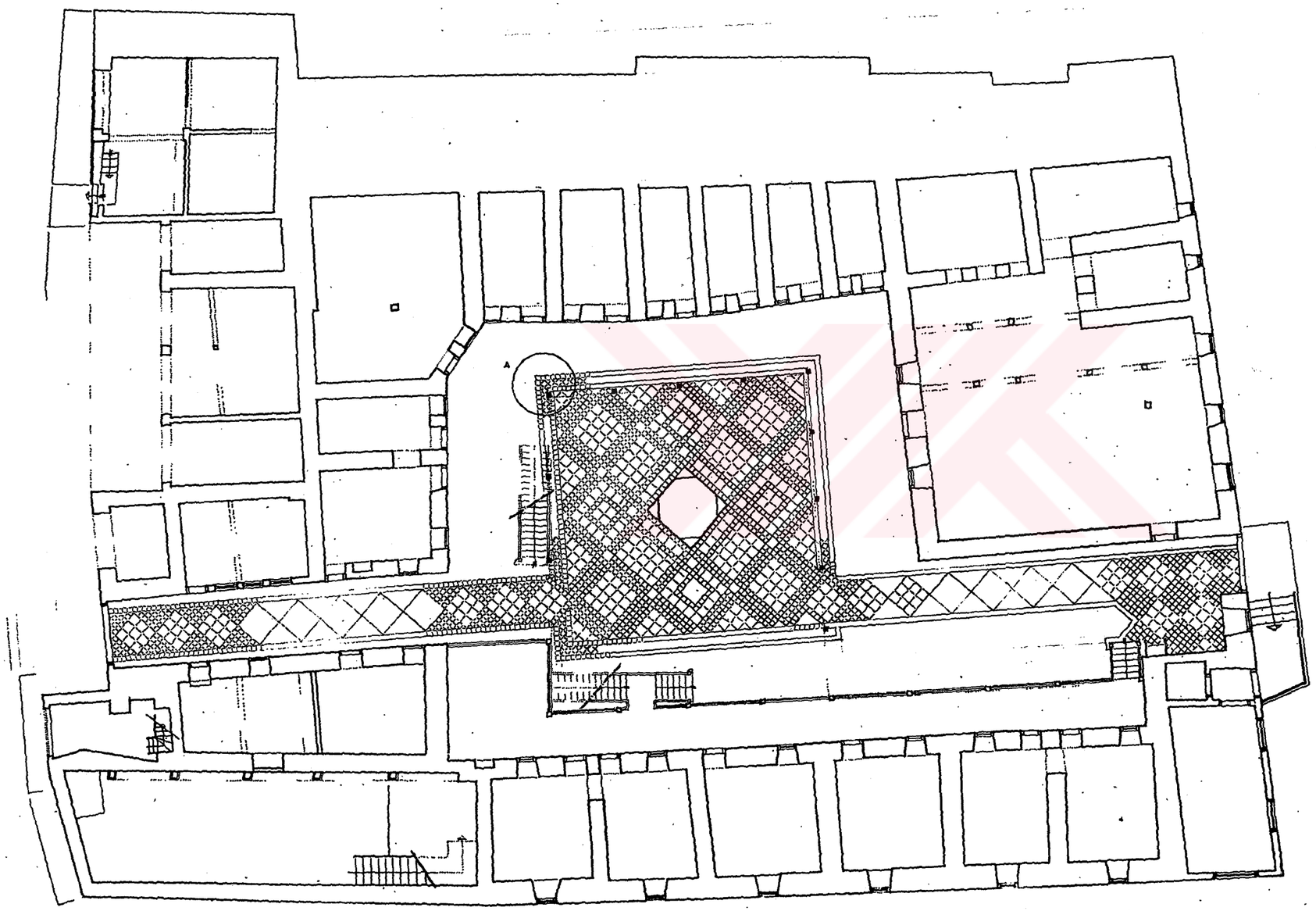
ANKARA HANLAR BÖLGESİ PİLAVOĞLU HANI'NIN RÖLÖVESİ
GÜMMF MİMARLIK BÖLÜMÜ
ÇİZİMLERİNDEN YARARLANILARAK

Han'ın özgün sınırları.
Yıkılması düşünülen ekler.
Sağlıklaştırılarak kullanılması düşünülen ekler.

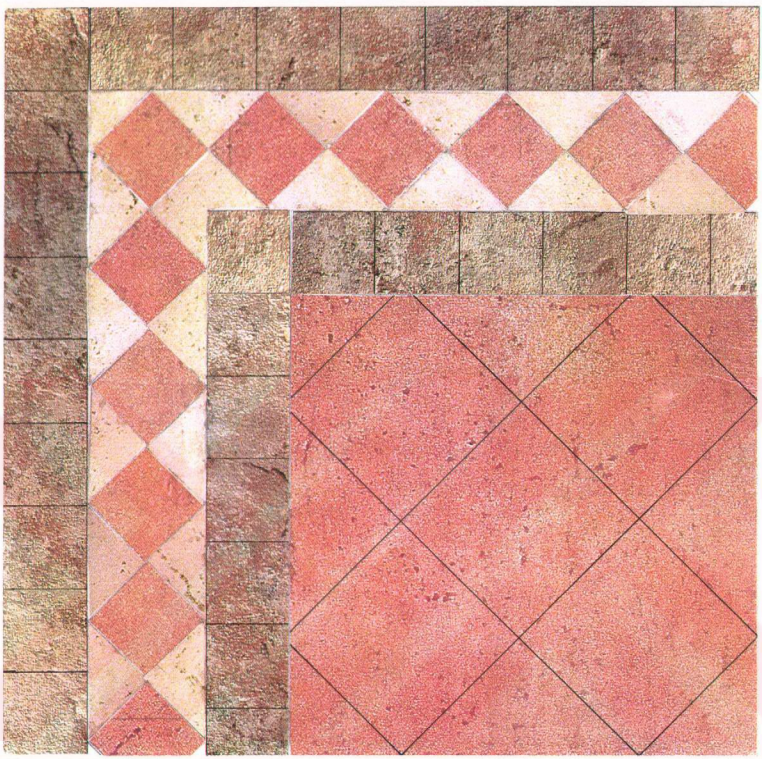
Atpazarı Sokak dükkanların zemin kat planları (D1-C)	Çizim 43 Ö : 1 / 200
B. Serap SEVDİK	Haziran 1996

ANKARA HANLAR BÖLGESİ PİLAVOĞLU HANI AVLUSU ÖNERİ PROJESİ	
Yerleşim Planı (D2 - A)	Çizim 44 Ö : 1 / 200
B. Serap SEVDİK	Ocak 1997

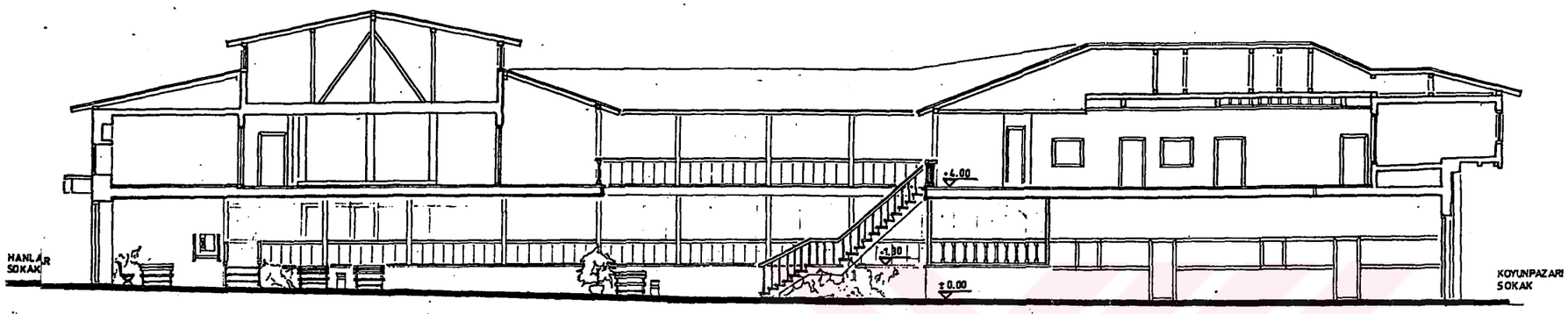

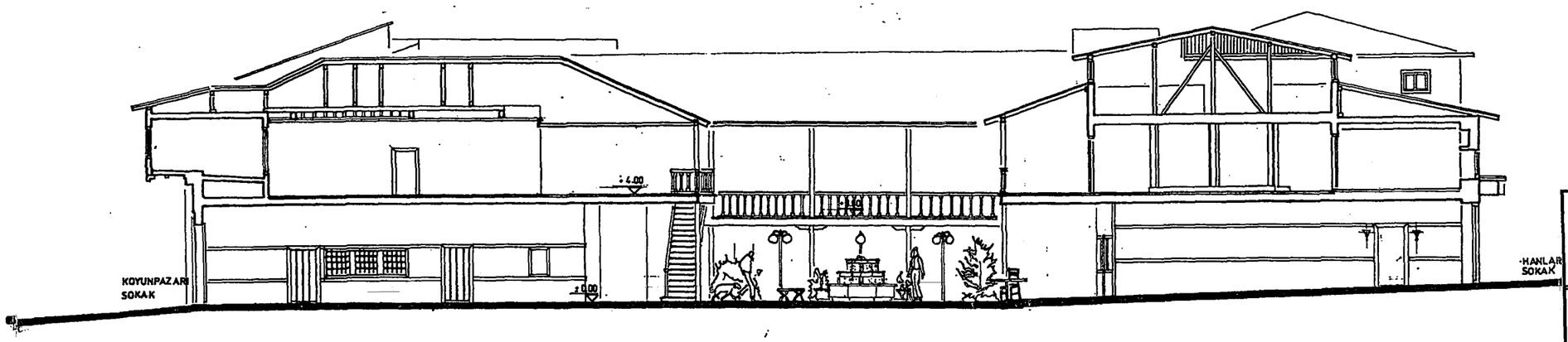
ANKARA HANLAR BÖLGESİ PİLAVOĞLU HANI AVLUSU ÖNERİ PROJESİ	
Döşeme Kaplama Pl. (D2-B)	Çizim 45 Ö : 1 / 200
B. Serap SEVDİK	Ocak 1997

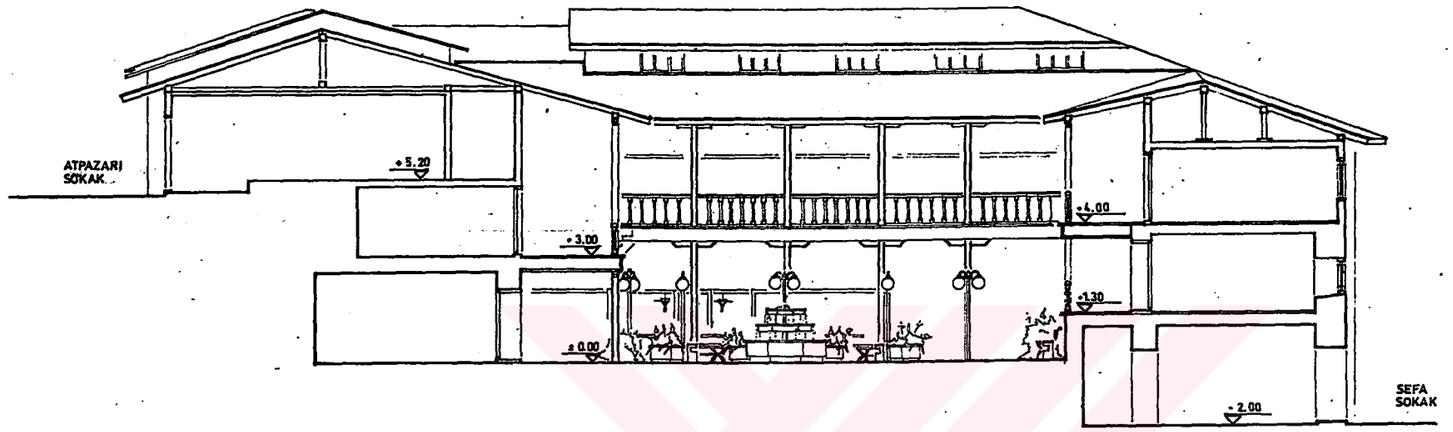
ANKARA HANLAR BÖLGESİ PİLAVOĞLU HANI AVLUSU ÖNERİ PROJESİ	
Döşeme Kaplaması A Detayı	Çizim 46
(D2 - C)	Ö : 1 / 10
B. Serap SEVDİK	Ocak 1997

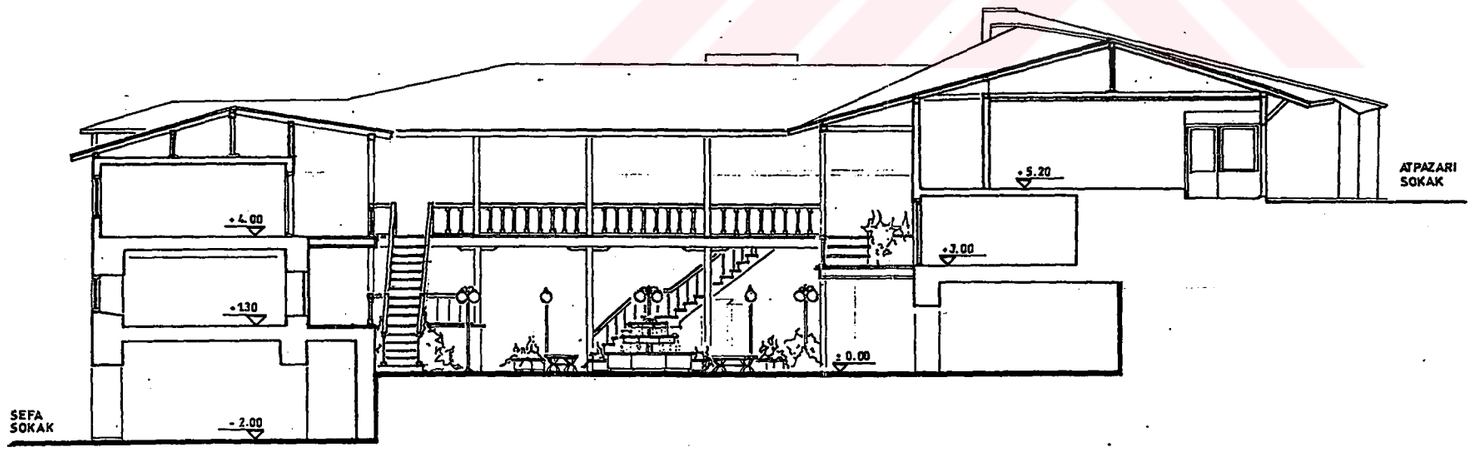
T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU

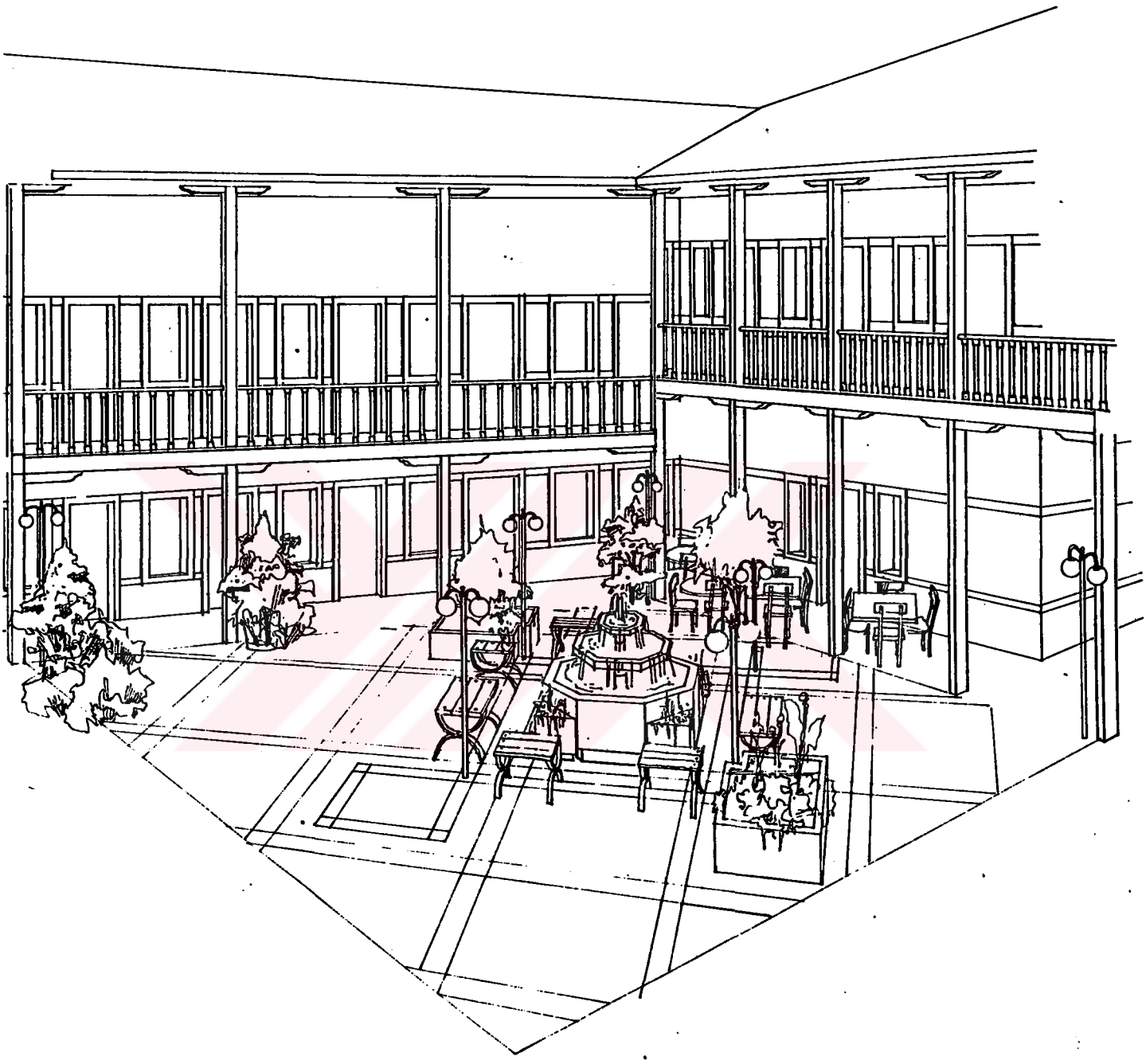

ANKARA HANLAR BÖLGESİ PİLAVOĞLU HANI AVLUSU ÖNERİ PROJESİ	
A-A Kesit Görünüşü (D2-D)	Çizim 47
B-B Kesit Görünüşü (D2-E)	Çizim 48
	Ö : 1 / 100
B. Serap SEVDİK	Ocak 1997

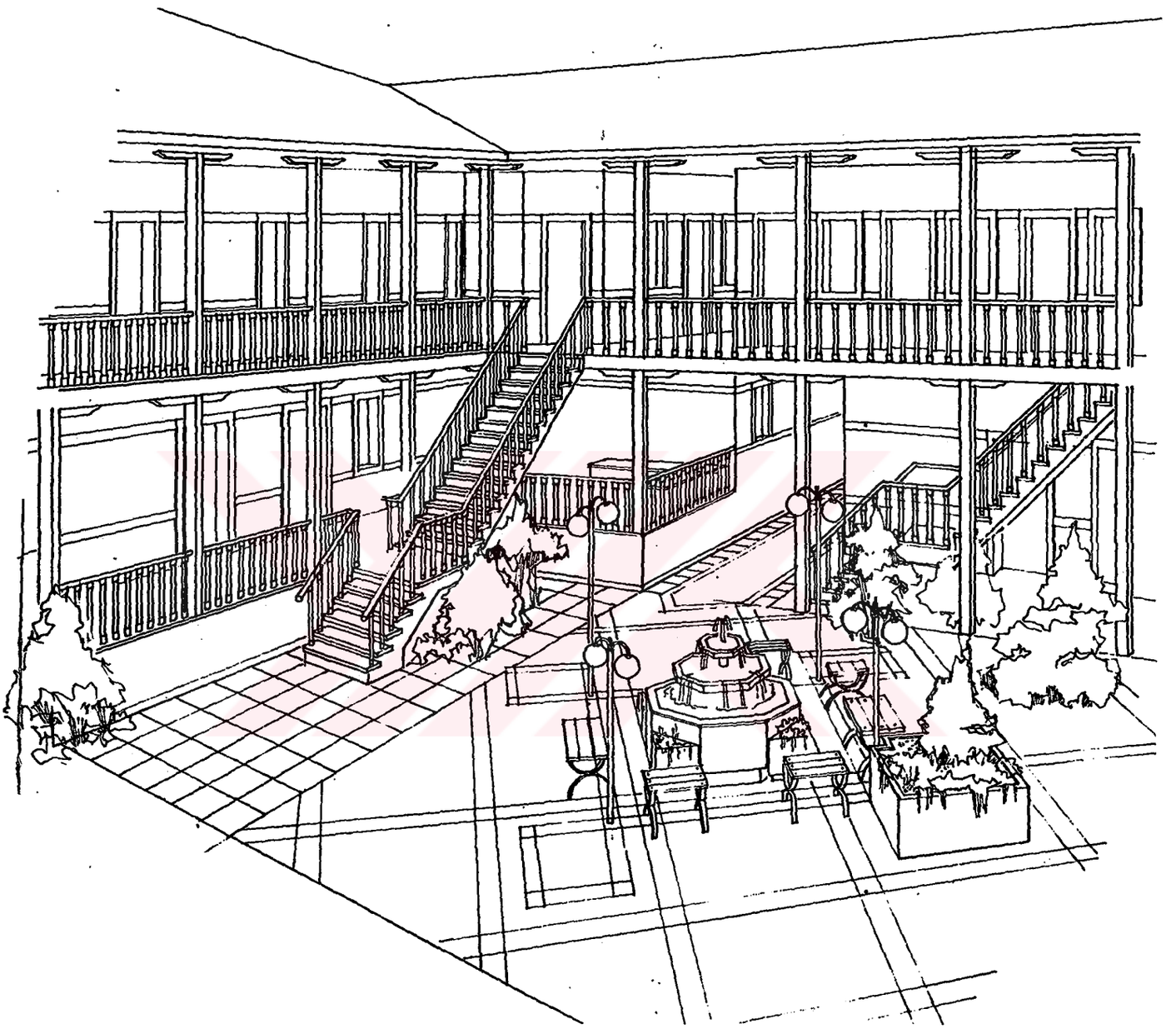

ANKARA HANLAR BÖLGESİ PİLAVOĞLU HANI AVLUSU ÖNERİ PROJESİ	
C-C Kesit Görünüşü (D2-F) D-D Kesit Görünüşü (D2-G)	Çizim 49 Çizim 50 Ö : 1 / 100
B. Serap SEVDİK	Ocak 1997

ANKARA HANLAR BÖLGESİ PİLAVOĞLU HANI AVLUSU ÖNERİ PROJESİ	
Avlu Perspektifi (D2 - H) Kuzeydoğu Yönüne Bakış	Çizim 51
B. Serap SEVDİK	Ocak 1997

ANKARA HANLAR BÖLGESİ PİLAVOĞLU HANI AVLUSU ÖNERİ PROJESİ	
Avlu Perspektifi (D2 - I) Güneybatı Yönüne Bakış	Çizim 52
B. Serap SEVDİK	Ocak 1997